

22398
REV. 2001
BENKŐ SÁMUEL

REV 92

MISKOLC

TÖRTÉNETI-ORVOSI
HELYRAJZA—1782

REV 92

BORSODI
KISMONOGRÁFIÁK
2.

TOPOGRAPHIA
OPPIDI
MISKOLTZ
HISTORICO-MEDICA,

AUCTORE
SAMUELE BENKÖ,

Philosophiz, & Medicinz Doctore,

Inclyti Comitatus Borsod Physico Ordinario.

- - - *exemplo monstrante viam.*

CASSOVIÆ,
EX TYPOGRAPHIA LANDERERIANA.

1782.

MISKOLC

VÁROS TÖRTÉNETI—ORVOSI HELYRAJZA

írta

BENKŐ SÁMUEL

a filozófia és orvostudomány doktora,
nemes Borsod vármegye tisztí orvosa

Sajtó alá rendezte és a tanulmányt
írta

SZABADFALVI JÓZSEF

Herman Ottó Múzeum
Miskolc, 1976.

Latin eredetiből fordította:

M. Kiss Júlia

A fordítást az eredetivel egyeztette:

Tegyey Imre

Az egyes fejezeteket szakmailag ellenőrizte:

Rádóczi Gyula, Szállási Árpád és Vida Tivadar

Szerkesztette:

Szabadfalvi József

Technikai szerkesztő:

Bodó Sándor

Megjelent

*Miskolc megyei város Tanácsa
támogatásával*

Felelős kiadó: dr. Szabadfalvi József

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

Sohasem látott tájak, távoli népek, egzotikus kultúrák mindig megragadják a nézőt. Idevonatkozó filmek, könyvek, előadások sokszor jobban lekötnek, mint a szokott életünk velünk haladó kérdéseivel foglalkozók. Számunkra legtermészetesebb a magunk valósága, öltözködésünk, viselkedésünk, étелеink, szokásaink, tehát életformánk, életvitelünk. A megörökölt és magunk teremtetten világ egocentrikusságán át szemlélünk mindent, ahhoz mérjük a mást, s csodálkozva állunk meg minden tőlünk elűtő életforma előtt. Ez a magyarázata annak, hogy szívesen nézünk távoli tájakról és népekről, ismeretlen állatokról készült filmeket, állunk meg érdeklődéssel egy ismeretlen márkájú autó mellett.

Különös öröm lehetne magunk vagy társadalmunk gyermekkorának vizionlátása valamilyen ma még nem létező időgép segítségével. Miskolc város serdülő korát tárja elénk *Benkő Sámuel Topographia oppidi Miskolcz historico-medica*, tehát Miskolc város történeti-orvosi helyrajza c. munkája. A szerző városunk tudós orvosa volt több mint négy évtizeden át. Nemcsak sokat tudott és látott, írásaival — nem ez az egyetlen könyve — korát, sőt az utókort is megörvendeztette. A közel kétszáz éves, alapos leírás, — mondhatnánk mai szóhasználatlall élve — útikönyv a városról. Tudósít a város történetéről, históriája jelentősebb eseményeiről, a geográfiai helyzetről, a lakosságról, a város épületeiről, vizeiről, a közigazgatásról és még sok minden másról. Részletesen leírja a szőlőtermesztést és borkészítést, a város egészségügyét és a gyógyítás korabeli módjait, az időjárást és a meteorológiai előrejelzés módjait.

Ajánljuk okulásul városunk népének!

Szabadfalvi József

A főmagasságú és főtisztelendő szent római egyházi bíbornoknak és szent római birodalmi hercegnek *Batthyán József* gróf úrnak, Németújvár örökös grófjának az esztergomi székesegyház érsekének, az Apostoli Szentszék született követének, a dicső Magyar Királyság primásának, legfőbb titkos kancellárnak, Szt. István apostoli király nagykereszt rendje lovagjának, és az egész rend főpapjának a nemes vármegyék, mégpedig Vasvár örökös, Esztergom legfőbb és örökös főispánjának, Ő Császári és Királyi apostoli Felsege valóságos belső titkos államtanácsosának és a magas Magyar Királyi Helytartótanács tanácsosának, ugyanígy a magas Hétszemélyes Tábla társbírájának, a legszentebbül tisztelendő kegyelmes úrnak.

Főmagasságú és Főméltóságú Hercegprimás, legkegyelmesebb Uram!

Sok dolog van, Főmagasságú Egyházfejedelem, és ez a sok minden az, ami engem nemcsak csábít, hanem egyenesen késztet arra, hogy ezt a kis művet, bárki más előtt, a Te főmagasságú Nevednek ajánljam, és az irántad érzett teljes hódolatom jeléül — mint fogadalmi ajándékot — Szent fenségednek nyújtsam át.

Először is származásod fénye késztet erre engem. Neked ugyanis születésseddel együtt az a szerencse jutott osztályrészül, hogy az a Lajos lett az apád, akit 1751-ben a felséges Mária Terézia rá és nemzetségének főrangú törzsére való tekintettel, igen gazdag érdemei miatt nagyon ajánlva, a királyi karok és rendek beleegyező szavazatával és egyhangú egyetértésével Magyarország nádorává és a kunok bírájává választott, mivel kiváló lelki adottságokkal és kiemelkedő erényekkel rendelkezett, és miként ősei, akik a királyság régi nemességéhez tartoztak, — úgy saját maga is a haza jó és balsorsában, háborúban és békében mindig nagy buzgósággal, fáradhatatlan igyekezettel és állandó hűséggel állt a királyok mellett és az ország szolgálatára.

Osztályrészül jutott Neked az az érdem, hogy ilyen atyától származol és az a vágy, hogy dicsőségben kövesd őt.

És valóban, amint a gyermekorból érettebb korba jutottál, saját erényed, — hogy ne mindent atyádnak köszönj, — a közhivatalok különböző ragyogó kitüntetéseihez juttatott, és miután azokkal még ékeesebbé tette műveltségedet, olyan gazdag vetést hagyott maga után, amely a Te Nevedet és tetteidet halhatatlanná teszi. Midőn ifjúságod virágjában Rátót prépostjaként, barsi esperesként, az esztergomi székesegyház kanonokjaként működöttél, szelídséged, szívélyességed, jóindulatod, bölcsességed csodálatra ragadta azokat, akik Téged szemtől-szembe láthattak. Mikor pedig Erdély Téged főpapjának követelt, őszinte és lángoló apostoli buzgalmaddal és erköl-

csöd egész jámborságával még azokat is, kik az Anyaszentegyházat nem ismerték el, úgy megnyerted, hogy ha nem is tértek vissza az igaz hithez, legalább józanabbul távoztak tőled és elhagyták azt a hamis vélekedést, amit a katolikus egyházzal alkottak. A sok fiúnak és leánynak a lelkébe pedig, akiket ezidőben Kolozsváron e célra vásárolt házadban neveltél, és különböző művészetekre tanítottál, valamint annak az 50 árvának a szívébe, akiket Szebenben örökös alapítványból eltartasz, úgy bevésztél képedet, hogy azt onnan csak a halál szigorú hatalma tépi ki. Minthogy az erdélyiek megismertek, később a kalocsai egyházmegye kormányzására választottak meg érseknek, ahol nagyszerű templomokat emeltél és építettél újjá, az égi hatalmasságoknak oltárokot emeltél, a piaristáknak gimnáziumot, a kiváló ifjúságnak bennlakást biztosítottál ügyesen kiválogatott és fáradszázatos kutatókkal összegyűjtött könyvekből könyvtárt alapítottál.

Igen nagy dicséretre méltó dolgok ezek is, Főmagasságú hercegprímás; mégis még nem érintettem két dolgot, amelyek dicséretben leginkább kitűnnek. Az egyik az, hogy midőn a már 10 éve betöltetlen esztergomi érsekségre emeltté, egyszersmind olyan világi törvényt napokat vezettél be, amelyeken a Veled született okossággal, és a törvény forrásából merített tudásoddal a legnehezebb ügyeket is mindig szabály szerint oldottad meg, és biztos ítélettel zártad le. A másik a Te — minden szűkölködővel szemben érzett — nagylelkű bőkezűséged és előzékenységed, aminek következtében, ha valaki bármikor segítséget, vagy támogatásra váró jogos ajánlást kért tőled, előtte jóakaratom kapuja mindig nyitva állt, s ezt arcod derűje nyomban elárulta. Az irodalomnak és a művészeteknek nemcsak kedvelője, de azok művelőinek védelmezője és nagy mecénása vagy. Ugyanis, hogy számtalan más után magamról is nyíltan szólnak, engem is már néhány év óta nemcsak kegyes pártfogásodba vettél és ma is nagy jószágod szárnyaival oltalmazol, hanem amíg Bécsben buzgón az orvostudományoknak szenteltem időmet, szegénységemen bőkezűen enyhítettél, amit lelkem mélyén örökké megőrzök. De visszafogom tollamat, nehogy erényed nagysága, melyet feltárni nem lehet, elhomályosítsa szavaimat, melyek aligha szólhatnak méltóságodhoz és rangodhoz illően. Amíg élek, kötelességemnek fogom tartani, hogy arra kérjem az eget, őrizze meg Eminenciádat épen és egészségben, minél tovább a haza, az egyház, az irodalom javára és az én oltalmamra. A te dolgod pedig, legkegyelmesebb hercegprímás, az legyen, hogy főmagasságú neveddel védenced régi reményeit beteljesítsd, tanácsoddal állj a méltányosságra és igazságra törekvő készség mellett, s add meg ennek a műnek azt a tekintélyt, amit szerzője nem tud neki megadni. Ebben a reményben járulok kézcsókra szent kezedhez, azt gondolva, hogy gyűrőd ajkamat éppúgy megjelöli, mint ezelőtt lelked.

Eminenciádnak, főmagasságú és legkegyelmesebb Uramnak leg-hívebb szolgálja:

ELŐBESZÉD

a legnemesebb és legtekintélyesebb miskolci polgárokhoz

Jusson el hozzátok, igen derék polgárok, Miskoltz városnak ez a történeti-orvosi helyrajza, amely részleteiben azelőtt a tietek volt, és amit most egyrészt a ti gazdag levéltáratokból, a szóbeszédből és még eleven emlékezetetekből, másrészt azokból az adatokból tártam fel, melyeket éji virrasztásaim során nagy munkával állítottam össze magamnak és rendeztem sorba. S noha ez a mű az itt előforduló dolgok és személyek különböző jellege miatt még befejezetlen és nem teljesen összefüggő, s híján van a stílus szépségének és a díszes szavaknak, mégis nyomtatásban először jut el utódaitokhoz.

Mivel pedig az Orvostudományok Királyi Társasága, amely XVI. Lajosnak, a legkeresztényebb királynak a védnöksége alatt Párizsban virágzik, ma is pályadíjjal jutalmazza, sőt súlyos aranyéremmel is föl szokta ékesíteni azt, aki pontosan megvizsgálja az ásványvizek összetételét és elvégzi vizsgálatukat, vagy aki elkészíti a francia királyság vidékeinek történeti-orvosi helyrajzát, és mert Ti Magatok is csúnya dolognak tartjátok, hogy ha csak az új világ területeinek bizonytalan történeteit emlegetjük, és annak a tartományának és városnak a történetét pedig, amelynek életünkkel és vérünkkel tartozunk, nem nyomozzuk, nem ismerjük; hogy ha csak az idegen, a távoli dolog a vonzó, és lenézzük a saját honi értékeinket; én nem is kételkedem abban, hogy Ti — ahogy engem szemtől-szembe mindig fogadni szoktatok, — épp olyan barátságos és derült arccal, vidáman és jóindulatúan fogjátok ezeket az oldalakat nemcsak megnézni, hanem az azokra fordított munkámat méltónak tartjátok majd illő jutalommal vagy elismerésekkel jóvá hagyni. Ha ezekből valami hasznót húztok, akkor lesz, amivel büszkélkedjem. És ha nem csal meg engem e lapok iránt érzett szeretetem, akkor egyéb említésre méltó dolog mellett leírtam nektek e lapokon, olyan intő példákat, melyek életetek, kötelességeitek, a gazdasági élet és a sors minden útjára-módjára vonatkoznak, és amelyek megtanítanak, arra, miket kívánjatok utánozni, miket kerüljeteek, s mik figyelmeztessenek arra, hogy mily nagy változásoknak vannak a földi dolgok kitéve. Ahol a hosszú idő várost alapított, egy óra megsemmisíti azt. Egy pillanat alatt hamuvá lesz az a hely, ahol sokáig erdő volt. Ahol minden nagy oltalom alatt áll és virul, gyorsan és hirtelen tovatűnik.

Kedves polgárok, adja meg az Ég, hogy városotok a legjobb és isteni jellemű II. József császár és király uralkodása alatt minden bajtól megszabadulva, egyre jobban nőjön és virágozzék, és minden jóban bővelkedve igen hosszú időre őrizze meg méltóságát, melyet a kormányzók okossága és a polgárok szorgos igyekezete által szerzett! Éljetek boldogan, igen kedves Polgárok és továbbra is tartsatok meg engem jóindulatotokban!

TOPOGRAPHIA OPPIDI MISKOLTZ HISTORICO-MEDICA.

MISKOLTZ VÁROS TÖRTÉNETI-ORVOSI HELYRAJZA

I. §

A város földrajzi szélessége és hosszúsága

Miskoltz Borsod vármegye székhelye Felső-Magyarországon, és a Szt. Korona birodalmának saját városa, földrajzi szélessége, 47° 55'. Leghosszabb nappalának a tartama 15^h 55' 36". Földrajzi hosszúsága a Ferro szigeti délkörtől számítva 38° 3'.

II. §

FEKVESE

Nem ok nélkül választották ki a védő istenek és az emberek ezt a helyet városalapításra, és nem kételkedem abban, hogy az első ide érkezett telepések felkiáltottak magukban: *Zászlótartó, állítsd fel a zászlót, itt lesz legjobb maradnunk.* Ugyanis, amerre a város nyugat és észak felé tekint, onnan egy igen kellemes völgy terül el, és ma kőbányáiról híres dombok emelkednek: innen kezdődnek azok az erdők, melyeket kedvel az állatvilág, a szarvasok, őzek, fajok és foglyok, és amik hasznosak a lakosságnak is épületek emelésére és disznók hizlalására a *diós-győri* és *bábolnai* dombok fekvése viszont szőlőművelésre alkalmas. Keletről a *Sajó* széles folyása és a búzamezők meg a legelők kellemes látványa gyönyörködtet. Délről a szintén bortermő *Havas*, *Tapoltza* és *Mind-szent* dombok, amelyek a *Csaba*, *Hejő* és *Szirma* falvak, illetve a *Sajó* folyó felé szelíden lejtő síkságba mennek át, bőven teremnek szőlőt és gabonát. A város a két domb közötti völgyben terül el; az egyik mintegy pajzs-ként védi a déli szelektől, a másik az északi szelektől. A város töb-

bi része nyitott, egyrészt a keleti szélnek a mezők felé, másrészt a nyugati szélnek a völgy irányába, mely *Diós-Győr* falun túl húzódik, ugyanezen dombok között, melyek mindkét irányba hosszan elnyúlnak, és vele szemben kellemes látványt nyújtanak. A város közelében és csaknem egy félórai út távolságra tőle falvak helyezkednek el: *Diós-Győr*, egykor Mária királynőnek, II. Lajos feleségének lakhelye, *Bábolna*, *Besenyő*, *Felső-Zsoltza*, *Szirma*, *Hejő*, *Csaba* és *Tapoltza-fürdő*.

III. § A VÁROS NEVÉNEK EREDETE

Nem nagyon kételkedem abban, hogy Attila Magyarországra jövétele előtt ezeken a helyeken rómaiak laktak — de másképp nevezték a várost vagy falut — egyrészt a hely alkalmassága, másrészt annak alapján, hogy a falusiak olykor temetkezési urnákat találnak és a kihányt földdel együtt kiásnak; Hogy pedig ugyanezeket a helyeket Attila kortársai más néven *Miskoltz*nak nevezték, azt sem megerősíteni sem megcáfolni nincs szándékom, mivel nincsenek hiteles történeti emlékeim. Bocsássuk meg azt a régieknek, hogy az emberi dolgokat az isteniekkel összekeverve a városaik eredetét fenségesebbé teszik. Az tehát, hogy ki és mikor adta a városnak a *Miskoltz* nevet, továbbra is vitás kérdés marad: vajon ez a magyar kifejezés volt a név forrása: *Méz-költs*, azaz mézes kulcs vagy mint olyan, amelyik mézet hoz, azért, mert itt egykor a méz-kereskedelem korlátlanul virult; vagy ebből a német eredetű kettős összetételből származik: *mist-koth*, arra utalva, amilyen volt ez a város, amikor a *Szinva* kanyaraiból még nem volt rendes medrébe kényszerítve, és piszkos iszaptól akadozva folyt, vagy amilyen ma, mikor az esőtől öntözött utcákon bokáig ér a sár. Vagy valamelyik halhatatlan hős adta a nevét a magyarok ősei közül, mint ahogyan a régi írásek említik, hogy híres volt *Johannes*, *Simon fia*, a *Miskoutz* nemzetségből 1314-ben: ugyancsak híresek voltak 1256-ban *Laurentius*, *Martzel fia*, *Ponyth*, *Ponyt fia* és mások a *Miskoutz* nemzetségből. Hogy higgyek a város régiségében, annak az az oka, hogy midőn a magyarok *Árpád* vezetésével először vetették meg a lábukat Magyarországon, a városok között, melyek abban az időben a győztesek hatalmába kerültek, *Anonymus*, Béla jegyzője, *Tapoltzát* és *Miskoltzot* említi, a Magyarország hét fővezéréről szóló könyvében, a Magyarország történetében, az 58. lapon. Vesd össze: *Topographia M. Regni Hungariae*, 6. könyv, 4. fejezet, 2. bekezdés.

IV. § LAKOSOK

A város tehetősebb lakóinak a magyarok számítottak, akik nagy részről különböző nemzetségből származtak, keveseknek adatott meg, hogy származásuk ősi voltát bizonyítsák és *Őrs* utódaiig vezessék

vissza. Ezek néhány emberöltőn át éltek ezeken a földeken, míg végül IV. Béla király alatt a tatárok szétszórták és elűzték őket. Ezeket más magyarok követték, nem Őrs utódai, hanem azok közül valók, akik azelőtt a Tiszán túl, vagy a Duna vidékén laktak. Ezekhez jöttek cseh, horvát, orosz, vandál eredetű szlávok, akik különböző események folytán kerültek ide. Azután osztrák, stájer, bajor, sváb, frank, szász származású germánok, örmények, akik rácokkal, görögökkel és törökökkel keveredtek; zsidók és cigányok.

Az elsőség a városban a magyar nemeseké: a hagyomány szerint néhány százan vannak; egyesek őseik magas hivatalairól és haditetteiről nevezetesek. A leghíresebb családok pedig jog és érdem szerint így következnek: A *Dőry*-család, melyből a főméltóságú *jobbaházi Dőry Ferenc* gróf volt díszére nemes nemzetségének; és mint országnagynak és főpohárnoknak csontjai 1788-tól itt nyugsznak. A *Borstól* származó, *Borsy*-család is híres, amelyről azt mondják, hogy *Borsod* területéből és a mellette fekvő Gömörből igen hatalmas vármegyét hozott létre, és ebben a szép vármegyében első főispán volt. Lásd: *Severinus*: Magyarország történelmének áttekintése kiváltképpen az ifjúság használatára kiadva, 2. rész, nagy nyolcadrét formában. A *Büki*-család, amelyből ma az atyai vér jogán és a köz kívánságára *Bük Zsigmond* alispán ékesíti a megyét. A *Fáy*-család, régi eredetű, kiterjedt és sok dicséretre méltó. A *Szepesi*-család, amelyből *Szepesi Sámuel* bárói címet visel; A *Szathmári*-család, mely többek között az elhunyt *Szathmári György* személyéről híres. A *Mocsári*-család, stb.

A lélekszám csaknem 13 000-re rúg. 1780-ban a születések száma 593 volt, a halálozásoké 339. Fiú 310, lány pedig 283 született. Az új házasságok száma 141, az összes házasságot kötöttéké: 2286.

V. § VALLÁS

A város lakói az ősi katolikus hitben egészen az XVI. sz. közepéig megmaradtak; akkor aztán, mikor Magyarországon bel- és külvizsály lángolt, a külországokban pedig elszakadás következett be a hittételektől, ők is elhagyták apáik vallását, és helvét hitvallásra tértek át. Ezekből igen sokan, köztük nemesek is az idő múltával lemondva a református vallásról, a visszatérhetési jog szerint ismét áttértek katolikus hitre. Az 1780-ban készült népszámlálási táblázatból kitűnt, hogy a katolikusok száma 3980 volt, a helvét hitvallásúaké 8433. Az ágostai hitvallásúak 508-an voltak, görögkeletiek 157-en és zsidók 70-en.

VI. § A KÖZIGAZGATÁS

Más a nemeseké, ismét más a nem nemeseké: azok e nemes 13 vármegye közgyűlésének vannak alávetve, amit azelőtt az idők vi-

szontagságai miatt *Szendrőn, Szent—Péteren, Ózdon, vagy Aszalón* szoktak összehívni; ez most, békésre fordulván a helyzet, állandóan itt ülésezik; A közgyűléseken a kiváló és boldog emlékezetű *Eszterháziak, Pálffy* után *Szentkirályi Andrássy István* gróf ökegyelmessége elnököl. A nem nemesek a város elöljáróságának engedelmeskednek, amely egyszersmind a város közügyeiről is határoz a tanácsgyűlésen, és amelytől a kegyelmes kincstári felügyelőhöz, a királyi kamara elnökéhez jelenleg a nemes és állami ügyekben járatos férfiúhoz, *Szölösi Ferenchez* szoktak fellebbezni.

VII. § FOGLALKOZÁSOK, SZOKÁSOK

Sok nemes élete nagy részét a közügyek szolgálatában tölti, legtöbbször magánügyek intézésében öregszenek meg, kevesen vannak, akik hajlamuknál fogva csak a könyvek iránt érdeklődnek, s nem ismerik azt a kellemes és fényűző gazdagságot, amellyel a *tőkéből* vagy a külföldre szállított áruból, pl.: selyemből, dohányból, hamuzsirból, hegyi zöldből, kézműiparból, ammóniák sóból stb. lehet élni.

Nemesek és nem nemesek egyforma buzgalommal foglalkoznak földműveléssel és szőlőműveléssel, ezek fölösleges termését pénzzé teszik és segítik a tisztes megélhetést. Csak az örmények húznak a kereskedelemből megvetett hasznot. Az egyszerű nép télen többet pihen, a tavasz közeledtével kimennek a földekre, szőlőkbe, rétekre, vagy a szántóföldre.

Nem hiányoznak az ügyvédek, írnokok, jogi megbízottak és törvényszolgák sem. A *miskoltzi* ügyvédekről gyakran hallottam a régóta ismételtetett szavakat. Annyira megnőtt a számuk, hogy már kevesebben vannak a földművelők, kevesebben a kereskedők. Ugyan mi másból élnek, mint a nép iránti igazságtalanságból, a szerencsétlenek bajából és véréből? Annál nagyobb kárára vannak az államnak, mert ha kevesebbek között oszlana meg az ügyvédi tisztség, mindaz a tehetség, mely az ártalmas fortélyosságtól megromlik, jobb törekvésekkel ékesítené a hazát, a tudományokat; és vagy új művészeteket hozna létre, vagy a már feltaláltakat munkálná ki. De azzal fogod mentegetni sokaságukat, hogy a pörösködő embereknek is nagy a száma, ezeknek alig elegendő az összes törvényszék; ha kevesebben lennének, annyi pert tárgyalni, annyi ügyet kibogozni nem lennének képesek. Csakhogy a bírák vagy ügyvédek számából fakadóan szaporodnak vagy csökkennek a pörös ügyek; ha ezt a régi ügyvédek kezéből kiveszi az ember, úgy csökken a perek egy része. Maguk az ügyvédek vagy másokat veszítenek össze egymással vagy ők maguk zaklatják az ebben a játékban tudatlanokat, miután anyagot találtak a pörösködesre. A városok nyugalomban éltek; bármilyen egyenletlenség tört ki a polgárok között, a tudatlan, de boldog egyenlőség a bírák segítségével féken tartotta azt. Most mégis örökösek a torzsalkodások, a pörök elhúzódnak. Ugyanis minden mértéket felülmúlnak azok a mesterkedések és ürügyek, amelyekkel az

ügyvédek a szerencsétlen polgárokat rászedik. Ízenként és lassan tépik szét azokat, akiket egyszerre el tudnának pusztítani; amíg az ügy a bírák elé kerül, évek múlnak el: az ügyvédek közben kisebb ügyekbe kapaszkodnak bele, amik hol maguktól, hol csak az ő igyekvésüktől keletkeznek. Ezeket az előjátékokat gondosan előkészítik, ezekkel hirdetik, hogy az út az igazsághoz nem vezethet anélkül, hogy az ügyről a bírák ne hallottak volna. Így a kétséges dologból bizonytalanság származik, és az óriási halogatás miatt tönkre mennek a pörlekedők, akik a törvény csűrésében-csavarásában gyá-moltalanok és nem ismerik ki magukat benne. Ugyanis aki szegényen kezd pört egy gazdag ellensége ellen, igen hosszú és költséges úton megy tönkre, míg fáradtan megadja magát. Ekkor sérelmében orvosolatlanul, jogát vissza nem szerezve, kevésbé haragszik vetélytársára, mint erre a hosszan elnyúlt igazságszolgáltatásra. Ne kutasd, miért szeretik az ügyvédek ilyen sokáig kínozni azokat, akiket hozzájuk küldenek. Nyilván az időtartam és a késedelem szerint ítélik meg az ő munkájukat; szenvedélyesen feldicsérik, hogy mily sokat írtak, mily sokat hallottak, pedig mindez csak növelte a hasznukat. Ha pedig elveszítenek egy pert (mily ártalmas emberek!) azt az igazságszolgáltatás hibájának tudjuk be. Azonkívül megszokják, hogy szerencsétlen embereket látnak, sőt, hogy később maguk teszik őket ilyenekké, kivetkőznek az emberség érzéséből, vagy talán el se hiszik, hogy a pörösködés szerencsétlenné tesz. Így megkeményedve a panaszok iránt, nem hatják meg őket a könyörgések, és minél többet rimáncodik nekik valaki, annál tovább szeretik vele szemben gyakorolni hatalmukat. De ezeket és az ehhez hasonló dolgokat, akárhogy kárhozzatják őket, vagy akármit is gondolnak róluk, nem tartom nagy jelentőségűeknek.

A szebbik nem kölcsönös látogatásokkal, kártyajátékkal — mintegy váltogatva elfoglaltságát — szívesen vegyíti a házi munka és háztartás gondjait; és a kenyérsütés méltán jóhírű; mert a kenyér itt ízénél és formájánál fogva is kitűnő; ugyanis szépen megkel dagasztáskor, és remek fehérszínű. Ügyesek a lenvászon készítésben, jól bánnak a tűvel és rokkával is.

Most pedig mindenki saját érdekében jól figyeljen arra, hogy milyen élet van a városban, milyen szokások uralkodnak benne. Ugyanis főként az az üdvös és gyümölcsöző a történelem megismerésében, hogy megfigyeljük minden példának a tanulságát, világosan szemléltető emléktanyagban kifejezve, hogy legyen, ahonnan kiválasszuk magunknak és városunknak a követésre méltót, s elkerüljük, ami eleve káros, s káros végső fokon. És bármennyire nehéz és bajos is lenne elvárni, hogy a város minden egyes lakója Catoként cselekedjék, mivel kevesen dicsekedhetnek arról, hogy patriciusok, a város közösségébe befogadott emberek pedig idegen szokásokat vesznek fel; mégis jóleső érzéssel tehetjük ehhez hozzá, hogy az idegenek könnyen levetkőzik elűtő tulajdonságaikat, és azzal, hogy a városba kerülnek, átveszik az itteni lakosok szokásait is. És ha nem csal meg engem a város iránti szeretetem, akkor helyesen látom, hogy itt még megvan a szegénység és takarékoság tisztelete,

és nem költözött be sem a kapzsóság, sem a fényűzés. Néhányan megpróbálkoztak ugyan azzal, hogy öltözködésükben, táplálkozásukban, szórakozásukban, külföldi ékszereikkel behozzák a fényűzést, az élvezethajszolást, a kicsapongást, de kinevették és nem utánozták őket. Bárkit szívesen fogadnak be. Ha valaki a másikat lekötélezni igyekszik magának, gyakran rendez neki lakomát és felvidítja őt: Kevesebben élnek vissza az étellel, mint az itallal, a bor olcsósága ugyanis néha tönkreteszi termelőit: tudniillik, amit nem tudnak eladni, maguk isszák meg; innen származik a régi közmondás: a miskoltzi szokás szerint, azaz az *igya ki, aki betöltötte*. Itt semmi tájbetegség nincs, csak ami az évszakok változásából adódik; némelyek a bor mértéktelen ivása miatt halnak meg idő előtt, vagy veszekednek és viszálykodnak. Sokan köszvényesek, hagymázosak, lábfekélyesek, sokan általános elgyengülésben, nyavalyatörésben, vagy búskomorságban szenvednek. Mikor a tudatlanabbak betegszenek meg, vagy *Bacchust* hívják orvosként és többre becsülik az orvos gyakran határozatlan tanácsaival szemben; erre azután vagy megszabadulnak betegségüktől vagy még súlyosabbakat szereznek; vagy alaptalan hiszékenységgel (jöllehet a városban három orvos és két megyei sebész működik) a borbélyokhoz mennek, akik mesterségük neveltség fogásait nem az egyetemekről, akadémiákról és kórházakból, hanem csak a borbélytányérból merítették; vagy a félelmes külsejű ráncos anyókákhoz fordulnak, akik jövődöléseikről és haszonleső fecsegésükről hírhedtek, és akik fizetett szájjal tudnak hazudozni arról, hogy mily sok embernek használtak főzeteik és kenőcseik. Így azután úgy járnak hozzájuk tanácsért, mint valami háromlábú jó asztalhoz vagy Aesculapius templomába. Sokan vágyanak társadalmi változásra, mert csábítja őket a jobb szerencse reménye. A férfinem szangvinikus-kolerikus, a gyengébbik nem szangvinikus vagy kevert temperamentumú; az előző mérsékelt tekintélyű, az utóbbi szűz Diana jegyét viseli arcán és testén. Mindkét nem mindkét vallás odaadó híve, istenfélelemben és a templomok buzgó látogatásában egyik sem marad le a másik mögött.

VIII. § A PIAC

Kettő van: az egyik a város közepén, azaz a régi városban; itt minden héten szerdán és pénteken heti vásárokat tartanak, a másik az új városban, ahová négyszer egy évben gyűlnek össze a szomszéd városokból. Ezeket országos vásároknak nevezik. Az árucikkek ára nemcsak az évszaktól függ, hanem főleg attól, hogy jó, vagy rossz-e az út; ezért van, hogy az egyik héten drágaság van, a másik héten olcsóság. A vásár óre a vásárbíró, ő ügyel a piacra az uradalmi tisztartókkal együtt. A borjúhús és a vadhús ritka; főzelék, különböző fajta gyümölcsök, tejtermékek, különböző, de nem élő halak, télen csík, hüllő-félék, hüvelyesek, gabonaneműek bőven

vannak, nyáron és ősszel rakásba gyűjtött görögdinnye terem dúskálásig. A só és méz bőséges; a boltok a város mindkét során különböző ritka külföldi árukban is gazdagok.

IX. §

A szerző elmondja, hogy a lakosok **A MAGYAR KIRÁLYI SZENT KORONA TERÜLETÉN** **MIKÉNT TELEPEDNEK MEG**

Bizony óriási munkát igénylő dolog nekem azt a gordiuszi csomót megoldani, hogy vajon Szt. István király korában, vagy századok múltán számított-e ez a terület a Korona királyi birtokai közé; ám nem kételkedem, hogy az olvasók többségének némi gyönyörűséget fogok nyújtani azzal a törekvéssel is, ha ennek a területnek a sorsát II. Miksa, a dicsőséges császár és király uralkodásától írom meg az én koromig. A városi levéltár és az 1608. évi 22. t. c. tanúsítják, hogy a fentnevezett király és császár ezt a várost a *diós-győri* uradalommal együtt — amelyhez a hazai törvények tanúsága szerint mindig szoros kötelékkel kapcsolódott — zálog címén először *Prinyi Gábornak* és feleségének, *Ország Borbálának* engedte át. Eközben, mivel *Prinyi Gábor* utódok vigasza nélkül halt meg, a fentemlített özvegye a királyi birtokokat nővérére, *Ország Ilonára* hagyta végrendeletében. Ezt *Enyingi Török Ferenc* vette feleségül, és a házasság jogán ezen királyi birtokok örököse lett, majd 1582 körül a legszentebb I. Rudolf császártól és királytól világi beiktatást eszközölt ki: A Török-birtokot a *Nyári* és *Haller* család kapta, végül erről a családról az egész uradalom ismét a királyi kincstárra szállt, és *Miskoltz* lakosai egészen a XVIII. sz. elejéig szüntelenül ennek alattvalói voltak, amíg a dicsőséges *Lipót* király irántuk megnyilvánuló kegye és ama nagy összegű pénz révén, amit az államkincstárnak leróttak, *Miskoltz* egész területét zálogba kapták, és ezzel együtt 25 évre terjedő adómentességet és kiváltságot szereztek maguknak. Ebben a dicső emlékezetű VI. Károly császár és király megerősítette őket. A 25 év elteltével 1731-ben a *Miskoltzi Közösség* szabadsága és megélhetése megtartására — amennyire tőle telt — mindent elkövetett, és a szerződéses évek meghosszabbítására törekedve az előbbi pénzösszeghez zálogtoldalék és ajándékba adás formájában új zálogpénzösszeget adott a kincstárnak — persze nagyon megterhelve és adósságba verve magát. Ettől az időtől egészen 1755-ig meghagyták magának és élvezte kiváltságát. Akkor pedig az isteni *Mária Terézia* ő szent királyi császári felsége *Diós-Győr* korona-uradalom és a hozzátartozó *Miskoltz* város visszavétele után az újra megváltást *Szoraki Grassalkovicz Antal* grófra, a magas kamara elnökére bízta; mindazonáltal *Miskolc* közösségének első alázatos folyamodására azonnal a legkegyelmesebben elrendelte, hogy ezt az ügyet ne csak elvonják a törvényes útról további kegyes rendelkezéséig, hanem későbbi, május 24-én a kegyelmes elnökhöz Bécsben kiadott rendeletében meghagyta, hogy az ügyet

békés módon és jóindulatú királyi megerősítés szerint tárgyalják, sőt azokkal szemben, akik állásukkal vagy érdemeiknél fogva kitűnnek, tanúsítsanak illendőséget is, és a más vallásúakat — mint eddig — hagyják meg és biztosítsák szabad vallásgyakorlásukról. Végül azokra az indítványokra, amiket a nagyméltóságú kamarai elnök javasolt ugyane város nemes és nem nemes közösségének, miután mindkét rész már előbb letette a hűségesküt és alattvalói hódolatát nyilvánította a kegyes császári és királyi akaratnak, ezeket híveinek megerősítette: A nemesség 1756. január 1-től lemond minden jogáról és az uradalmi birtokról, mellyel közösen és a közösség hasznára rendelkezett, nem különben a malmokról és a kocsmákról, melyeket a leteendő összeg letevésével megválthatnak. A szántóföldeket és abban a völgyben fekvő réteket, amelyek a város felső végétől egészen *Diós-Győr* város területéig nyúlnak, kijelölték a nevezett város további terjeszkedésére és benépesítésére, éppígy a városi telkeknél fekvő házakat is, mégpedig: egy házat magán a piacon a kúriától egészen a Malom utcáig és megtartották az uradalom szükségletei számára. Ezzel szemben ugyanez a nemesség a következő pontok felől kapott megnyugtatót és biztosítékot.

1. Hogy összes telkeinek, javadalmainak és házainak utolsó birtoklásában maradjon meg a birtoklás korábbi módja szerint, 32 évre, 1756. jan. 1-től számítva, zálog címén és jogán, mégpedig úgy, hogy bárki a nemes urak közül a jelenben birtokolt összes vagyonával, amit idáig teljes szabadságban, haszonnal és adómentességgel birtokolt, egészen az összegek visszafizetéséig rendelkezék és sem ingatlan vagyonában, sem személyében ne legyen alávetve sem az uradalomnak, még kevésbé a helység bírájának, hanem a Megyei Előjáróságtól függjön, mint eddig.

2. Ha pedig a 32 év elteltével Ő Szent Felsége a városnak ezt a részét, akár házait, akár telkeit, szőlőit, pincéit és bármiféle területét, akár egészen, akár külön-külön vissza akarná váltani, a Királyi kincstár maguknak a nemeseknek és azok utódainak egy összegben vagy, ha a visszaváltás részenként történne, külön-külön mindegyiknek egyszer s mindenkorra méltóztassék kifizetni a beruházását, a telkeken, szőlőkben és pincehelyeken található épületek értékével együtt, lelkiismeretes becslés szerint.

3. Ha azonban valakinek a nemes urak közül csak a beruházási összeget tetszene felvenni, a házat és a telket pedig a jószágokkal és tartozékaival együtt ilyen módon megváltva az úrbéri jog elismerésével tovább is birtokolni akarná, ebben az esetben ugyanezt a nemességet biztosítják, hogy ily módon közülük bárki továbbra is birtokában maradhat, és az úrbéri jog elismerésével a földekből és a szőlőkből származó takarmányon kívül, amivel az uradalomnak illetékes, egy telek és pince után évente 6 rhénes forintot köteles fizetni.

4. De mégis kinyilvánítják, hogy ha valaki a nemes urak közül eközben telkeiből is, vagy házát el akarja adni (amelyből az uradalomnak vagy a királyi kincstárnak idáig illetékes volt fizetni), erről az uradalmat is tartozik értesíteni. Viszont a nemességet

biztosítják, hogy amíg és amikor így kényszerít a szükség arra, hogy a város eladó legyen, ugyanennek a nemességnek elővételi joga lesz a városra.

5. Végül kinyilvánítják, hogy az ilyen módon eladóvá lett jószágok leendő elszámolása alkalmából az ilyenek jelenlegi birtokosai birtokba vevőiket fölhívadják arra, hogy előre tüzzék ki a visszavétel időpontját, nehogy valamilyen módon elveszítsék pénzszegeiket, ha azokat véletlenül utódaik számára az őseik ruházták be, vagy, hogy ne kelljen ugyanezeket más kerületből az uradalmon kívül súlyos teherrel követelni az ilyen birtokbavevőktől.

Ami a nem nemesek közösségét illeti, ez hajlandó volt beruházott összegeinek felszámolására, és a követek közbenjárására felmentették az igen terhes munka és mindenféle egyéni felszámolás alól; s ezzel együtt magára vállalta a közterhek viselését, és mapság vagy adófizetéssel vagy illetékekkel tartozik.

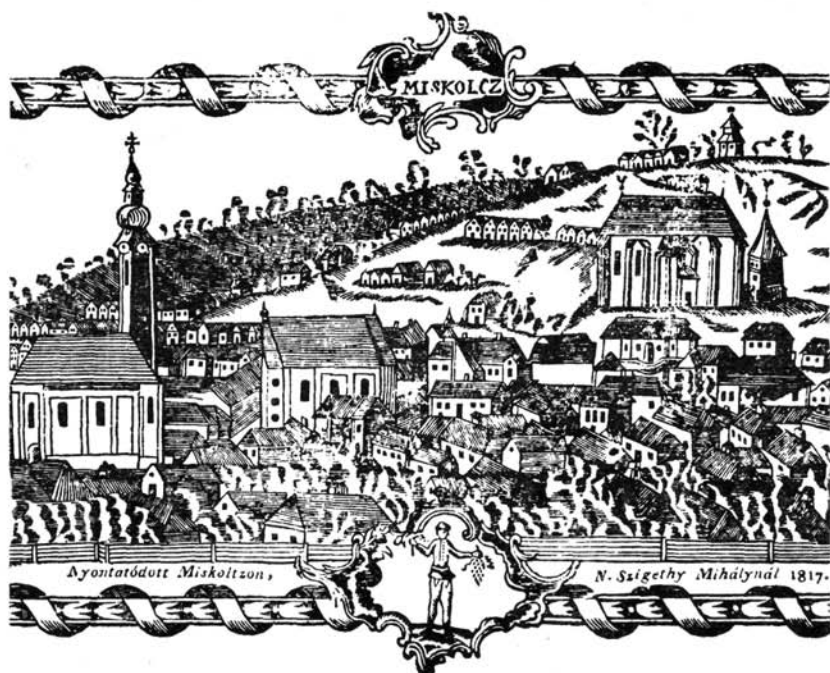
X. § ÉPÜLETEK

Ha egy idegen *Csaba* vagy *Felső-Zsoltza* falvak felől tart *Miskoltz* felé, egyebek között a három templom nagyszerű látványában gyönyörködhet, és a város legszebb részét fogja látni, amely kiemelkedik kis dombjaival, templomainak és tornyainak magasbaszókő tetőivel, de arra fogja csábítani, hogy közlről nézze meg a város gazdagságát. A templomok közül régisége miatt az első helyet érdemli ki az, amely az *Avason* épült, és ma a helvét hitvallásúak szolgálatára áll. Ez a templom egykor a római katolikusok tulajdona volt, de *Szt. István*, Magyarország első királya tiszteletére szentelték, ahogy az Magyarország dicső királynőjének, *Annának* leveléből következtethető, amelynek szövege ez:

Mi, Anna, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország stb. királynője jelen iratunk erejénél fogva emlékezetére bízunk és tudatjuk mindazokkal, akiket illet, hogy felségünk színe elé járult a tisztelendő *János miskoltzi* plébános, és a maga, valamint az összes káplánok, azaz a kápolna-, a kórház- és az oltárigazgatók nevében, akik a fentnevezett *Miskoltz Szt. István* tiszteletére emelt plébániájához vagy az alá tartoznak és ott élnek, azzal a kéréssel fordult hozzánk, hogy amennyire jóindulatuktól telik, de lelki üdvösségünk gondtalan reménye miatt is — őt magát az említett egyházi emberekkel együtt, hasonlóképpen a város közepén fekvő házaikat is, minden fizetéstől, adókötelezettségtől, vagyonbevallástól rendes és rendkívüli taksától és szolgáltatástól, a hegyen és a *Diós-Győr* várához tartozó területeken fekvő földek bor-, termény- és búza-kilencdétől, azaz mindezeknek a mi felségünket illető felétől méltóztasunk felmenteni, s nyilvánítsuk őket az elkövetkező örök időkben teljesen menteseknek.

Ezért az említett *János* pap saját, valamint jelenlegi és jövőendő káplánjai nevében megígérte, hogy ők — viszonzásul — az elkö-

vetkező időkben, ugyanott, az előbb említett templomban Felségünk tetszése szerint minden héten egy énekes misét fognak celebrálni a mi és a későbbi királynők lelki üdvéért. Ennek ilyen kérését kegyesen fogadva, azt szívesen teljesítjük; de mert mégis kinyomozni és tudni kívánjuk, hogy mennyi jövedelme van az előbb érintett várunk plébánosának és káplánjainak, s mennyi jövedelmet vonnak el várunktól, — nem azért, hogy az alamizsna mennyiségét felmérjük, hanem inkább azért, hogy utódaink jogsérelmet ne szenvedjenek, ezért gondosan elrendeltük, hogy tegyenek nekünk írásban jelentést és küldjenek kimutatást együtt és külön mindarról a jövedelem feléről, ami általuk várunkhoz jut, a bor- és termés-kilencedekből eredő haszonról épp úgy, mint a vagyonbecslésekből, a szokásos taksákból, ajándékokból és kötelező szolgáltatásokból származó jövedelmekről, hogy nyilvánvaló legyen, mit engedtünk el nekik: ez a *János* végül bemutatott nekünk egy jegyzéket, amelyben, állítása szerint, kifejtette az összes bevételt és köteles szolgáltatást, ami alól felmentésüket kérték. Ennek szövege alant következik. Eszerint a *Miskoltz* városban levő összes papi személynek a bor-kilencedből, mely a várat illeti, termékeny években 4 közepes nagyságú gönci hordónyi, vagy valamivel több haszna van. A termés és takarmány kilencedéből továbbá annyi van, amennyi bejöhet 26 holdról. Azután birtokukban van 4 ház, tudniillik a plébános kőháza, amely a piacon van, keletről *János* szücs szomszédságában, nyugat felől pedig *Olajos Gergely* szomszédságában, akinek 6 hold szántóföldje van; Továbbá a Boldogságos Szűz háza, mely a piacon van, keletről *Barla Márton* szomszédságában, nyugatról pedig *Sartor Gergely* háza mellett, akinek hat hold szántóföldje van; továbbá *Szent Mihály* háza a piacon, kelet felől *Olajos Gergely* szomszédságában, nyugat felől pedig *Barla Márton* szomszédságában, akinek 6 hold szántóföldje van. Továbbá *Szent Benedek* háza a piacon, keletről *Gergely* diák szomszédságában, nyugatról pedig *András* hentes szomszédságában, akinek nyolc hold szántóföldje van. Mindezek után a házak után fizetni kell készpénzben és szüretkor a bor, a széna, és a fa várba szállításának alapján, ugyanígy a fekete sajtért és a zabért a 4 házért járó összeggel együtt egy forintot és kilencvenegy dénárt. A bemutatott jövedelem-jegyzék alapján megállapítottuk, hogy a jövedelem nem annyira nagy, hogy magának a várnak és utódainknak a jogsérelmére válhatnék, s mert meggondoltuk, hogy ebből több lelki haszon származik, helyeseltük és megengedtük, hogy a fentnevezett miskolci plébánost, valamint jelenlegi és jövőendő káplánjait házaikkal, szőlőikkel és fönt említett földjeikkel együtt minden pénzzadó fizetéstől, rendes és rendkívüli taksától, szolgáltatástól, ajándéktól, mindenféle terhektől és minden, — a várnak járó — bor- és takarmány-kilenced fizetésétől, mint említettük, s jelenlegi tartozásaiktól, ezután szabadnak és mentesnek tartsák, sőt őket magukat felszabadítjuk a jelen iratunk jogereje alapján, amíg ez nincs az említett város sérelmére; mégis azt a feltételt fűzzük hozzá, hogy maga a plébános és az említett papi személyek kötelesek legyenek a későbbiekben minden szerdán egy énekes misét celebrál-

ni Mária, az istenanya anyjának, Szent Annának a tiszteletére, ünnepélyes módon, a mi és utódaink lelki üdvéért; ha ezt valaha elmulasztanák és abbahagynák a misetartást, attól kezdve szűnjék meg és veszítse érvényét jelenlegi szabadságuk és kiváltságuk is: ez akaratunk és határozatunk. Ezért rábízunk hűséges főispánunkra, vagy alispánunkra, vagy akár *Diós-Győr* várunk hivatalnokaira, valamint a fentemlített városunk összes bírójára, jelenlegi és jövőendő esküdtjére, hogy az említett plébánost, valamint a jelenlegi és jövőendő papi személyeket engedjék még inkább ezzel a szabadsággal és a fentemlített kiváltsággal békésen élni, amíg abba nem hagyják az említett miseszolgáltatást, és őket ezen engedélyezésünkkel szemben ne akadályozzák, ne zavarják, ne kötelezzék semmilyen előírt jövedelem kifizetésére, és semmi módon ne merjék gátolni a jelenlegi intézkedéseket, amelyeket az előbbiekre megerősítésére függő pecsétünk alatt kiadtunk átolvasás után visszaadva felmutatójának.

Kelt, Budán, 1504, május 13-án a boldog Magyarország királynőjévé való koronázásunk második évében.

Ezt a fentemlített levelet 1563-ban megerősítette az egykor hasonlóképpen felséges Ferdinánd, az Isten kegyelméből örökös római császárrá, Németország, Magyarország stb. királyává választott herceg, egy rendelet formájában kiadott intézkedésében, amit a dicső *Pesthi Ferenchez*, Felsőmagyarország királyi jövedelmeinek akkori

adminisztrátorához és Diós-Győr várának előjáróihoz küldött dec. 14-i, bécsi dátummal, affelől, hogy az érintett Miskolcz város összes rendesen fizető bérlelője, aki a *Tót-utján*, a *Pap-szeren* és a Boldogságos Szűz ugyanebben a városban alapított egyházközségében él, hogyan teljesít bizonyos megszokott szolgáltatásokat és fizetéseket Szent István király és a Boldogságos Szűz Mária egyházközségének hasznára és szükségleteire.

A másik templom ugyanabban a sorban a város keleti szélén a Minden Szentek tiszteletére alapított régi templom volt ugyancsak katolikus, amelyről az 1407-re vonatkozó évkönyvek azt közölték, hogy a város végén alapított *Minden Szentek ispotály-egyházának* vezetőjét *Szikszói Battkus János*nak nevezték. Ugyanennek az egyháznak a romjaiból a váci püspök költséghozzájárulásával, a *Szent Tojáról* és kiváló erényeiről híres *Foglárók*, *Márjásiak*, *Gusztiniak*, *Miklóssyak* fáradhatatlan buzgalomával egy új és tágas, szépen boltozott és arany festményeiről híres templom épült újjá.

Végül a harmadik templom az új városban 1729-ben így kezdett épülni: volt ott egy bizonyos lejtős síkság, ami az egykori katolikus temetőnek és a boldogságos Szűz Mária már-már elhagyott egyházának volt szentelve. A minorita rend barátai 1728 október havában a császári-királyi felségtől nagyon buzgón kérték, hogy a visszatérhetési jog szerint adja nekik vissza ezt a síkságot, mivel az egykor hozzájuk tartozott. Ezzel szemben a helvét hitvallásúak szakadatlanul azt bizonygatták, hogy az Égi Boldogasszony, Szűz Mária fentnevezett eklézsiája az egyházközséghez tartozott és a járszói prépostság által kibocsátott rendelet alapján és I. Ferdinánd király kiváltságai szerint sohasem volt a főtisztelendő minorita atyáké. Ezt a helvét hitvallásúak írásbeli kérelmére 1593 márc. 22-én Rudolf császár és király is megerősítette azokban a békefeltételekben, amiket Bocskai István fejedelem közbenjárására kötött. Mindez azonban nem akadályozta meg a tisztelendő minorita atyákat abban, hogy megmaradjanak szándékukban, és rendjük megszilárdítására, meg azért, hogy a városi polgárok közé befogadják őket, érvüknek nagyobb nyomatékot adjanak; azt tudniillik, hogy a római-katolikusok számára nincs elég pap; — ezt az érvet a helvét hitvallásúak a következő módon próbálták visszafordítani: hogy ez a hiány csak ürügy, és ez a dolog magában véve nem oly nagy jelentőségű, mint amennyire szavakkal felnagyítják; és hogy Miskolcz városában csak kevés római-katolikus van, az egész nemességben csak 5, a nép körében pedig kb. 4 család, akiknek ott állandó lakóhelyük van; ezeknek az embereknek a lelki istápolását a hercegprímás és Althan gróf váci püspök őeminenciája által küldött két katolikus pap mindig ellátja a szomszédos, ugyanazon apátsági területhez tartozó, *Mind-szent* nevű városban, és az ott levő katolikus templomot, amit Minden szentek tiszteletére szenteltek, ugyanaz a bíboros hercegprímás őeminenciája 16 öl hosszúságban és 8 öl szélességben oly nagyra bővítette, hogy a mostani templom az új épület hajójában épül, amelyben, midőn befejezik majd, nemcsak a mostani katolikus nép, hanem tízannyinál nagyobb tömeg befoga-

dására is bőven lesz hely az istentisztelet elvégzésére. Egyébként ebben a pereskedésben, amelyet a magas királyi helytartótanács ruházott rá a Nemes Borsod vármegyére, a nevezett megye tanácsülésén a tisztelendő minorita atyák nyerték meg a pert. Ez a magyarok szívében halhatatlan emlékezetű VI. Károly király befolyására történt. A király ugyanis azon fáradozott, hogy a római katolikus egyház helyzetét kicsiny lélekszám növelésével és az egyházból kilépett emberek visszavezetésével javítsa, e gyógymódok között fődolognak tartotta a klastromok emelését, és azokban a különböző vallásos közösségek megőrzését; ezért azután a vitát képező Eris almáját, amire a tisztelendő minorita atyák tartottak igényt, ő Szent Felsége egyházzavadalmi ajándékozási hatalma alapján, tekintetes *Revitzki János* aligazgató útján, 1729. április 26-án a visszatérhetési jog szerint visszaadták a tisztelendő minorita atyáknak. Ennek a figyelmeztetésnek az időpontjában *Szőlősi János* albíró az akkori főbíró, *Boldisár Zsigmond* előtt ilyen tartalmi beszédet tartott a minorita atyák számára való hely kijelöléséről: „Nemes *Boldisár Zsigmond* urat, *Miskoltz* koronabirtokhoz tartozó királyi városának főbíráját, és őáltala az egész tanácsulást, s *Miskoltz* város egész közösségét nemes és nemzeti *Revitzki János*, aki a kincstári ügyek aligazgatója és az Apostoli Szent Korona királyi ügyésze, s ez ügyben kormánybiztos, bíróilag figyelmezteti a következő kérdést illetően: Mivel a fent nevezett város elég világosan ismeri Ő Szent Felségének, mindnyájunk kegyes urának jóságos rendeletét arról, hogy az egykori — a Boldogságos Szűz Mária Mennybemenetele tiszteletének szentelt — elhagyott eklézsiát jelölte ki ebben a városban az assisi Szent Ferenc rendjébe tartozó tisztelendő minorita atyák számára, a körülötte levő részekkel együtt, és külön területet adva a szerzetesi ház és a hozzá szükséges kert számára; és bár ennek a jóindulatú rendeletnek az által már eleget tettek, hogy teljesen átadták a kijelölt részeket, és az azt követő területfelmérést is elvégezték, mégis hátra van még, hogy azoknak az embereknek, akiknek házacskaik van a kimért területen belül, kapjanak a törvényesen beruházott összegnek megfelelő kielégítést, — és így teljesen hajtsák végre Ő Szent Felsége kegyes akarátát és rendeletét. Az egyiket a föld legfőbb fejedelmének és természetes urának járó tiszteletteljes alattvalói hűség alapján, a másikat pedig az egyenlőség és a méltányosan osztó igazság szerint hajtsák végre. Ha pedig a fentemlített város az előrebocsátottakat nem teljesítené azonnal, a kárpótlások kiegyenlítését pedig közvetve vagy közvetlenül a királyi pénztárra hárítaná, ez ellen ünnepélyesen tiltakozik a helyettes igazgató úr, a Szent Korona ügyésze, s az előbb említett ügy kormánybiztosa. Ezután arról beszélt, hogy — ha közvetve is — mégis szándékosan (az ismételten beadott hivatalos kérelmek halasztgatása révén) szembe mernek szállni a jóindulatú királyi paranccsal; és ha ez üggyel kapcsolatban itt, jelenlétében nem intéződnék el az előbbieik, fenntartja azt a jogát, hogy a megérdemelt törvényes büntetést rója ki egyenként mindenkire, a bíró úrtól kezdve az utolsó tanácstagig. Akkor pedig, mivel ilyen módon a kárpótlások kifizetését

a kincstárra hárítva, a vele kötött szerződéstől és az 1715. évi 104. törvénycikkben foglalt kedvező döntéstől nyíltan visszalépnek, és mintegy elismerik, hogy az előbb említett magánbirtokosok kártalanítása a királyi kincstár joga. Így ugyanő, ha úgy tetszik majd neki, az előbbi felszámolással részenként felszámolásra kerülő birtokok kifizetésének ezen cselekedet által szabad akaratukból adott felhatalmazásával, ha az alkalom úgy hozza, élni fog, és következőképp más egyházi rendek alkalomadtán történő betelepítésének az önkéntes útját elfogadja. Tiltakozik az ellen, hogy összességükben vagy egyénenként azzal mentegessék magukat, hogy bármi módon tudatlanságban voltak az előzményeket illetően, vagy hogy az csak néhány ember részéről történt (minthogy ez a figyelmeztetés a közösséget érinti és törvényes tudomásulvételre vonatkozik), ezért mindezt mindenki előtt nyilvánosan és világosan ki kell hirdetni, s egyszersmind a jövődő védelmére biztosítékot kell követelni. Az említett minorita atyák tehát a mondott síkságon maradtak, s miután a fent említett tisztelendő atyák, Kelemen és Vincze — szintén minoriták — megvetették az alapokat, végül is Boldogságos Szűz Mária Mennybemenetelének tiszteletére sok költséggel egy templomot emeltek, amelynek homlokzatát kettős torony ékesíti; nyugati oldalához pedig egy jól épített, hatalmas, egyetlen magas tető alá foglalt, négyszög alakú kolostor csatlakozik.

A város elég tágas és napról napra nő, benne 2400 épületet és 1424 pincét könnyen meg lehet számolni. A város belső területén széles utcák, nem szétszórt, hanem szabályosan elrendezett házsorok vannak. Azok a házak, amik a piacon a kereskedők lakóhelyeül, boltokként, korcsmákként, harmincadshedőhelyekként és katonatiszti szállásokul szolgáltak és szilárdan kőből épültek, a minap leégtek, de a kegyelmes királyi udvari kamara költségén — amihez hozzájárult a kincstár elnökének fáradhatatlan buzgalma is — régi fényükben visszaállították őket. A legpompásabb nemesi házak az Almássi-, Bükki-ház, a városi kúria, és ennek szomszédságában az egri alispán háza, szemben pedig a nemes Borsod vármegye palotája, melynek homlokzatán a bejárat fölött ez a felirat látható:

*Pondero causarum vires, iustosque corono
Iuris Patronos, cunctos quoque damno favores*
(Mérlegelem, mit ér az erény, és megkoszorújom,
Védem a jót, a jogost, bűnösnek tartom a rosszat.)

Hátul a kijárat fölött:

*Armiger ecce foris vigilat, dum ponderat alter;
Ornat uterque, regit conjunctis viribus aedem;
His procul invidia pulsa, concordia crescit:
Concordes animi dicunt concordia jura.*
(Kinn van a fegyveres őr, míg benn törvényt ül a másik,
Ketten díszítik, kormányozzák palotánkat:
Általuk elfut minden irigység, s nő a barátság;
Békés szájából ugyanúgy szól mindig a törvény.)

A ház keleti oldalán:

*Non amor, atque preces, odium, nec dona, timores,
Respectusque movent: reddo cuique suum.*
(Sem szerelem, kérés, adomány, vagy gyűlölet átka,
Hidd el, nem hat rám: azt adom én, ami jár.)

Az észak felőli oldalon:

*Justitiae quam cara Comes prudentia juris!
Jure, justitia floreant haecce domus.*
(Mily csuda szép együtt az igazság és az okos jog!
Joggal, igazsággal, légy koszorúzva, te ház!)

E szép házak közé számít az új városban a *Fáy-ház*, a régi városban az örmények, ugyanitt a helvét hitvallásúak lelkészeinek háza, a *Mind-Szent utcában* a plébánia épületei, a *Foglár-ház* vagy az Apátság épülete, végül a Zöldfához címzett fogadó. Láthat az ember ezenkívül is természetesen itt-ott épületeket, amelyek nem elhanyagolt falusi házak, hanem szilárd építésűek. Azok a kis házak pedig, amelyek a város szélén láthatók, inkább kunyhóknak nevezhetők, falaik ugyanis fából készültek és szalmatetősek.

XI. § ISKOLÁK

Két gimnázium működik: az egyik a minorita atyáké, ami napjainkban nemrég épült, ebben négy iskola dolgozik dicséretreméltó szorgalommal; a másik a helvét hitvallásúaké, ebben a human tárgyakat tanítják; ezekhez tegyük hozzá az elemi iskolákat, melyeket mostanában vezettek be gyümölcsöző haszonnal.

XII. § VIZEK

A város édesvizei közt első helyen áll az esőzésektől gyakran megduzzadó *Szinva*; ez a Szt. István emlékére elnevezett hegy oldalából *Diós-Győr* falu mellett fakad jéghidegen, és onnan hirtelen zúgással folyik le az alatta elterülő völgybe; de midőn mintegy három stádiumnyi utat megtett, a föld alá búvik, s ugyanennyi stádiumot tesz így meg, majd mintha más forrásból eredne, ismét a felszínre tör, és új medret keres. Ezután meredek sziklákra jut, s hegyi pataként, a mélységtől, melyen átfolyik, még vadabbul omlik alá hatalmas zúgással. Képzeld el egy olyan vízesést, amely egy igen magas ház meredek tetejéről zúdul le: ez a ház a hozzáférhetetlen és meredek szikla: alul a kemény kőzetet mély gödörre vágja ki, ebben a beleömlő víz egy tavat alkot, a túloldalán pedig kifolyik. Épp ott is egy völgy tárul elénk, amelybe a patak abból a tóból csordogál. Később ismét egyesül egy másik kis patak, melyet *Garadná*

nak neveznek; nagyobb vízhozama és erősebb sodrása révén a hegyek között egy fűrészmalmot hajt. Azután a régi királyi vár, *Diós-Győr* felé fordul, és ott nemcsak a városiaknak nyújt italt, hanem a királyi birtoknak bőséges és nagyra nőtt pisztrángokat is ad. De mielőtt átfolyik a városon, ott azzal a meleg vízzel keveredve, ami a vár mellett tör elő, eredeti hidegségét és ezzel a pisztrángokban való gazdagságát elveszti, a rákokat azonban megtartja, és ugyanott részben a gabonaörlő malmokat szolgálja, részben kendertörésre fordítják, részben pedig cserzővargák használják. Végül kelet felé fordul a dombokkal szépen körülvett síkságon és *Miskoltzra* ér; és pedig nyugatról folyik be a városba és miután kb. a város közepéig jutott, a keleti oldalon hagyja el azt; a város középső részén a víz szépen, halastó formájában gyűlik össze és több malmot hajt; de ezekért a jótéteményekért a tímárok és csatornák szennyét kapja és tiszta vizéből piszkos lesz; ezért, midőn a városból kilép, már zavaros és egyáltalán nem hasonló saját magához, kifolyik a tágas mezőkre és végül *Felső-Zsoltza* falu alatt a *Sajóba* ömlik.

Más irányba folyik a rendesen csak *Petzének* nevezett hegyi patak, kettős ága meleg nyáron száraz, de a csapadékoktól és az elolvadt hótól megduzzad. Egyik ágával a *bábolnai völgyből*, a másikkal a betegekről elnevezett völgyből, ered; azzal az ágával a szomszéd dombokból tajtékkövet szállít a tégláégető és a minorita atyák rendháza mellett a patikaházig és a *Kopnikianumig*, ezzel az ággal pedig a *betegek utcáján* át unalmas kanyargással egészen a nemes vármegye majorjának a szomszédságába jut el. Innen ismét ide-oda kanyarogva a fentemlített Patika-házhoz ér, és ott mindkét meder vize — ha egyáltalán van benne valami víz — összefolyik és a város keleti felén a Szinvába ömlik.

A többi, amit ivásra és házi célokra használnak, részben forrásvíz, mint pl. a megváltó Jézus-forrás meg a hideg és igen egészséges *Löcsei forrás* a Szinva partján, részben kútvíz, ami néhány kút kivételével egészséges, kémiai vizsgálatra való anyagot tartalmaz, megfőnek benne a hüvelyesek, sem strumát, sem más betegséget nem okoz, és van belőlük minden utcán. Azt mondják, hogy Kálmán orvos telken ásványvíz is van, mely sárga vasföldet tartalmaz, de én azt, mivel eddig még senki nem vizsgálta meg, de nem is tudta megvizsgálni, most, mert nem ismerem, se nem dicsérem, se nem gáncsolom, hanem az elfogulatlan későbbi vizsgálatra hagyom.

XIII. §

A VÁROS TERÜLETEI, TERMÉSZETE, TERMÉNYEI, valamint a szomszéd dombok eredete

A város területe, amerre síkságba megy át, elsősorban poros, vagy szétmorzsolható fekete földből áll, és a lejtős síkságon homokos, ritkán agyagos a talaj. Amerre pedig dombok emelkednek, ott részben a hosszú időn át tartó esőzésektől darabokra mállott, terméketlen kövekből, vagy agyagos, homokos, mészköves rétegekből,

részben pedig kövérebb termőföldből áll; de sehol sem annyira kövér, hogy ne férne rá a földekre a trágyázás. Magán a síkságon gabona terem és *Pán* legelteti nyáját, azonban *Ceres* istennő sosem olyan bőkezű, hogy a termés elég legyen a város minden lakosának, *Pán* sem tud gereblyéjével annyi szénát összehordani, hogy az istállókat télen megtöltse. Így azután, akiknek nincs birtokuk a szomszéd falvakban, a takarmány hiányán készpénzzel, vagy váltóval kell segíteniök. Azt mondják, hogy az anyarozs (*secale*) amit a neves *Linné raphania*-nak nevez, ritkán előfordult ugyan a gabona közt Miskolcon is balszerencsés években; viszont azt, hogy ennek elfogyasztása miatt a *Sauvages-féle* bizserkór járványszerűleg pusztított volna, eddig még senki sem említette az utókornak. Ami pedig ennek gyógyszerként való használatát illeti, arról azt hallottam — bár sose hallottam volna! —, hogy bábaasszonyaink, sőt még egy nemes asszony is, akinek mint orvosi tanácsadónak bejárása van bizonyos előkelő nemesi házakba, az anyarozs porát a szülés megkönnyítésére alkalmazták. De az ilyen félelmes külsejű ráncos anyókák nem tudják, hogy ez az anyarozs szörnyű erejű mérget tartalmaz, és ha az ilyen boszorkányok a híres *Vogelt* olvasnák a bizserkórrol, ami az anyarozs fogyasztásából keletkezik, nem kétlem, hogy megdöbbenének, hajuk égne meredne, és úgy óvakodnának attól, hogy ezt ajánlgassák, mint ahogy félnek a kutyától vagy a kígyótól; Így fejezte ki magát e kérdésben az idézett szerző: *Praelect. Acad. de Cognoscend. et curand. Praecip. Corp. Hum. Affect c.* művében (V. könyv, 492. fejj., 397. old.): Kezdetben — így ír — szűrő és hangyacsípés-szerű bizsergéssel együtt járó végtagzsibbadás és hátfájás fogja el az egész testet. Kevéssel ezután a tagok hol megmerevednek, hol rángatóznak, hol összehúzódnak, egyszersmind merev lesz a szem, vagy kifordul, gyakran széthúzódik a száj, a garat összeszorul, a nyelvet elharapják. Minden izom hevesen fáj, úgy, hogy némelyik beteg fájdalmában kiabál, sőt annyira önkívületben van, hogyha meg nem kötözik, ide-oda rohan, és súlyos sérüléseket szenved. Egyesek látásukat veszítik el, mások eszüket, úgy, hogy vagy elbuktulnak, vagy búskomorak, vagy mániások lesznek. Néha láz, vagy telhetetlen éhség is keveredik a tünetek közé, sokakat ezenkívül szörnyű émelygés és hányás kínoz, sokaknak az egész betegség alatt hasmenésük van. A végtagok ismételt rángatózó mozgás után olykor megdagadnak, és gyakran vízhólyagocskák, nyirokcsomók, vagy hólyagos fekélyek támadnak rajtuk. Némelyeknek orrvérzése van, vagy a vér visszavetődik a tüdejéből. Másoknak leesik a köröm az ujjajkról. Az őrzöngési rohamok egyszer, kétszer, háromszor és még többször is visszatérnek naponta; és egy-két órán belül ismét elmúlnak, úgy, hogy igen gyakran izzadás és bódultság követi őket, és kábultság marad vissza. Ennek az egész állapotnak vagy gyorsan, az első héten vége lesz, vagy lassan múlik el, egy, két, sőt több hónapra belül, úgy, hogy sokan el is pusztulnak, mások pedig életben maradnak ugyan, de más idegbetegségbe esnek, epilepsziát, elmebaj, paralízist, tetanuszt, tüdővérszt kapnak, vagy végül izzadás és viszketés után jutnak túl a válságon és gyógyulnak meg. Sok em-

bernél a betegség végeztével szédülés, látásgyengülés, vakság, vagy fülzúgás marad vissza egy időre. Néha a korábbi betegség is visszatér; ennek az előhírnökeként falánkság jelentkezik. Vesd össze: Tisstot: *Nachricht von der Kriebelkrankheit* (Tudósítás az anyarozsmérgezésről), 36. old. és köv. Wichmann: *Beytrag zur Geschichte der Kriebelkrankheit* (Adalékok az anyarozsmérgezés történetéhez).

Egy nemes és a gazdaság tudományában hosszú gyakorlat által igen jártas ember arra a minap a tudós világnak feltett kérdésre: „*Miért kapnak bizonyos években a gabonafélék ragyát vagy rozsdát vagy üszköt*”, egészen másképp felelt, mint az a tanulmány, melyet a múlt évben valamelyik — a földműveléshez értő — tudós társaság nagydíjjal tüntetett ki: ő azt mondja, hogy maga is gyakran csodálkozott, amikor a szomszéd gabonája rozsdás lett, a sajátját pedig érintetlenül és épen látta a mezőkön; végül ezt az egész tüneményt a Hold erejének tulajdonította: ugyanis mindig azt az utasítást adta, hogy ha a vetés ideje a Hold növekedésére esik, akkor a délelőtti órákban kell vetni, ha pedig a Hold fogy, egészen újholdig, a délutáni órákban.

De szeretnék e kis kitérés után polgáraink szépszámu kertjeihez visszatérni: ezek termékenyebbek még azoknál a földeknél is, melyek a *Szinva* és *Petze* mellett fekszenek, azok ugyanis a gyakori áradás miatt nem nagyon teremnek. Látok itt virágot és borostyánt, dúsan termő zöltséget, téli hüvelyeseket és különböző fajta sok gyümölcsfát.

A természet iránt érdeklődő emberek a várossal szomszédos hegyeken és dombokon mindenféle néznivalót találnak: szívesen válogatnak ki a sokból egy keveset: *Vizeki Tálján András*, egy kiváló híru, nemes származású férfi, aki ragyogó jogi tudásán és a hazai történeti könyvek ismeretén kívül nagyszerű emlékezetéről is híres volt, s aki — noha fiatal korában könnyedén nyerte el a legnagyobb tiszteletet, mert többek balsorsából megtanulta, milyen szerencsétlen dolog nagyravágyó kívánságok rabjává lenni — a minap nem annyira a saját, mint a körülmények hibájából alispáni hatáskörben működött, most azonban nyugodt öregségben, gond nélkül és kedve szerint, boldogan él. Ő közölte velem, hogy a *Havas* hegy mellett fekvő szőlőjében néhány *megkövesült fadarabot* talált, melyek csillogtak. Mikor nemrég a *Sory*-család egy tagja a bábolnai dombon borpincét ásott, a munkások a kemény és mélyen fekvő szikla-talajban egy igen hosszú és vaskos, régi fatörzset találtak. A Miskoltz melletti *Bük* hegység belsejében nemcsak gyantás fahasábokra leltek, hanem az Eger felé eső részen különböző, kővé vált tengeri kagylókra is. Azt mondják, hogy midőn a fürdő bővítésekor a *tapoltzai* sziklát puskaporral robbantották, néhány csontot találtak — úgy tűnt, emberi csontokat —, ezek azonban sokkal nagyobbak voltak a szokásos emberi méreteknél. A várostól messzebb, pl. *Mutsonyban*, a *Jekelfalussiak* borpincéjében a természet játékszereiként egyebek közt megkövesült mézskódarabokat találtak, amelyek őszibarack-magra hasonlítottak.

De most elég ennyi, és a tanultabbak elméjét fogom a következő kérdésekkel fárasztani: Vajon a fentiekből az következik-e, hogy egykor Magyarország egy hatalmas tó, vagy a tenger része volt? — ahogy ezt állítják. *Abhandlungen einer Privat-Gesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, und Natur-Geschichte.* Prága, 1775. (Egy magántársaság értekezései Csehországban a matematika és a természettudomány felkarolására) című műben. De Angliát, Franciaország egy részét, Hollandiát, a katolikus Belgiumot, Németország egy részét, sőt Európa, Afrika és Amerika nagy részét is homokos tengerfenéknek vélik. Sokan már attól tartanak, hogy végül is az aggályosabb filozófusok a földkerekség összes szárazföldjét tengerfenéknek hiszik majd. Vessük össze ezzel a véleménnyel az én *Protogea*, avagy *Prima telluris formatio* (A föld első alakja) című, Leidenben nemrégén kinyomtatott könyvemet. Vajon ezzel az elmélettel, mely szerint Magyarország egykor a tenger egy része volt, meg lehet magyarázni a felszínen vagy a hegyek és dombok belsejében talált kagylóknak, gyantás fáknak és kővé vált fatörzseknek az eredetét? Vajon nem a természet maga készít kövesítő nedvet? Ami az elsőt illeti, az nem biztos, mivel eddig még senki sem mutatta ki, hogy a tengervíz fölért a hegyek és dombok csúcsáig, és hogy a kagylók odáig feljutottak: az utóbbi nézet valószínűnek tűnik; *Albertus Magnus* beszél egy fáról, melyre a tengerparton bukkantak teljesen megkövesedve, fészekkel és benne levő madarakkal együtt; a *diós-győri* völgyben is találtak kővé vált faleveleket, ágakat, gyökereket. Vajon nem a föld saját tengelye körüli forgása és centrifugális ereje magyarázza ezeket a jelenségeket? Lásd: a kiváló *Buffon Epocha* c. művét. Vajon nem a Noé korabeli özönvíz következményei ezek? Úgy tűnik, hogy igen. Ugyanis abban a rendkívüli időben a tenger fenekéről kimozdult víz a földre zúdult, és nagy örvénylés közepette beömlött a hegyekbe, ott kagylókat és más efféle is lerakhatott; homokkal, iszappal boríthatta ezeket, vagy betemethette a különböző hegyekben. Úgy látszik, hogy a fatörzsek is úgy kerültek a földbe, hogy az özönvíz földrengéssel járt együtt, és a mindenütt szétrepedt föld fatörzseket nyelt magába. Újból kérdezhetjük, vajon ez az özönvíz Magyarországot is érintette-e, azaz általános volt-e? Ebben az angolok jeles tudósai régen kételkedtek. Vagy *Steno* véleménye *L. de solido intra solidum* (A szilárd kéreg közti szilárd anyagról c. könyv 33. old. vonatkozik-e problémánkra, azazhogy a mai hegyek és dombok nem léteztek a világ kezdetétől, hanem a föld sokszoros rengése, a földből kitörő tüzek, a folyók és tengerek áradásai folytán, újabban jöttek létre olyan képződmények, amik előbb nem voltak?

XIV. §

A SZŐLŐK, AZOK SAJÁTOSSÁGAI, MŰVELÉSÜK;

Arról, hogy mily meggyökeresedett hibás eljárással szüretelnek, és hogyan tökéletesíthetik módszerüket

Bacchus bejárt csaknem minden városunk melletti dombot, és beültette őket fehér szőlővel. Ezek közül néhányat száznál is több évesnek tartanak, azonban annyira különböznek egymástól, hogy akárcsak egy szőlővidéken is több mint kilencven különböző névvel jelölt fajtát lehet megkülönböztetni. Elsőrendűnek számítanak a következő elnevezésűek: *Sory oldala, Kőkötő, Kis-köves, Magas-hegy, Nádas-tű, Nagy és Kis Csermők, Szent-György, Forgó, Ernyő, Nagy és Kis-Ágazat*; Másodrendűek: *Nagy, és Kis-Komlós, vagyis Fark, Csabai hegy, Nagy és Kis-Rusin, Győri-ódal, Szarka, Kerék-hegy, Császár, Pápa, Beteg völgy, Bábonyi bértz*. A város nagyobb szőlőit ilyen módon telepítették és művelték: A levágott oltóágakat ősz idején idehozták, a talajt felforgatva a földbe szúrták és a következő évben, mikor már tőkéje lett, a fölös ágakat levágták. Eközben a közelében levő növényektől, melyek elveszik a nedvességet, a földet legalább háromszor kapával megtisztították, és tél közeledtével ismét földdel borították, nehogy a tőkét a jeges szél, vagy fagy kipuштítsa. A tél elmúltával — Szt. György ünnepe körül — miután a szőlőtőkét ismét kitakarták és elhált részeit, vagy haszontalan hajtásait lemetstették, és gyöngéd kézzel megkapálgatták (hogy a rügyeket, melyek a tőkék tetején vagy oldalán már-már kipattan- tak, és magukban hordják a leendő vesszők csírait, meg ne sebez- zék), karókat szögeztek le, hogy azok majd Pünkösöd ünnepe után megfelelőbb támasztékot nyújtsanak az akkor már eléggé kifejlődött szőlővesszőknek, amikről előbb már levágták fölösleges ágaikat, le- veleiket, kacsákat. Ekkor újonnan megkapálták a tőkét, a többit az aratás idejéig a természetre bízták, s mikor az eltelt, lemetstet- ték a lecsüngő, fölösleges ágakat, a messzire elágazó szőlőhajtásokat ismét karóhoz kötötték, újból megkapálták, és ezt a műveletet a negyedik évig ismételték; ha közben észrevették, hogy a szőlő nem fog teremni, megtrágyázták. A negyedik évben az így művelt ves- szők megtermették a remélt fürtöket, vagy bogyókat, ezeket azután október hónapban, mikor megérték, a korábban leszedett szőlőfűrt- tökkel és megaszalódott szemekkel együtt a szüretre készített edé- nyekbe (*putton*) összegyűjtötték, ritka szövésű zsákokba rakták, majd a szőlőt az e célra kiválasztott erős férfiak (megfelelő *kádban*) kitaposták. A taposó *kád* alján lyuk van, melyen át a kipréselt must az alája tett másik *kádba* folyik, ebből gyűjtik hordóba; de a hor- dót nem töltik meg teljesen, és nem zárják le légmentesen, hanem a hordó szájánál egy kis légzőnyílást hagynak, hogyha erjed a bor ne folyjon ki az egész must, vagy ne repedjen szét a hordó. A ta- posással kisajtolt szőlőt prèssel ismét kinyomták, ez a must már tisztább, de fanyarabb lett. Az így kétszeresen kipréselt szőlőnek a mara- dékából vagy borszesz lett, vagy a hizlalásra szánt disznóknak ve-

tették oda, vagy sok vízzel együtt a hordóba visszatéve olyan ital készült belőle, ami igen jól oltja nyáron a szomjúságot.

Később a megaszalódott szőlőfürtök, vagyis az aszúszemek kezdtek a nedvvel tele szőlőfürtöktől elkülönülni, és lassan aszúbor (*vinum uvarum passerum*), más néven *Tokaji*, németül *Ausbruch* készült belőlük a következő módon: vegyél két vagy három *putton* fürt nélkül szedett aszúszőlőt, önts rá egy hordó nemes mustot, a keverék álljon legalább 24 órát, azután ki kell préselni, és tökéletes aszúbor lesz belőle. Midőn a taposással kipréselt aszúszemekre ismét új mustot öntenek, és présel kinyomják, akkor ennek másodrendű aszúbor-féle, vagy magyarul *Máslás* a neve. Azoknak, akiknek nem jut idejük arra, hogy — ha bőséges a szüret — az aszúbort mindjárt elkészítsék, az a szokásuk, hogy a halomba gyűjtött aszúszemeket összetapossák, taposással kinyomják belőle a természetes nedveket, és a kipréselt és különválasztott levét *essentia* néven összegyűjtik; s ezt végül vagy eladják, vagy megőrzik gyomorerősítőként, vagy pedig új musthoz öntik, és ilyen módon szintűgy a rendes aszúbort készítik belőle. A fent említett aszúszemeket pedig, ha természetes nedvességük kiszáradt, letakarva addig szokták megőrizni, amíg az aszúbor (*vinum ausbruchato*) készítéséhez bőven van édes must.

Az új szőlőművelők még ma is az ősök nyomán haladnak, és az ő elgondolásuk szerint művelik a szőlőket. Eljutott tehát a bortermelés a tökéletesség legmagasabb fokára? De hiszen az első bortermelők nem uraink, hanem vezéreink voltak. És bár úgy gondolom, hogy tiszteletlen fennhéjázás az, ha bárhol is elhanyagoljuk az ősi bölcsességet, mégis oktalanságnak tartom a tiszteletnek azt a fajtáját, hogy a művészetben, tudományban és a gazdaságban örökké elődeink rendelkezéseit kövessük. Ma már más korban élünk, ezért időnként javunkra válik, ha eltérünk őseink gondolkodásától és tanácsaitól. Tehát megfelelő módon metszik a szőlővesszőket? Elég a talajt csak megtrágyázni? Nem befolyásolja a termést a föld minősége annyira, amennyire az éghajlat? Nem lenne-e jobb egy szőlőben csak egyfajta szőlőt telepíteni, vagy ha különbözőket termelünk, a korábban érő szőlőfürtöket előbb leszedni, és ezért kétszer szüretelni? Vajon szüretkor mindig tekintetbe veszik, érett-e a szőlő? Megfigyelik-e, mi a jele annak, hogy érett a szőlő, pl. hogy nagyrészt lehulltak-e a szőlővessző levelei, vagy elvesztették-e a levelek zöld színüket, hogy a fürtök, száracskák barna színt öltöttek-e, könnyen elválhatnak-e a szőlőfürtök a száráktól? Vajon a száraz évszak nem kíván-e más szőlőművelést, t. i. ritkább kapálást és metszést stb. — viszont a nedves, esős időjárás ismét másfajta; pl. fertőtlenítő szereket stb.? Vajon a miskolci szőlőket helyesen préselik-e ki, helyesen készítik-e el bornak? Vajon a leszüretelt szőlőt és a mustot így nem teszik-e ki annak, hogy a levegő káros hatására a bor színe is, egyszersmind az íze is megromoljék? Vajon a prések eléggé tökéletesek-e, nem lehet-e legalább más formát létrehozni abból az ősi típusból, amelyet *Maupin* vázolt. *De l'art de la vigne, et celui des vins* (A szőlőművelésről és a borkészítésről) Paris, 1781.? És ilyen kérdés számtalan akad még.

XV. §
A MISKOLTZI BOROK SAJÁTOSSÁGAI
és a hegyaljai vagy tokaji borokhoz mért különbségei

Sokáig tartana, ha végigmennék az egyes borospincéken, és minden hegy borát szigorú vizsgálatnak vetném alá; sőt, mivel sokan házi boraikat idegen borokkal különböző módon keverik össze — egyrészt, azért, hogy megjavítsák a bort, másrészt azért, hogy feltöltsék a hordót —, e vizsgálat csaknem lehetetlen lenne; de talán valaki mégis elvárja ezt tőlem, ezért szívesen írok róla. Ha valaki a miskolci borokat mérsékeltén issza, az emberi szervezetre hatásuk ez: szorulást nem okoznak, erős vizelethajtók, az epebajban és a székrekedésben szenvedőknek kevésbé ártanak, mint a városon kívül termett borok; kellemes savanyúságukkal és üde színükkel csaknem az osztrák borok versenytársai; az óbor igen ritka.

A bor kémiai jellemzői attól függően változnak, hogy az időjárás száraz-e vagy nedves, függenek továbbá az égtáj szerinti fekvéstől, és annak a talajnak a minőségétől is, amelyben a szőlő terem, úgy, hogy színe is, íze is és seprője is más és más. Szénsavban bővelkedik, de ez nincs szoros kapcsolatban a többi elemmel. A borszesz mennyisége közepes, sok benne a tiszta borkő; ezzel arányosan vegyítve egyrészt mészkövet, másrészt agyagot észleltem néhány esetben; az olaj sárga, jóízű, üdítő, kis mennyiségben úszik a borban; az az égett anyag pedig, ami a lopótők alján volt, sokkal bősegebb. Azt a nyálkás növényi enyvét, ami a bor elemeit egyesíti, és a tiszta borkövet erjedés előtt beveszi magába, úgy, hogy a borok, amik még nem erjedtek meg teljesen, édesek, — alig, vagy egyáltalán nem lehet megtalálni, csakis szüretkor, az újak között. A többi alkotórészt sok víz teszi ki.

A miskoltsi borokat a tokajiaktól, illetve a hegyaljai boroktól egyrészt a kereskedelmi érdek, másrészt a közjó és a közbizalom különbözteti meg, annál is inkább, mivel a *Hegyaljának* nevezett vidék hosszúsága csak négy mérföld, mégis tokaji néven Európa legtöbb részén árusítanak borokat. Ez csak úgy történhet meg, hogy nem tokaji borok jönnek forgalomba *Tokaji* néven. Ennek a kárnak a megelőzéséről gondoskodik az 1723. évi 118 §; és 1729. évi 12. § honi törvényünk. Ezt a kétfajta bort tehát megkülönbözteti egymástól termőhelye és neve.

A miskolci bortermő vidéket és a dombok nevét már ismerttettem; a hegyaljai, azaz Tokaji hegyen hosszú sátor alakú hegy: *Tálya, Mád, Sombor, Bodrog-Keresztúr, Kis-Falud, Segh, Bénye, Liszka, Toltsva, Új-falu, Sadán, Olaszi Batulo*. Aztán abban is különböznek ezek a borok, hogy ellenkező hatást gyakorolnak az emberi testre: amíg kóstolgatják őket, kábító illatot és ízt árasztanak; a beleket inkább eldugítják és felhevítik; ezért a vizeletet kevésbé indítják meg; a búskomorságban szenvedőknek ártanak; hatásukra gyorsan elálmosodik és hamar lerészegedik az ember. Azt mondják, hogy egy német ember, aki a tokaji aszúborhoz nem volt hozzászokva, és abból egy meszellyel megivott, lázas lett, dühöngeni kezdett,

és miután az odahívott orvos hiába alkalmazott gyulladás elleni eljárásokat, és hiába vágott eret, meghalt. Színük kellemesebb; kémiai alkotórészeik koncentráltabbak, kevesebb mennyiségű szénsavat és tiszta borkövet, nagyobb mennyiségű illó olajat és növényenyvet tartalmaznak; néha az érett szemekben enyvvvel balzsammá sűrűsödött illó olajat lehet találni, amit a magyarok *arany tseppnek* neveznek.

XVI. § A BOROK TÁROLÁSA, JAVÍTÁSA, A HAMISÍTÓK LELEPLEZÉSE

A miskolci borokat a következő módon szokták tartósítani: a mustot új, tiszta hordókba töltik, ezeket előbb meleg vagy sós vízzel, vagy diólevéllel, vagy hegyi olasz dió levelének főzetével kimossák, majd a bor pincékbe kerül; nehogy penészt kapjon, gyakran áttöltik, belül lőszőrecsettrel távolítják el a penészt, kívül pedig gondosan ledörzsölik a hordókat száraz vászondarabokkal. Ezeket nem szívesen javítják kénnel vagy friss borseprővel, erre csak akkor kerül sor, ha közben más borpincékbe viszik át; ha a bor kezd megromlani, megisszák, vagy ecetet, vagy borszeszt készítenek belőle. A zavaros borokat vagy vizahólyaggal, vagy agyaggal, vagy előzőleg tojássárgájával összekevert timsóval derítik. Hogy kellemes illata legyen, egyesek a mustba bazsalikomfüvet szoktak tenni; ezt a füvet az *Onomatologia completa* című műben, a 187. oldalon káros szerként jelölik meg, mint ami gyaníthatóan fejfájást okoz.

A bort azáltal javítják, hogy kémiai alkotóelemeinek egymás közti arányát megfelelővé teszik, pl. bizonyos években a borban túlteng a víztartalom, és a szénsavbuborék könnyen tapad a többi elemhez; az ilyenfajta bor már a villámlástól és a mennydörgéstől, a hideg és meleg hirtelen változásaitól is zavaros, színét változtató, penészes, borköves lesz, és a lepárláskor kevés borszesz keletkezik. Az ilyen boroknál tehát a túltengő vízelemet kell csökkenteni vagy eltávolítani, vagy a szénsavat kell valamilyen enyvvvel visszatartani és megkötni (pl. szőlősziruppal).

Az a közhiedelem, hogy a bor kellemetlen szagát és ízét a következő keverékkel lehet megjavítani: Végy 1 rész szűrt mézet, 2 rész esővizet, 1 rész ugyanolyan fajta nemes óbort, s főzd közepes tűzön, és mihelyt forr, gyakran szedd le a habját, míg a keverék kétharmadáig elforr. Ezt a főzetet tágas edénybe kell önteni, és az edényt, amíg a főzet kihűl, fedetlenül kell hagyni. Ez a keverék a borok javítására, derítésére, színesítésére alkalmas, ha belőle 4 részt 252 rész javításra váró borhoz kevernek és ezzel a keverékkel együtt a hordót jól megrázzák.

A zavaros vagy nyúlós borokat úgy is tisztítják, hogy a hordóba meténg-füvet dobnak és nyílását légmentesen elzárják, vagy két uncia vizahólyagot tesznek egy meszely borba, melegítés nélkül oldja fel benne. Ekkor egy botra kötött vászonnal a bort gyakran fel szokták keverni, és a nyálkás, sűrű anyagot kiveszik belőle a vá-

szonnal együtt. Ugyanez a hatása annak, ha friss tehéntejet öntenek a borba.

A borok kevésbé savanyodnak, ha Benedikta-gyökeret, vagy paradicsomszemeket, vagy a levendulaág végét zacskóba téve a boroshordóban felfüggesztve tartják.

Ha pedig már megsavanyodott a bor, úgy lehet megjavítani, hogy négy uncia egészséges búzát tiszta vízben zörgésig főzünk, s kihűlés után zacskóba rakunk, majd a hordóba tesszük, miközben a bort gyakran megkeverjük.

A fehér borok üde színt kapnak, ha mésszel és gyöngyvirág száraz leveleivel vegyítjük.

A penészes régi borokat nehezen, az újabbakat könnyebben lehet javítani; ily módon a sűrű, romlott seprőről le kell önteni őket és új hordóba átönteni, melyet előzőleg kénnel itattak át; vagy miután lefejtették, új seprőre kell önteni, vagy két uncia tört őszibarackmagot, vagy Csaba írfüvet vagy fél uncia szerecsendió-olajat kell hozzátenni; vagy ha ez az eljárás költségesnek látszik, a dohos bort kell ürmössé változtatni a következő módon: 1 font örvénygyökér, 1—1 uncia galangagyökér, édes kömény, szegfűszeg, fahéj, koriander, keserű narancs — négybe vágva —, 2 uncia édesgyökér. Ezeknek a keverékét tegyük zacskóba, ezt a hordóban fuggesszük fel, és miután azt gondoljuk, hogy a penészes bor megjavul, kivéve onnan a zsákocskát, másik penészes borba tegyük át. Vesd össze: *Lamynál*, Párizsban, 1781-ben megjelent könyvvel; *L'art d'améliorer, et de conserver les vins, avec meilleure maniere de les preparer, de prevenir* ... (A borok megjavításának és tartósításának művésze; a legjobb módszerek ahhoz, hogy a borokat elkészítsük, hogy megakadályozzuk és megszüntessük azokat a változásokat, amiknek ki vannak téve, és hogy felismerjük a hamisított borokat; ezt követi 105 titkos eljárás vagy receptgyűjtemény áttekintése, ami azok számára szükséges, akik mindenfajta bort hosszú időn át szállítani vagy tartósítani akarnak.)

Nem a miskolciaknál, de a borkereskedők közt volt igen elterjedt az az ártalmas módszer, amellyel a bor erejét, ízét és tartósságát kutatják.

I. Kénfüsttel, mely az élő testnek ártalmas, mert hőséget, szomjúságot, kiszáradást, kiütéseket, sápadt arcszínt, fejfájást, reszketést, hirtelen részegséget és egyebeket okoz. Ennek az ismertető jegye: az ezüstöt és az aranyat feketére festi, és az asztalra ejtett cseppje fehér foltot hagy maga után. Vajon az ásványi sav hozzáöntése javítja-e a kénezett bort és elűzi-e a kénfüstöt?

II. Tört mészkövel, alabástrommal, márvánnyal tisztítják a bort, fokozzák a színét, a vörös bor így feketébe áthajló telítettebb rubinszínű lesz. Ha az ilyen bort megisszák, az a beleket kiszáritja, a vérérdényeket elzárja, köveket okoz és szaporít, megnyilvánul vizeletszerű szaggal, a seprőben és az ilyen bor ízében a természetes savasság alig érezhető; ha hamuzsír oldatot öntenek hozzá, a mészkö fehér por formájában kiválik.

III. Ha fűszernövényekkel javítják a bort, akkor a kellemetlen telítettség rövid időre enyhül. Ez megismerhető a szagáról, ízéről, részegítő erejű hatásáról, és arról, hogy szédülést, fejfájást, hőséget, szorulást okoz.

IV. Ha nádmézzel vagy cukorral édesítik, az ilyen borokat felismerhetjük arról, hogy nyúlósságuk miatt az ajakra és az ujjakra tapad, és ha meleg serpenyőbe öntik, habzik benne a méz és a cukor.

V. Ha ólommal édesítik és mesterségesen javítják (ez a gyomor-
ra ártalmas), paralyssist, görcsöket, ideggyengeséget, és pikton kóli-
kát okoz. Ez a javítási mód kékkővel leplezhető le. Ha ugyanis az
ilyen borba ennek a folyadéknak néhány cseppjét beleöntik, pirosuló
felhőske támad, ami kissé bíborszínbe hajlik, és minél erősebb a
bíbor szín, az azt jelzi, hogy több ólom van a borban.

VI. Borszesszel is hamisítják a bort, és azért nehéz lelep-
lezni a hamisítást, mivel ez nagyon közeli rokona a bornak; amint
ugyanis a bornak víz, borkő és illó olaj az alkotó eleme, a borszesz
ugyanígy vízből, illékony savak sójából és rendkívül finom olajból
áll, amelyek különösen erősen kapcsolódnak egymással; mégis könny-
nyen le lehet leplezni a csalást: ha az ilyen bort az ujjaink között
szétdörzsöljük, a borszeszt nyomban elárulja az illata.

VII. Timsóval szoktak segítséget készíteni a bor tisztítására,
hogy megvédjék a penésztől, és élénk színt adjanak neki. Már a
neves Lind is 24 kanna zavaros és poshadt vízhez skorbut ellen fél
uncia timsót tett és megfigyelte, hogy a víz másfél órán belül meg-
tisztult, világos színe lett. Aztán ezt a timsós vizet a szomjazóknak
adta és úgy látta, hogy ennek használata nem ártott, és nem okozott
semmiféle betegséget. A timsó jelenlétét a borban fanyar, összehúzó
íz jelzi, ami a fogakat érzéktelenné teszi, ugyanígy az ólom is. A hí-
res Cullen kísérletei szerint az ólom timsós oldatban könnyen oldó-
dik, azaz egyik részében kénsavval: tehát a timsó másik része
agyagos földként lecsapódik az edény aljára. A nem-illékony alkáli-
sók és az illékony savak sói a kénsavval való nagyobb affinitásuk
miatt a lényeges timsós résszel és az érintett borral, hasonlóképp
kötődnek. A timsó földjét az edény alján lecsapják; tehát egyben a
borban jelenlevő timsóreagenseknek lehet azokat joggal és méltán
tartani.

VIII. A vízzel kevert bort a hydrometer segítségével, azaz üveg-
hagymával lehet felismerni. Ezt egynéhányszor belemerítjük az azo-
nos súlyú rendes borba ill. tiszta vízbe, s a merülési pontot mindkét
folyadékban külön megjelöljük; Ha már most a borban jelzett me-
rülési pont nem egyezik a vizsgálatra szánt borral, akkor az a bor
vizezett. Ugyanígy, ha a vízzel kevert bort oltatlan mész fölé öntik, ab-
ból oltott mész lesz; vagy ha egy mocsári nádat kívülről bekennek olaj-
jal és borba merítik, a vizet vonzza magához, a bort azonban nem.
Vagy végül, ha a bor forró olajra öntve sístereg, kétségtelenül víz
van benne. Vajon az az algebrai számítás, amit *Johannes David*
Haan, a tudós és kiváló férfiú *Dissertatione de efficacia mixtionis in*
mutandis corporis voluminibus propositus (Hogyan hat a keverék a

test térfogatának megváltoztatására) című értekezésében kifejt, a víznek borral való keveredésére alkalmazva hozzásegít-e valamit a borban jelen levő víz leleplezésére?

XVII. §

A PEZSGÓ (LE CHAMPAGNE) KÉSZÍTÉSÉNEK MÓDJA

20 francia meszely fehér nyírfából kora tavasszal gyűjtött nedvet 6 font fehér cukorral föl kell főzni tiszta és jó nagy edényben. Közben a habját gondosan szedjük le egy tömör nagy lyukas kanállal és a főzetet sűrítjük egynegyedére, továbbá az így megfőzött anyagot, ami még közepesen meleg, szűrjük át kettős vásznon, vagy tiszta szőrből készült szűrőn, amit csak erre a célra használnak, hogy így a seprőjét tökéletesebben elkülönítsük. Midőn kihűlt, tegyünk hozzá három rendes kanál friss, meleg élesztőt, vagy sörálját és adjunk hozzá öt francia meszely nemes, fehér bort, és tíz, karikába vágott citromot. Akkor öntsük át hordóba vagy edénybe, hogy erjedjen, és a seprője leülepedjék, jól zárjuk el a nyílását és hagyjuk ott egy hónapig. Aztán osszuk szét palackokba és ne töltsük meg egészen, nehogy szétvesse őket a szénsav, légmentesen zárjuk le és szurokkal dugjuk be; a teljes kiforrásnak az lesz a jele, ha a palack alján semmi seprő nem látszik. Ez a bor hasonló lesz a campagniaihoz, és annál inkább ajánlható, mivel a nyírfa nedve magába véve felüdít, a vért tisztítja, a szomjat oltja.

XVIII. §

HIPPOCRATESI BOR

Cardamomumból és cédrusbalzsamból vegyünk egyenlő arányban fél-fél unciát; továbbá egyenlő arányban 2 uncia szárított koriandermagot, szerecsendiót és gyömbért: megtörve tegyük bele, és ez álljon nyolc óra hosszat egyenlő arányú, 4—4 francia meszely aszúborban és rendes borban, aztán adjunk hozzá másfél meszely édes tejet, végül szűrjük le és egy font kandiszcukorral édesítsük.

XIX. §

A MISKOLCI LEVEGŐ TERMÉSZETÉRŐL

Amiként ez a három dolog: levegő, életmód, és az élelem jellege országonként, városonként, vidékenként változik, ugyanúgy különböző a lakosok vérmérséklete, és némiképp a vérmérséklet változása szerint kell az orvosnak a gyógyítás módját is változtatnia, máskülönben az orvosi gyakorlatban számtalan hibát követünk el. Ezért a kiváló *Baglivius* arra buzdította a vidékek egyes orvosait, írják meg környezetük történetét, beszéljenek a levegőről, a vízről és a vidékekről, azaz a folyókról, tavakról és forrásokról, a dombokról, sík-

ságokról és hegyekről; hogy keleten, nyugaton, vagy más égtájon feküsznek-e; azokról a növényekről és állatokról, melyek kiváltképp a hazai földön találhatók, valamint az ásványokról, továbbá a föld más hatásairól. Azután írjanak a lakosok szokásairól, vérmérsékletéről, a családi betegségekről és a kezelés módjáról, amellyel meggyógyítják azokat; a helybeli gyógyításról, vagyis azokról a gyógyszerekről, melyek a hazai földön találhatók; az időjárás különböző fő hatásairól és más számtalan dologról, ami a betegségek keletkezésének hol kedvez, hol gyógyítja azokat.

Akik hideg és nedves helyen laknak, azok nagyfejük, kövér testűek, duzzadt ajkúak, dagadt arcúak stb. Némelyik vidéken törpe természetű emberek születnek, némelyiken hosszú és magas emberek, másokon vastag nyakuktól eltorzított golyvások. Egyes vidékek a száraz betegségre és makacs köhögésre teszik az embereket hajlamosná, mint például Britannia, más vidékek a pestisre, vagy más betegségre. Ahogy a vidékek különböznek egymástól, ugyanúgy nem csekély különbség figyelhető meg az emberek jellemében is a féltékenység és bátorság, a gyönyör és fájdalom és a lélek más érzelmeit illetően, mintha a lelki állapotok nyomon követnék a testi változás hatását. Ha ezeket mind össze nem gyűjtik maguknak valamennyi vidék orvosai, aligha lesznek képesek vidékük betegségeit tökéletesen meggyógyítani, mint ahogyan az előrelátó Celsus mondja az orvostudományról szóló említett művében, hogy a vidékek természete szerint különböznek az orvosságok fajtái, és másra van szükség Rómában, másra Egyiptomban, vagy Galliában stb.

Hogy milyen a miskolci légkör, azonnal érthető egyrészt a város fekvéséből, másrészt az én meteorológiai megfigyeléseimből: szinte az egész város egy magasabb síkságon fekszik, úgy, hogy észak és dél felől dombok húzódnak vele szemben, nyugatról kelet felé pedig lejtős síkságba megy át, amelyen keresztül a szelek könnyen bejutnak, és nyáron mérséklék a nagy forróságot, a többi évszakban pedig a lassú levegőt hozzák mozgásba.

A levegő tehát egészséges, nem túlságosan könnyű, nem súlyos, hanem olyan, amilyet a neves *Huxham* megkíván a tüdő tökéletes légzéséhez *Phisico-Medic* c. munkája I. kötetének 5. oldalán. Egyelőre az új város és az említett Mindszent falu levegőjét egészségesebbnek tartják, mint a régi városrészt, amely mellett a Szinva folyó folyik. Az előbbi helyek ugyanis észak és kelet felé magasabban fekszenek, s jóval távolabb vannak a víztől, s itt az északi szelek szakadatlanul fúlnak (fújnak); az utóbbiakat ellenben sűrű, lápos szennyeződés borítja, ki vannak téve a Szinva kigőzölgéseinek és áradásainak, és itt a legtöbb ház szinte el van temetve a völgyben. Hogy melyik utca egészségesebb a másiknál, azt majd csak akkor lehet meghatározni, ha olyan táblázat készül, amelyen egyházközségekre osztva rajta lesz az egész város, és a helyi plébánosok és segédek minden egyházközségben feljegyzik, hogy néhány éven át hány, milyen korú és milyen nemű ember halt meg különféle betegségekben. Minthogy ez nem nagy munka, végezzék el a köz javára: e tevékenységükért megőrizzük örök emlékezetüket.

XX. §
AZ 1781. ÉV NÉPSZERŰEN ELŐADOTT
IDŐJÁRÁSJELENTÉSE

Január első napjaira nemcsak igen magas hótakaró hullott le, hanem ez még növekedett is, mert később is sok hó esett. Ezalatt északi szél fújt, és 24-ig megmaradt: A 24, 25, 26-án támadt déli szél nagyrészt derültebbé és langyosabbá tette a napokat és a korábbi hidegebb napok változatosabbak lettek: 21, 22, 23-a ködös és deres éjszakákat hozott, végül a hónap utolsó napjai szárazabb és derültebb idővel zárultak.

Február eleje ködös, nedves; délnyugati szél fújt; másodikán megerősödött az előző napi szél, havas, borús időjárás tört ránk, és a következő napokon csaknem térdig érő hó borította az egész földet. Ez a hó egész hónapon át, ami különben is nagyon hideg volt, megmaradt. Az utolsó napokon gyakran sűrű köd és felhők takarták el irigyen a derült ég látványát szemünk elől.

Március első napjait tavaszi levegő, havat, jeget olvasztó, a föld pórusait feltáráó déli szél jellemezte, az éjszakák hidegek voltak, a hónap közepén már sehol sem látszott hó. A kertészek Szt. György napja körül már bevetették a kertészkedésre legjobb területeket és a föld a szokottnál korábban tárta ki rügyeit; A 18-án támadt északi szél 8 napig tartott és lehűtötte a levegőt. Az éjszakák fagyosabbak lettek, újból hópelyhek hullottak, a nappalok ködösek, borúsak voltak, az utolsó napok az rég óhajtott derültségét ígérték.

Április első napjaiban a levegő még hűvösebb volt, árnyékos helyeken a föld dermedt volt a fagytól, a nap langyosabb sugaraitól lassan felengedett. A nappalok legtöbbször szárazak, derültek voltak, szeszélyes, nyughatatlan szellők fújdogáltak, ahogy ez tavasszal szokásos, mégis többnyire északi szelek.

Május első napjai április legutolsó napjaira emlékeztettek: 13-án a szél lecsendesedett, a reggeli órák felmelegedtek a nap meleg sugaraitól, amiket visszavert a délután felszállt pára: 14-én kellemetlen esőzés kezdődött, ez az idő két napig tartott; 17-én a nap ragyogását igen nedves éjszaka váltotta föl; 18-án derült volt a reggel, délután a dühöngő északkeleti szél villámlással, mennydörgéssel járó zivatart hozott. 19-én a kelő napot az északkeleti szélről hajtott felhők végül elhomályosították, ezt déltől kezdve a simogató déli szél visszahozta. 20—21-én a nap melegebben sütött, 22-én az északkeleti szél hidegebben, keményebben fújt, 23-án összegyűjtötte a felhőket, és iszonyú esőzéseket hozott. Mennydörgés hallatszott. 24—25-én a szél ugyanaz volt, az időjárás száraz, hideg, borús. 26-án ugyanaz a szél hideg esőssel áztatta a földet. 27-én ugyanez a hideg szél este nyugatira fordult. 28-án derült, melegítő, déltől felhős volt a nappal, az északkeleti szél újból feltámadt, 29-én ugyanilyen

idő volt, futó esőekkel, 30—31-én a nyugati szél susogása közben nyájas napsütés köszöntött be, s csak kevés felhő szállt az égen.

Június két első napja langyos volt, a déli szél közben kissé mérsékelte a lassú északkeleti szelet. 3-a száraz, meleg volt, a levegő nyugodt maradt, vagy az északkeleti, nyugati és déli szél szelíden vetélkedett, s az utóbbi esőt hozott. 4-én a meleg és derült napot a délkeleti és északkeleti szél zavarta meg, és reggel 11 órakor nyugatról és északról esőt hozott. 5-én a hajnal a déli szél hatására zivatart hozott, villámlással és mennydörgéssel. Ettől kezdve a meleg 11-ig fokozódott, miközben állandóan fújt a déli szél, aztán a forróságot a nyolcadik napon, este kilenckor mérsékelte eső enyhítette. 11-én reggel 5-től—6-ig mennydörgés volt hallható, az eső délig megszakítás nélkül esett, a szél északkelet felől nagyjából déli, s az előző napi szél fújt. 13-án ugyanilyen volt az idő. 14-én, miközben időnként enyhe déli szél fújt, derült, meleg lett az idő. 15-én a négy fő szél versengett az elsőségért és esőt zúdítottak le, amely reggel nyolctól délig folyton tartott. 16-án a levegő meleg volt, déli szél fújt. 17-én ugyanilyen volt az idő, esett. 18-án a meleg hőmérsékletet felhők, délutáni eső és délnyugati szél csökkentették. 19-én a déli szél esőt hozott, amely reggeltől de. 10 óráig hullott, azután nyugati szél váltotta fel a déli szelet. 20-a felhős, ködös volt, de. 11 órakor esővel, déli széllal, 21-én súlyos, sötét felhők jöttek, déli szél fújt, délben, este fél hétkor déli irányban bőségesebb esőt, itt kevesebb csapadékot figyeltünk meg. 22-én ugyanilyen szél fújt, sötét homály uralkodott, a távolban esőt, mennydörgést észleltünk. 23-án borzasztó sötétség lett. 24-én a délkeleti, északkeleti és déli szeltől hajtott felhők esőket, bőséges viharokat hoztak. 25-én ugyanaz volt a helyzet, este zápor esett és dörgött az ég. 26-án beborult, déli szél fújt, 27—28-án derült, meleg napok következtek, a déli szél fújt, és a vékony felhőtakarón át lassan csöpögött az eső. 29-én ugyanez volt az ég arcúata, északnyugati szél fújt. 30-án az előző napi időjárás uralkodott és enyhe déli szél fújt.

Július első három napján az időjárás olyan volt, mint június utolsó napjaiban. 4-én változás csak a távoli mennydörgés volt. 5, 6, 7, 8, 9-én a déli szél nagy hőséget hozott, az utolsó napon, éjjel 11—12 órakor erősen villámlott és zengett az ég, és a fenyegetően lecsapó villámok a mély álomból felriadt embereket imádkozásra késztették, és félelmet keltettek bennük. 10-én az előző éjszakai felhők borították az eget és az alkalmatlan időben jött déli mennydörgés sokakat megrémített. 11—12-e: felhős napok, délelőtt $\frac{1}{2}$ 12 órakor eső és mennydörgés, végül a déli szél bőséges esőt hozott. 13-án változó volt a napsütés. 14-e: nyugodt, szélcsendes nap, nagy hőség, 15-én a legnagyobb hőséget reggeli és esti harmat mérsékelte. 16-án a nap a felhők mögé bújt és a forróságot az északnyugati szél valamennyire mérsékelte. 17-én a nagy forróságot a hirtelen változó időjárás az ellenkezőre fordította, kemény hideg állt be, és feltámadt a jeges északkeleti szél. 18-án felhős, hideg idő volt. 19-én

a hideg erősödött. 20, 21, 22, 23-án: felhős, hideg idő, északnyugati szél, kevés eső. 24-én a nyári napon jeges tél tért vissza, és az aratók téliesen öltözve tűznél melegítették csaknem megdermedt kezüket. 25-én a hideg alábbhagyott. 26-án déli szél fújt, és ettől újból melegebb, derült napok jöttek. 27-én ugyanolyan meleg volt, délben átmeneti eső, 28-án az északnyugati szélről hajtva igen kevés eső permetezte a földet. 29-én a levegő az előző napi északnyugati szélről tiszta, derült, átlátszó volt. 30-án változatlanul megmaradt az északnyugati szél, és bármerről fújt, mennydörgést és esőt okozott. 31-én sütött a nap, közben csendes északkeleti szél fújt.

Augusztus első négy napja nem hozott semmi újat az időjárásban, csak a meleg nőtt fokozatosan. 5-én az enyhe nyugati szellő lágyan lebegtette a fák leveleit. A hónap összes többi napján (kivéve 13, 20, 21, 22, 23, 26-át, amikor néhány csepp esőt hozott a déli szél) szélcsend volt, szárazság, és igen nagy hőség uralkodott.

Szeptember első napján észak felől felhők tornyosultak, és ez azt a reményt keltette bennünk, hogy esni fog, azonban nem ide jött az eső. Itt nagy forróság és szélcsend uralkodott, a déli szellő alig rezdítette meg a fák leveleit, a föld már mindenütt száraz volt, durva repedések látszottak rajta. 4-én, innen távol, nyugat felé esőt lehetett megfigyelni, és azalatt mennydörgés remegtette meg a levegőt. 5-én a déli szél erősebben fújt, majd mikor ez elpihent, éjszaka felülkerekedett az északkeleti szél, és a forróságot azonnal lehűtötte. 6-án este és éjszaka erősödött a lehűlés. 7-én a déli szél újra meleget hozott. 8-án a levegő meleg, lanya, csak néhány csepp eső nedvesítette. 9-én az északkeleti szél amennyire csökkentette a meleget, annyira növelte a szárazságot. 10-én enyhe déli szél volt, perzselte a nap. 11-én fullasztó meleg lett, éjszaka az északkeleti szél felhőket hozott. 12-én a szelek egymással csatáztak, és átellenes irányt vettek. 13-án ugyanazok a szelek fújtak, a levegő hidegebb lett. 14-én: délkeleti—déli szél. 15, 16, 17-én: ugyanaz a szélfújás, a levegő a szélfúvástól hideg, száraz, kellemetlen. 18-án délnyugati szél fújt, estefelé néhány csepp eső esett. 19-én: felhős ég, mérsékelt szél, de a szélirány változó. 20-án a levegő hideg volt, éjjel a déli szél esőt hozott. 21-én hideg volt, déli szél fújt, és felhős, nedves volt az idő. 22-én: a reggeli napsütés után szemerkélt az eső, és a hideg északkeleti szél borulást hozott. 23-ától északkeleti szél fújt, délután fél 5-kor a déli szél esővel köszöntött ránk. 24-én ugyanez a szél fújt, bőségesebb esőt hozott, ami a következő éjszakan is folytatódott, 25-én felhős volt az idő, a tegnapi szél erősödött, este délnyugativá változott. 26-án: reggel a levegő hidegebb, felhősebb, déltől eső, déli szél. 27-én: délnyugati szél, a kelő nap nyolc órákor nyugaton szivárványt rajzolt az égre, aztán eltűnt. 28-án a levegő melegebb, a szelek a keleti szél kivételével versenyt fújnak. 29-én süt a nap, a szél északkeletről hidegen fúj. 30-án ugyanilyen az idő, csak esőre hajló.

Csaknem egész *október* a szokottnál hidegebb és zordabb, gyakran fúj északi szél. 1-én és 2-án csöpög az eső, 3-án az ég itt derült, a közelben esik. 4-én a nappal és az éjszaka derült, sarki szél. 8, 9, 10, 11-én derűs, kicsit hideg napok járnak. 12-én erősebb a fagy, az ég képe változó. 13, 14, 15, 16-án változó, zord napok, az utolsó napon esik. 17., 18-án felhős, hideg idő, 19-én fagy, meleg, felhők és derült idő váltják egymást, a szél északnyugati, futó eső. 20—21-én délnyugati szél. 22-én zord északkeleti szél, ezen a napon a szomszédos északi hegyeket hótakaró fedi. 23-a hideg, csendes. 24-én délnyugati szél. 25-én reggel dér, hideg, derült idő. 26-án hideg, derült idő. 27-én felhős idő, déli szél. 28-án a tegnapihoz hasonló idő. 29-én reggel sütött a nap, aztán amikor a délkeleti szél felhőket és kevés esőt hozott, elborult az ég: 30-án ugyanaz az enyhe szél felhőket, esőt hozott.

November első napján borús idő volt, de felmelegedett és esőt ígért. 2-án délkeleti—déli szél fújt és esett. 3-án kellemetlen, esőt hozó déli szél fújt. 4-én borús, szélcsendes idő. 5-én északkeleti szél van, délben melegebb az idő, éjjel hidegebb. 6-án reggel fagy, a nappal felhős, este esik. 7-én borús idő, a déli szél miatt nedvesebb és langyosabb. 8-án olyan az idő, mint előző nap. 9-én felhős, esős nap, északkeleti szél fúj. 10, 11, 12, 13-án ugyanaz a kép, csak az északi szél helyett déli szél támadt. 14-én felhős hajnal, derült nap, északi szél, 15-én a déli szél esős időt hoz. 16-án ugyanaz a déli szél, nappali eső. 17-én, miközben északkeleti szél fújt, a rövid ideig derült idő befelhősödött. 18-án borús, egészségtelen nap, alig észrevehető déli szél. 19-én az északkeleti szél esővel fenyegetett. 20-án északi szél van. 21-én szélcsendes idő, szemerkélő eső, 22-én északkeleti szél, a nappali eső a város utcáit sárral borította. 23-án az északkeleti szél a nappalt derültebbé tette, éjjel bőséges eső hullt. 24-én reggel felhős az ég, csapadékos az idő, de déltől derült, a szél a tegnapi. 25-én az éjszakai harmat jeges dérré dermedt, és a sár felületét egy kissé megkeményítette, a nappal derült volt, a tegnapi szél fújt. 26-án, mert sarki szél fújt, hajnal felé a vizeket törékeny, csillogó jég borította és a nap derült volt. 27-én melegebb, derült az idő, éjjel bőséges eső. 28-án a borzalmas északkeleti szél miatt zordabbá vált az idő. 29-én a nap melegebb sugarait köd és felhők takarták, gyenge szél támadt észak felől. 30-án felhős, borús, hideg, a déli szél miatt nyirkos idő.

December első négy napján a legutóbb eltelt napok időjárása ismétlődött. Negyediken este hó esett. 5-én az északkeleti szél a hideggel érintkező bőrt kimarta, a nap közepes erővel sütött, hideg eső esett. 6-án a kora reggeli északi szél a vizeket és a sarat megfagyasztotta, a nap hol felhős, hol derült volt. 7-én ugyanaz a szél fújt, a nappal borús volt, havazott. 8-án zord, sarki szelek, a nappal borús, csak délben derült. 9-én az időjárás csaknem ugyanolyan, az erős hideg a források csordogáló vizeit gyorsan jéggé fagyasztotta. 10-én a hideg erősödik, egész nap gyengén süt a nap, északkeleti

szél fúj. 11-én derültebb volt az idő, a fagy visszatért, nyugati szél fújt. 12, 13-án csaknem hasonló az idő. 14, 15-én ködös, deres. 16-án, mivel a délnyugati szél mérsékelte a hideget, hó esett. 17-én reggel esett, egyébként ugyanolyan volt az időjárás. 18-án az enyhébb levegő a fűge hófelhőket esővé olvasztotta, végül feltámadt az északkeleti szél. 19-e ködös, egészségtelen, a déli szél alig észlelhető. 20-án szinte hasonló volt az idő, csak a szél fordult nyugatvá. 21-e csendes, a nyugati szél alig mozditja a levegőt, éjszaka bőséges eső hull. 22-én az északkeleti szél havas esőt hozott, ami nagyrészt elolvadt. 23-án a tegnapi esőtől összegyűlt víz reggel befagyott, az ég borús lett, majd a déli szél föltárta a napot, amely megolvasztotta a jeget. 24-én ugyanolyan az ég, a déli szél sarkivá fordul. 25-én reggel a sarat és a vizet vékony jégréteg borította, az időjárás csapadékos volt, az ég felhős, déli szél fújt. 26-án csaknem hasonló idő volt. 27-én ugyanolyan fagy, sarki szél, ködös ég, déltájban a hó csaknem teljesen elolvadt. 28-án megerősödött a fagy, felhős, ködös, nedves idő volt, déli szél fújt, aztán feltámadt az északkeleti szél és havas esőt hozott. 29-én déli szél, hópelyhek, változó napsütés. 30-a langyos, a hó elolvadt, a föld felszíne fölengedett. 31-én az előbbi naphoz hasonló az időjárás.

XXII. § AZ 1782. ÉV IDŐJÁRÁSA

Január első napja, mikor reggel háromkor feltámadt a dühöngő északkeleti szél, és így a kellemes melegből hirtelen az utasok lábát, ujjait, fülét valódi faggyal égető hideg lett, amitől a piacra hozott szárnyasok megfagytak, arra készítetett, hogy a hidegtől óvjuk magunkat. 2-án nem dühöngött úgy az északkeleti szél, a hó szállingózott, gyenge napfény piroslott, keleti—északkeleti szél fújt, a hideg csípős volt, 3-án a hideg megmaradt, reggel sütött a nap, aztán elrejtőzött, déli szél fújt. 4-e napfényes, borongós, a szél változó, főleg mégis déli szél, hideg van. 5-e a tavaszi időhöz hasonló, nyugati—északkeleti szél fúj, végül déli, amitől fölenged a föld és olvad a hó. 6-án az időjárás hasonló volt az előző napi délutánihoz, éjszaka a nyugati—északkeleti szél lehűtötte a levegőt, a földre új hó hullott, és új fagy dermedtette meg. 7-én keleti szél, hideg, aztán a napsütés hatására melegebb lesz a levegő. 8-án a délkeleti—déli szeltől hajtott felhők a földet hóval takarták be. 9-én ugyanolyan fagy, mint előző nap, szállingózó hó, déli szél. 10-én az előző éjjeli eső megfagyott, a város ködbe burkolózott, a tegnapi szél fújt. 11-én a hideg és a szél az előző napi, a nap sugara először hideg, majd derültebb, langyosabb, mint előző nap. Este felé a déli szél nyugatira fordul, a hó elolvad. 12-ére virradó éjszaka hó esett, amelynek egy részét a napfény elolvasztotta, mikor végre az előző naphoz hasonlóan kiderült; A szél nyugati—északkeleti. 13-án ugyanilyen szél fújt, a fagy erősödött, a nappal derült. 14-én ugyanaz a derült, fagyos idő, nyugati szél. 15—16-án hasonló idő, csak felhős. 17-én a déli

szél havat hozott. 18-án felhős idő volt, a szél először olyan volt, mint előző nap, aztán északkeletre fordult és havat hozott. 19, 20, 21-én a nyugati—északkeleti szél hatására enyhült a fagy, a hó elolvadt és a föld felengedett. 22-e hidegebb, felhős, reggel hópelyhek, 23-án a szél ugyanaz, hideg, ködös, deres, délben napos idő, a szél is déli, este havazás. 24-én az igen sűrű felhőktől zord, szélcsendes idő, közben a délkeleti szél fújdogál. 25-én ugyanilyen az idő. 26-án is, mégis déltől derültebb, melegebb. 27-én újból köd és borult idő. 28—29-én reggel felhős idő, déltől derültebb, melegebb, mely olvasztja a havat, a földet, az éjszakák fagyosak, a szelek járása változó, mégis leginkább nyugati—északkeleti szelek fújnak. 30-án reggel hószállingózás, a nappal derült, langyos, a szél északkeleti. 31-én bőséges havas eső, megolvad, ködös, felhős idő, gyenge déli szél. A szelek ismertetéséből, valamint abból a számításból, amivel a budai nyomdában kiadott, *De Somniis* (Az álmokról) c. értekezésemben meghatároztam, hogy az álmok mikor jósolnak valamit biztosnak; vagy valószínűnek, azt is meg lehet határozni, hogy milyen szelek térnek vissza nagyobb gyakorisággal évek múltán biztosan, vagy valószínűleg. Ezt a számítást a következő módon végzem: először meg kell figyelni, hogy a hasonló esetek bizonyos számánál hányszor hibás, illetve nem hibás az az arány, amivel az állításnak a tárgyhoz való viszonyát kell vizsgálnunk. Másodszor, a hasonló esetek megfigyelt számából legyen annak a törtnek a nevezője, ami a valószínűséget fejezi ki, azon esetek számából pedig, ahol az arány nem téves, legyen a tört számlálója.

XXIII. §

FELSOROLJUK AZOKAT AZ ESZKÖZÖKET

amikkel az „Időjárás” c. fejezetben ismertetett szeleket megfigyeltük. A szelek ismertetése során nem szerepelnek azok, amelyek a felsőbb légrétegekben uralkodnak és a felhőket hajtják, vagy a felhőkből támadnak; csak azok, amelyek Miskoltz városában fújnak

A szelek vizsgálatára szolgáló megfigyelőhely az új város magasabb részén volt, úgy választották ki, hogy mindenfelől szabadon volt, és a szeleket meg lehetett különböztetni: 1. a jurian-féle módszerrel, az emberi érzékek által; 2. gyertyaláng segítségével; 3. egy vékonyabb selyemszövetből készült és egy magas oszlop tetejére állított legyező helyzetéből. Egyébként könnyen elhiszem, — mivel e tekintetben a Wolf-iskola tanítványa vagyok, hogy azok a szelek, melyek ezekkel az eszközökkel megfigyelhetők, mások, mint azok, amik erősebbek, a felhőket hajtják és a magasabb légrétegben találhatók. Ezért a magasabb légrétegben fújó szeleket a felhők mozgása alapján kell megkülönböztetni. Abból, hogy a felhők ellenkező irányokba vonulnak, kitűnik, hogy az ég különböző tájain más-más szelek fújnak; ezt nyári időben lehet megfigyelni, amikor az alsóbb légréteg derültebb, nem viharos, mint télen.

XXIV. §

ISMERTETEM AZT A MEGFIGYELÉST,

*amit a neves Baglivius jegyzett föl,
és amelyet nekem csaknem egy teljes éven át észlelni kedvem
szerint nem sikerült*

Az újhold kezdete után két vagy három óra múlva figyeld meg, milyen az időjárás, és milyen szelek uralkodnak akkor; és amilyen időjárást és szeleket figyeltél meg az említett órákban, olyanok maradnak az új holdtól számított harmadik napig, annak is addig az órájáig, amikor az új hold kezdődik. Ha a harmadik napon nem változik, úgy marad az ötödik napig az említett óra körül; ha az ötödiken sem változik, olyan marad a hetedikig, a hetedikről a kilencedikig, a kilencediktől a 11-ig, a 11-től a 13-ig, ettől a 15-ig, aztán a 17-ig, innen a 19-ig, majd a 21-ig, ettől a 23-ig, 25-ig, ettől végül 27-ig, a holdidőszak végéig.

XXV. §

AZ IDŐJÁRÁS 19 ÉVES SZAKASZAIBÓL

*Bizonyos mértékig előre megállapítható az időjárás és az, hogy
terméketlen, vagy termékeny év következik-e*

A neves Mead ugyanis mások nyomán régebben kimutatta, hogy a holdnak éppen a földi dolgokra van a legnagyobb hatása; A hold juttatja nekünk egyebek közt a derült vagy felhős napokat, az erős záporokat, a viharokat, a szeleket, a szárazságot, a csapadékos időt földünkkel való szomszédsága következtében. Távolága ugyanis csak 8000 mérföldnyi tőlünk, és szoros kapcsolatban van velünk. Ezeket az összefüggéseket részben ismerjük is. A feltevés szerint 19 év elmúltával ugyanaz az újhold és telihold és ugyanazok a Hold-fázisok és hatások térnek vissza. Ennek következtében, mivel egyrészt pontosan megy végbe a Hold-ciklus, azaz az éveknek az a sora, melyeknek elmúltával az újhold és telihold stb. ugyanarra a napra esik, továbbá az időjárás 19 éves szakaszokat alkot, lehetséges a jövődő dolgok homályát megvizsgálni és meg lehet előre állapítani bizonyos mértékig az időjárást, és azt, hogy termékeny vagy terméketlen év következik-e.

XXVI. §

A VÁROST KIVÁLTSÁGOKKAL ÉKESÍTIK

1411-ben az egykori Felséges Zsigmond, Isten kegyelméből római császár és Magyarország stb. királya, engedélyt adott mindkét városnak, melyeket Ó- és Új Miskoltznak neveztek, hogy üresedés esetén az egyházközség lelkészét, azaz a plébánost szabadon válasszák. Kelt a fentemlített Miskolcon, a böjt első vasárnapja utáni harmadik napon.

1473-ban a dicső emlékezetű *Mátyástól*, a híres Magyarország királyától Miskolc városa olyan kiváltságot szerzett magának, amellyel elrendelte, hogy semmiféle kinn termett bort ne vihesse-
nek be a városba. Ugyanezt az előjogot a dicső *Anna* királynő 1503-
ban megerősítette a város számára.

1476-ban ugyanez a dicső *Mátyás* király kijelentette, hogy a város lakosai egész Magyarországon, akár szárazon, akár vizen akar-
nak utazni, minden vámtól mentesek; ezt a mentséget a dicső II. *Lajos* király 1521-ben megerősítette.

1519-ben a híres Magyarország királya, a dicsőséges II. *Lajos*, a várost a pallosjoggal ruházta fel.

1561-ben *Ferdinánd* öfelsége, Isten kegyelméből római császár és Magyarország királya egy igen hasznos törvénnyel elrendelte, hogy senkit se tartóztassanak le a tartományon kívül, vagy bárhol az országban adósságokért, és bármi más kihágásért, hanem magában a városban, a városi bíróság vegyen rajta elégtételt.

1605-ben *Mátyás*, a dicső magyar király kiváltságlevelet adott arról, hogy a város bővítése céljából az összes miskolci zsellért minden úri adótól nyilvánítsák mentesnek.

XXVII. § ELBESZÉLEM A VÁROS SORSÁT és más, az évek során történt, feljegyzésre méltó eseményt

1560-ban *Istvánfi* tanúsága szerint *Miskoltz* városra öt igen nagy, emberfej alakú, vöröses és sötét színű, súlyos, kénzagú kő hullott, midőn a derült égen hirtelen villámok cikáztak, dörgött, és ijesztően remegett a levegő, majd egy szempillantás alatt minden elcsendesült. Az egyik követ ma is *Diós-Győr* várában őrzik, a többi *Balassa Zsigmond* Ferdinándnak küldte el. Ha ez igaz és szó szerint veendő dolog, az is igaz lesz, amit *Camillus Leonardus pisai* orvos mesél el a gyöngyökről írt aranykönyvében (kiadták 1516-ban Velencében), amelyet *Borgia Caesarnak*, Romagna igen dicsőséges fejedelmének ajánlott (I. könyv, 5. fejezet): Az én időmben Gallia Cisalpinában nagy mennyiségű kő esett a felhőkből. Ilyet *Plinius*, *Arisztoteles* és *Titus Livius* is említ.

1585-ben a gabona drágaságot itt olyan nagy éhség követte, hogy a szerencsétlen emberek, különösen a falusiak és a szegények arra kényszerültek, hogy vadak módjára megfojtott állatokat, gyö-
kereket, füveket és más hasonlókat erőltessenek korgó gyomrukba; sokan elpusztultak az éhhaláltól.

1596-ban úgy esett, hogy a keresztényektől elvett Eger Mohamed hatalmába került, s a keresztények a városiak veszedelmére október 21-én *Miskoltz* mellett ütöttek táborn. Mikor ezt a mohamedánok észrevették, az eunuch Giaffert küldték oda, hogy 30 000 bar-

bárral váratlanul támadja meg és szórja szét őket. A megriadt miskolciak vagyonukat az ellenség szeme elől részben a földbe rejtették, részben a szomszédos erdőségekbe vitték, ők maguk pedig rémülten elmenekültek, és igen nagy anyagi veszteségeket szenvedtek.

1672-ben, július 30-án délután egy és két óra között hirtelen tűzvész ütött ki; rövid idő alatt a *Czikó*, *Derék*, *Szirma* utcák porig égtek, sok gyereket és a betegségük miatt ágyhoz kötött felnőtteket találtak megfulladva a házakban és az utcákon, és a lakosok holmija csaknem mind elégett.

1673-ban: hogy a városbíró tisztét kevésre becsülték, onnan tudjuk, hogy *Asztalos Péter* szívesen fizetett a város közpénztárába 100 forintot, nehogy arra kényszerítsék, hogy elvállalja a bírói, vagy szenátorai vagy vámszedői hivatalát, hanem csak az igen hatalmas török császár adóját szedje. Mikor pedig elmúlt az 1685. év, *Lakatos János* ezért végül 200 forintot fizetett.

1678-ban, mikor *Tököli* Erdélyből magával hozott 20 000 katonát, Felső-Magyarországot elárasztotta, és a bányavárosokat a császártól elragadta. Az elszánt felkelők egyesült lovas és gyalogos serege *Szikszó* felől a városunkhoz közeledett, hogy azt kifossa. A város bírása és szenátorai könyörögve járultak eléjük és kérték, hogy kíméljék meg a várost; de sem a siránkozás, sem az esdeklők könyörgése nem ért semmit, sőt egy ember a tömegből puskát ragadva a szembe jövő bíró combjára irányozta fegyverét, és söréttel mindkettőt átlőtte. Ebből a sebből a bíró 10 hét elmúltával épült fel.

1679-ben itt tavasszal és ősszel olyan erővel dühöngött a pestis, hogy csak ősszel 1500 volt az olyan áldozatok száma, akiket díszesebb temetéssel, harangszóval kísérték az utolsó útjukra.

1685-ben városi rendelet mondta ki: ha valaki (tekintet nélkül arra, hogy nemes, vagy nem nemes az illető) a bíró tudta nélkül megkísérli holmijait a heti vásárra bevenni, és déli tizenkét óra előtt eladásra kitenni, vagy megpróbál a városon kívül menni és ott a faluról piacra hozott eladó holmikat nyereség céljából, vagy másért összevásárolni, 2 forintra bírságolják meg.

Ugyanebben az évben, május 7-én a nemes és nemzeti szendrői kapitány (a nevét elhallgatom) német csapat segítségével berontott a városba, és az itt rejtőző rebellesek közül néhányat levágott, másokat elfogott, ismét másokat megfutamított, és mivel a többiek bevették magukat a toronyba, a németek dühvel fordulva ellenük minden oldalról megrohanták a templomot, ajtaját betörték, a templomban elhelyezett ládákat meggyalázták, aztán beszáguldozták és feldúlták a szomszédos iskolákat, paróchiákat, borospincéket, és más hasonló istentelen károkat hagytak maguk után.

Ebben az időben a hatalmas török császár kétezer mérő gabona adót vetett ki a városra, hogy azt vigyék Buda várába, amelyet akkor már ő tartott elfoglalva; ezt a miskolci lakosok serényen összegyűjtötték és saját költségükön nagy fáradsággal el is szállították Budára, és nem jelentett akadályt a gabona drágasága sem, amikor egy mérő gabona 3—4 forintot is megért, bár ők maguk és drága gyermekeik a koplalástól és az éhségtől csaknem elvesztek. Ez alkalommal a fent említett lakosok a budai vár újjáépítésére igen sok kocsit voltak kénytelenek odaadni tavasztól őszig, a házi gazdálkodás hihetetlen kárára.

Ez alatt a viszontagságos időszak alatt egy bizonyos hadnagy, *Murányi István* és a vele együtt szolgáló hajdúk, meg kóbor, gyalogos katonák éjszaka beütöttek a városba, a lakosokat a kiszabott pénzösszeg befizetésére szólították fel, a szolgabíró, az esküdtet és a szenátorokat elfogták, bántalmazták, illetlen tréfákkal szidalmazták, és nem mentek vissza addig, ameddig a feldúlt házból, amelyekben alig volt annyi pénz, hogy a török adóra fussa, több mint 250 forintot össze nem szedtek.

Eközben *Petróczy István* úr önagysága, aki Ónodon tartózkodott, *Miskolcz* város bíráját magához rendelte; ez a parancsra késlekedés nélkül felkészült az útra; és már nem volt messze Ónod városától, amikor egy *Tardi Imre* nevű kuruc hadnagyba ütközött, aki annyira megkínózta, hogy fél évig kellett feküdnie. Ugyanaznap ugyanez a hadnagy öt zsákmányoló társával betört a városba. Midőn őt a polgárok a szolgabíró vezetésével el akarták fogni, biztonságáról gondoskodva, feleségével és öt társával együtt egy pincébe vette be magát, és onnan semmi módon nem lehetett kihúzni; a pincét tehát felgyújtották. Felesége nem tűrte sokáig a füstöt, ezért férjénél okosabban egy társával együtt a tűzön keresztül kirohant, a többi elvetemült rabló pedig a füsttől megfulladva elpusztult.

Ugyanebben az évben a császári csapatok vezetője, *Schultz* öméltósága, mikor katonáival együtt Rozsnyóra akart menni, Miskolc lakosaitól 12 000 kenyeret követelt; közben az elébe jövő nemes *Janka Pétert* tömlöcbe őriztette, míg a kenyereket meg nem adják; ebből az őrizetből fent említett *Janka* úgy szabadult ki, hogy kölcsönként Lőcsén nemzeti *Gombos Imre* úrtól 1000 és néhány tallért a kiváltására.

Ugyanebben az évben még rosszabb dolgok is fenyegették a várost. Ugyanis a szövetséges németek, akik akkor *Léván*, *Korponán*, *Ajnátskón* és *Szendrőn* időztek, négy magyar nemes zászlóőrrel együtt rajtaütöttek a városon. A lakosság ugyan a magyar vezérek előtt nem titkolta megdöbbenését és meg is kérdezte tőlük, tudják-e, hogy nem ellenséghez, hanem polgártársakhoz jöttek: nem jut-e eszükbe, hogy ősiek együtt szereztek meg ezt a földet, amelynek elpusztítására most a németekkel együtt jönnek; hogy ők az ugyanolyan nemzetségből származó népek és honfitársak. Csillapuljon már bennük a harag, bármennyire ellenséges érzülettel és elszántan

jöttek is ide, és engedjenek a nép kérésének, ami gyakran lecsillapította már az ellenséget és lecsendesítette az istenek haragját. De hiába volt minden, mert a várost felgyújtották, az embereket és nyájukat elhajtották, a városi csúrt, amely tele volt a közös használatra szánt gabonával és zabbal, és sok más magánházat kifosztottak.

Ugyanebben az évben szeptember 24-én néhány császári csapat *Mertzy* és *Heister* vezetésével a *Sajó* vize mellett ütöttek táborn, a helyettes vezetőket, pedig gróf *Barkóczyt* és *Balassa Ádámot* katonáikkal és válogatott századosokkal elküldték *Ónod* város megostromlására. Eközben — alig telt el három nap — elterjedt a hír, hogy maga a főhad is közeledik és valóban *Besenyő* mellett éjszákázott; ennek egy része Kassára, másik része *Szomolnokra* indult. Így nem sokkal ezután *Caprara* generális németekből és magyarokból álló vegyes csapatával Miskolc város mellett vonult át, és Kassa felé sietett. Ezeknek a csapatoknak és a hadseregnek a város nemcsak élelmet kellett hogy adjon, hanem a nagy gabona drágaság és hiány ellenére Kassára legalább 12 000 kenyeret és néhány hordó bort, valamint néhány száz köből zabot is kellett küldenie, ami végül nagy kárral járt, ugyanis maguk az élelmet szállító kocsik és igás állatok is odavesztek. A neves *Balassa Ádám* ezekkel nem volt megelégedve, ezért *Ónodról* visszatérőben *Miskoltzról* több mint 100 marhát rabolt és hajtott el. Ez a sok sereg, ez a sok légió, amely Miskolc városán keresztül-kasul vonult, és mindannyiszor élelmet, szállítóeszközöket, igásállatokat, lovakat, ökröket követelt a várostól, a szerencsétlen népet végül is úgy kifosztotta mindenéből, hogy az, akit azelőtt jómódú gazdának neveztek, és nyolc ökre volt, most egynek sem örülhetett, és olyan sorsra jutott, hogy földjeit kapával forgatta, a tűzifát és az épületekhez való gerendát a hátán hordta haza. Maguk a bírák és a tanácsbeliek is számtalanszor gyalog mentek Egerbe.

Ugyanez az év a kegyetlen éhségről volt nevezetes; nem volt elég, hogy egy mérő búza ára 4 forintra ment fel, de még nagyobb áron is alig, vagy egyáltalán nem lehetett kapni. Mindenütt sovány arcokat lehetett csak látni, mindenütt üresen korogtak a gyomrok, sokan elpusztultak az éhségtől, és még a jobbmódúak is arra kényszerültek gyerekeikkel együtt, hogy macska- és kutyahúst egyenek.

Semmi baj sem jár egyedül: a pogányok a gabona drágaságával mit sem törődtek és miután egyszer már behajtották a rendes évi adót, szánandó városunkra újabb keserves adót, azaz még 2400 mérő búzát és 400 mérő zabot róttak ki, melyet a városnak Egerbe kellett szállítania. Mikor ezt a szegény nép megfizetni nem tudta, egyiket a másik után az egri tömlöcbe vitték, és ott sok emberre hűséges szolgálatáért korai halál, vagy hosszú szolgaság várt.

1686-ban: Ilyen nagy bajok közepette sokan kihúzták magukat az alól, hogy a várost bírói minőségben szolgálják, mások pedig, hogy ne válasszák meg őket bírónak, 200 forintot fizettek; végül

alig lehetett találni valakit, aki a bírói tisztelet viselte volna. Ezért elrendelték: ha valaki vonakodik attól, hogy bíró legyen, fosszák meg minden vagyonától, és foglalják le azt a város szükségletére; és ha valaki nem akar tanácsbeli tisztséget viselni, 100 Ft-ot fizessen bírságul.

1691-ben: Úgy látszott, hogy már maguk a természeti erők is a város ellen fordulnak: ugyanis május 23-án, az országos vásár idején délután 3—4 óra között hirtelen óriási felhőszakadás zúdult le az égből, melyhez hasonlóra, úgy hallottuk, elődeink sem emlékeztek. A *Petze* patak a szomszédos hegyekről, völgyekről lezúduló égi vízőöntől annyira megduzzadt, hogy mindent, ami útjában állt, házakat, sövényeket gyökerestől kitépett a helyükről és a mezőre sodorta őket; Sok szarvasmarhát, disznót stb. megvadított és elragadott; ezt egy éjszakai árhullám követte: éjjel 10 órától egy óráig ugyanis a megdagadt *Szinva* folyó is lezúdult a hegyekből a városba olyan borzasztó zúgással, mintha forgószerűen vázna sziklákat egymáshoz, és a nappali bajtól fáradt lakosokat a legrosszabbkor űzte ki ágyukból; Az ár *Pap-szer* utcán és a torony alatt fekvő házakon kívül csaknem az egész várost elpusztította, és mindazt lerombolta, amit a házakban és kertekben talált; A jóság is megfulladt, egy szóval: mindent tönkretett, amit azelőtt a polgárok szorgalommal szereztek maguknak; nem hagyott ételmezt, ágyneműt sem, amiben a megrémült emberek legalább lepihenjenek; sok idegen, aki a vásárra jött, épp úgy vízbe fúlt, mint a város lakosai. Az isteni harag eme rémítő ostromához hozzájárult az is, hogy ebben a viharban a zápor a szőlőket gyökerükig kimosta, kitördelte a gyümölcsfákat, és ki tudná összeszámolni a sok kárt, amit a balsors okozott?

Ez a balsors a következő években újból rátört a városra és ismét rátörhet, ha nem fékezzük meg a vizeket, amiképp a szeleket Aeolus tomlójéba zárta. Még sem buzdul fel senki a sok riasztó új veszedelemtől, mégse nyugtalanodik senki a jövő miatt. Lám, az egri püspök, Galánthai Eszterházi Károly gróf úr öméltósága egy védőgát építésével az Eger patak áradásait, amelyek azelőtt sok ezer forintra becsült kárt szoktak okozni, nemcsak elhárította a várostól — ez a leghíresebb dolog tettei közt és méltó a megörökítésre —, hanem nekünk is követésre intő példát hagyott, hogy legalább részben szüntessük meg annyi baj forrását. Vagy várjunk egy újabb áradásra?

Századunk végén és a következő század elején a *Rákotzi*-felkelés alatt a nép a városból újra meg újra elmenekült. Így, midőn Rabutin, Ófelsége Lipót császár és király hadvezére Kassát ostromolta, az odavonuló, majd visszatérő császári katonaság elől a megrémült lakosság futásban keresett menekülést; ki merre látott arra futott, és vagyona legnagyobb részét a szomszédos hegyek belsejébe és barlangjaiba rejtette el. Mikor azután Rabutin bevonult Miskolcra, és észrevette, hogy a lakosság a várost kiürítette, olyan haragra lobbant, hogy a legmélyebben fekvő rejtékhelyeket is felku-

tatta, és ahol rábukkant a barlangba bújt emberekre, kikergette onnan őket. Ebben az időben a város végső veszedelembbe került. Sokan mindenükből kifosztva nyomorultan tengették életüket; a magyarok gyakori átvonulása miatt a népesség éppen csak hogy nem pusztult el.

Mikor 1704-ben *felső-vadászi Rákótzty Ferenc* fejedelem visszatérőben volt Tokaj várának hosszan tartó ostromából, (a lakosság csak nehezen szánta rá magát a megadásra) magának és a harcban kifáradt katonáinak, itt választott téli szállást. Ez alkalomból a városi tanács könyörgő kérésére, hogy a szíves vendéglátás ne legyen haszon nélkül való, egy 11 mázsás elromlott rézágúját a szent Egyház használatára, azaz harangöntésre a városnak ajándékozta. Ebből és más, mindenünnen összeszedett érből *Podolinszki György* lengyel harangöntő munkájával hatalmas harangot öntöttek. Először május 25-én hívta zúgása a helvét hitvallásúakat a templomba.

1706-ban ugyanez a *Rákótzty* fejedelem a nagyszombati fegyverszünet után visszatérve itt megállt és nyilvánosan felolvastatta szövetségeseinek, mit tett ott az előző évben. Ebből az alkalomból *Miskoltz*nak ismét annyi kiadása volt, hogy azt alig lehetett elviselni.

Városunk tehát elvetette azoknak az embereknek a hiábavaló, gyorsan tovatűnő, üres szólamait, akik mindig a magyar szabadság nagyszerűségét hangoztatták, hogy: semmi sem édesebb a szabadságnál; vagy: mi illik ennél jobban a magyar lélekhez; le kell rázni a külső igát; a kormánypálcát az országgyűlés szabad döntése alapján egy magyar embernek kell átengedni. Pedig ezekkel a szólásokkal csak a török igáját nyertük el: és ma is, amikor a népé a legfőbb jog, ez a könnyelműség gyakran a tapasztalatlanok és tunyák kezébe adja a hatalmat, mivel a nép törekvéseit pártoskodás, gyűlölet, indulat irányítja. Ezért városunk végül is megújította a felséges osztrák háznak már régebben adott hűségesküjét, és a római birodalom védelmére bízta magát hűséges alattvalóként, amelytől mind szabadságot, mind nyugalmat nyert a dicső Lipót király kegyelméből 1703-ban, ma pedig, midőn az ősi trónon a felséges II. József, királyunk és atyánk ül, mindenkinek a szívében ez az ének dalol: „Ünnepi dísz koszorúzza a békét, És hősín szárnyakkal földre leszáll az igazság. Nézd, hogy az összefogás mint változtatja meg éltünk. Fenségeddel társul a munka szelíd nyugalommal Szerte dús mezeinken: fürtös, büszke virággal van koszorúzva a föld itt, Szilfa magaslik, karcsú ágai közt venyigével.”

Azok a mezők, melyeket kevéssel *Miskoltz* alatt *Szirma* község körül a *Hejő* és *Sajó* folyók fognak közre, az elmúlt években, amikor a nyár a szokásosnál forróbb volt, valamilyen véletlen folytán tüzet fogtak. A tűz sokáig észrevétlen maradt, végül átterjedt a föld felszíne alá, s mintegy tíz arasznyi mélységben átégette a tarlót. Ez a dolog nemcsak az emberekre, hanem az igavonó állatokra is végzetes volt. Azonkívül ugyanis, hogy a talaj csálóka volt a rajta

járóknak, az elégett talajban úgy elsüllyedtek a rálépő ökrök és lovak, mintha verembe estek volna; és mikor a parasztok segíteni akartak rajtuk, segítőiket is inkább magukkal rántották, mintsem utánuk mentek. Az is előfordult, hogy az állatok teljesen elégve elpusztultak.

1739-ben a miskolci tanács jónak látta, hogy a várost ne csak árokkal vegyék körül, hanem a négy égtáj mentén órálomásokat és éjjeli őrséget is felállítsanak azért, hogy a várost megszabadítsák az Erdélyben kitört és már a szomszédos vidékeket is megfertőző pestistől. Ebből az alkalomból szigorú büntetés terhe alatt kötelezték minden családfőt, hogy bizalmas levélben a tanácshoz kellő időben eljuttassák a hírt, ha valaki a házban megbetegedett, és hogy az e célra kijelölt tudós orvosokkal megvizsgáltassa családtagját, milyen betegségben szenved. A mindmáig meggyökeresedett szokásokat, a halottak eltemetését és a halotti szertartás elvégzését illetően nem szüntették meg, csak azt tiltották meg, hogy halotti tort üljenek. Amikor pedig a marhák között is erősen kezdett dühöngeni a vész, és ezeknek tetemei mindenütt nagy számban heverték eltakarítatlanul (ez különösen alkalmas lehetett a pestis terjesztésére vagy legalább arra, hogy rosszindulatú lázt okozzon), egyrészt elrendelték, hogy az állatokat a városokon, falvakon, királyi utakon kívül eső helyeken kell elásni, másrészt pedig, hogy a pestisben meghalt emberek eltemetésére új, elkülönített temetőt kell kihalásítani.

1744. április 28-án Miskolcon elhunyt a szent életű ember hírében álló főtisztelendő *Didák Kelemen* atya. Erdélyben nemes családból és katolikus szülőktől született, Szent Ferenc minorita rendjébe tartozó teológiai tanár és két ízben magyarországi tartományfőnök volt. Különösen kitűnt az Isten iránt való szeretetben, fáradhatatlan volt a hit terjesztésében, az eretnekek megtérítésében és a bűnök kiirtásában. Szakadatlanul böjtölt, virrasztott, sanyargatta testét és az elmélkedésben annyira elmélyedt, hogy a hosszas imádkozástól, s a módtól, ahogy a földön arcra borulva imádságait végezni szokta, homlokán bőrvastagodás támadt. Alázatosságáról, türelmességéről, egyéb erényeiről és jó tulajdonságairól is nevezetes volt. Koporsóját *Erdődi Gábor* gróf egri püspök őkegyelmessége saját pecsétjével pecsételte le. Hamvai a főtisztelendő minorita atyák kriptájában nyugszanak.

Az 1746-ban, június 2-án dél körül keletkezett heves tűzvész lángba borította a piac egyes házait, meg a *Pap-szer* utcán, az *Avas* hegyen és a *Jésus-kútjánál* fekvő borpincék nagy részét.

1778-ban, június 29-én a várost új áradás sújtotta, mikor a *Petze* patak hirtelen szélteben-hosszában kiöntött, úgy, hogy e város polgárainak kára akkori becslés szerint messze túlhaladta a 13 156 rénes forintot.

1781-ben, május 25-én végzetes tűzvész támadt. Reggel kigyúlt a nemes *Fáji-család* épületeivel szomszédos ház; és mivel hevesen fújt a jeges északi szél, és egyre erősödve dél felé fordult a szélirány, a tűz hirtelen a *Czikó* utcát támadta meg, és betört a piacra, a város előkelőbb részébe, azután az *Angyal-völgyön* át terjedt, és a szőlőkben állt meg. Közben, amibe csak belekapott, azt hamuvá égette, és ahol végigrohant, alig maradt nyoma az utcáknak és a fából, vályogból épült házaknak, ahol pedig kőházak voltak, a belső és külső falak meredeztek siralmas módon a kéményekkel együtt; a tűz eloltására az emberi igyekezet alig ért valamit; mindenki kénytelen volt elmenekülni, hogy elrejtőzzék a pusztító lángok, a füst és halál elől, amellyel minden fenyegetett. Sokan a kétségbeeséstől és a hidegtől halálra váltan és megégve futkostak az utcákon; a gyorsan terjedő tűz, meg a sűrűn gomolygó, az eget és az utcákat feketére festő füst eltakarták szemünk elől azt, hogy hol dühöng a veszedelem, és milyen épületek gyúltak ki. És amiként 1631-ben a Vezúv és az Etna hamuesője 100 mérföld távolságra is eljutott a levegőn át, a városnak pernyéjét is, ami ebből a tűzvészből támadt, másnap innen két óra távolságra, *Harsány* vidékén figyelték meg. Ennek a tűzvésznek a maradványaiból a láng még a következő napokon is újjáéledt, és a már úgyszólván megrendült polgárok lelkét még erősebben felizgatta. Ennél fogva az a szóbeszéd is terjedt, hogy még további romlás tör a városra. Ugyanis egyes gonosz és rosszindulatú emberek elterjesztették azt a hírt, hogy gyújtogatók vannak, akik azzal fenyegetőznek, hogy pünkösdi ünnepére az egész város el fog pusztulni. Hallani lehetett, hogy az ide-oda futkosó és a pletykát kedvelő emberek olyasmit beszélnek, hogy levelek érkeztek a szolgabíróhoz, amiben előre megjósolták, hogy az egész város rövid időn belül hamuvá lesz. Ezek a hangok a gazemberek igyekezetéből eredtek. Mégis csoda volt, hogy az ilyenféle zavart keltő embereket nem leplezték le, talán nem is nyomoztak utánuk. Ide illik *Seneca* mondása: „Sohasem lehet találni több példát a jövődölésekre, mint mikor babonasággal együtt félelem rendíti meg a szíveket (6. könyv, 29. fejj.). Ennek a csapásnak az idején elégett 257 borpince, 204 ház, 108 csűr és istálló, megolvadt 7633 forint; a kárt 260 387 Ft-ra becsülték, 28 ember megfulladt a füstben, egy aszszony halálra égett. Sok ember, aki ebben a tűzvészben mindenét elvesztette, a nyár folyamán házak helyett kunyhókban aludt. Mások sokáig viselték arcukon a szomorúság, sápadtság, megrendültség és lesaványodás jeleit. Egy dajka e csapások között rettegve szoptatott egy csecsemőt. Ez ettől epilepsziát kapott, aminek következtében meghalt. Sokaknak elmaradt, vagy nehezen jött meg a menstruációja. Voltak, akiket heves hasfájás kínozott, mások gyomorbántalmakkal, vagy fejfájással küzdöttek; és más ilyenféle bajokkal, amit a félelem és a város közös veszedelme szokott előidézni.

53 Az 1781-es év ez ideig nem volt termékeny. A könnyű földbe vetett magok ebben az évben fősvény módon nőttek; a rétek gyér füvet adtak. A szőlőhegyek, mivel a szőlőhajtások túl korán elszá-

radtak, nem teremtek sem elég édes, sem elég nedvdús bogyókat. A kertekben fonnyadoztak a virágok és a hüvelyesek. A fákon voltak ugyan gyümölcsök, de mégsem volt egészséges, természetes zamatuk. A nyáron sokáig szárazság volt, így a vízhiány miatt a szomszomság pusztította a jószágot; másokat a rüh ölt meg.

XXIX. §

AZ 1781-ES ÉV KÓRTANA A MISKOLTZ VÁROSBAN és a szomszédos falvakban fellépő betegségek alapján

Ebben az évben többen költöztek el az élők sorából, elsősorban azok, akik már régen idült betegségekben szenvedtek, vagy buzgón áldoztak Bacchusnak. Mégis az első hónapokban kevés haláleset volt. *Január* hónapban mindenféle makacs és a mellre lehúzódur hurutos köhögést figyeltünk meg, valamint mellhártyagyulladást, jóindulatú tüdőgyulladást, amely a következő hónapokon át is tartott. *Február* végén már himlő kezdődött, ami először enyhébb, rövidesen azonban rosszindulatú és összefolyó volt. Ahogy a *Hójas himlőről való tanács-adás* című, *április* elején nyomdába adott kis könyvemben részletesen megírtam, azt mondják, hogy több mint száz csecsemőt ragadt el a himlő az élők sorából. *Április*, *május* és *június* hónapban a himlőben meghaltak száma folyton nőtt. Nyáron a himlő csaknem teljesen megszűnt; E helyett pedig a *Morton-féle lépsorvadásban* és a *Hoffmann-féle csepleszsorvadásban* pusztult el több gyerek. Gyakori volt az erős szomjazás és a túlságos izzadás. A sorvadás és a napszúrás is jó néhány embert elragadott. Az agyvelő kiszáradása miatt sokan megőrültek.

Augusztus elmúltával ennek az évnek a végéig majdnem mindennap volt temetés. *Szeptemberben* a kolera, az epeutakat megtámadó vérhas és epelázak dühöngtek. *Keresztes városban* pedig veszedelmes járványként többnyire érzéketlen, lencse nagyságú, epés kelések keletkeztek, amik aztán lassankint megnőttek galambtojás nagyságúra, ellepték a kart, lábat, fejet; gyorsan elgennyedtek, és a 14, 17, vagy 21-ik napon gyógyultak meg azokon, akiknek a fején 4—5 kelés keletkezett. *Október*, *november*, *december* hónapban a következő betegségek fordultak elő: rosszindulatú epelázak, amik gyors halálhoz vezettek, váltólázak, sárgaság, fültőmirigy-, máj-, lépdaganatok, vak aranyeres csomók, kínzó, makacs hipochondriás állapotok, lobos epegyulladás, bőrkiütések, patécslázak, későn előtörő, összefolyó himlő, amelynél a bőrön patécskék keletkeztek, s ami a 17., 27. napon többnyire halálos volt. Ezek és más betegségek nem fejeződtek be az év végével, hanem 1782. év *január* havában is mindennap sokféle halállal pusztultak el az emberek.

Amint pedig elolvastam a híres *Wilhelm Grant*, londoni orvos kiváló francia nyelvű könyvét a lázak természetéről és azok gyógy módjáról, nem csodálkoztam többé; ő pedig, ha nem is egészen, legalább részben megoldotta ezt a fogós kérdést és így elmélkedik: „Nem győzőm eléggé csodálni a római egyház első papjainak ből-

csességét. Ha egy komor kedélyű ember elhatározta, hogy félrevonul felebarátaitól, akkor böjtöket, diétát, és jól átgondolt testgyakorlatokat parancsoltak rá, hogy meggátolják ennek a melankolikus kedélyállapotnak a kialakulását és elhatalmasodását. Gyakran kívántam, hogy ha őseink már lemondtak erről a közösségről, legalább őrizték volna meg ennek az egyháznak az életmódra vonatkozó törvényeit. Tény és nem vitás, hogy a klastromokban számos szerzetes jut el a késő öregségig, anélkül, hogy valaha is olyan betegségben szenvedett volna, amelynek az ember a mindennapi életben ki van téve. Ezek száma olyan nagy, hogy meg kell változtatni az évjáradékok számítását, mert sokkal több a rendkívül öreg ember a katolikus területeken, mint a protestánsok között. Így van ez még a mohamedánoknál is, mert életük nagy szabályozottságán és józan mértékletességén kívül a tisztaság vallásuknak egyik szabálya. Sajnos, nem tudjuk meghatározni ezeknek az öregeknek az életkorát, mert nincs anyakönyvük.

XXX. §
AZ ORVOSI GYAKORLATBAN FÖLJEGYZETT
MEGFIGYELÉSEK

és vizsgálatok Miskoltzon, 1780—1781-ben

1. A múlt év tavaszának kezdetén, midőn a nappalokat felmelegítették a langyos szelek, rendkívüli és a csecsemőkre nézve halálos kanyaró dühöngött. Példaképpen egy ötéves nemes származású fiúcska betegségét írom le.

Könnyű hőemelkedés, fejfájás és étvágytalanság után a negyedik napon a hátán, hasán és az arcán kicsi, igen sűrű, alig kiemelkedő kanyarós kiütések törtek ki rajta, melyek a bőr minden hám-lása nélkül egy nap alatt elhalványodtak. Ezenkívül állandóan eszméletlen állapotban volt és álmában, bár ereje nem merült ki és hasmenésben sem szenvedett, szemeit fölfelé forgatta, vagy lezárt szemének fehér része látszott, és úgy tűnt, hogy arcán állandóan valami elevenebb pír ég, amiből a körülállók azt jósolták, hogy meghal. A köhögés és nehéz légzés a betegség egész lefolyása alatt kínoztta a mellét. Majd a betegség csökkenésekor olyan súlyos rekedtség tört rá, és ez annyi fájdalommal járt, hogy attól féltünk, nem tér vissza a hangja többé; ez a rekedtség azonban mégis magától megszűnt. A gyógyítás gyulladáscsillapító, enyhén izzasztó szerekekkel, és a betegség végén fellépő hasmenés miatt rebarbarával, végül kámforral átitatott kéregből készült keverékkel történt.

2. Néhány gyermekágyas asszony teljesen elkerülte a tejlázat; a minap egy gyermekágyas nőt kezeltem, és nála nem tudtam megfigyelni semmiféle lázat, bár éjjel-nappal aggódva ügyeltem rá. Vajon ez kivétel volt-e a szabály alól, mivel ez az utóbbi gyermekágyas nő az első napokban minden este kamillavirágból és turbulyafűből készült tea ivásával és egy scrupulusnyi rákszemből és fél scrupulus-

nyi káliumsulfátból készült szert szedett előre óvatosságból? Vagy mert a szülés utáni tizedik napon tévedésből a rákszem helyett fél drachma ólomcukrot nyelt le, amit — hánytató borkő hatására — ki kellett hánynia, és hogy ne legyen a következménye *pikton kólika*, a későbbi napokon egy kanálnyi édes mandula-olajat ivott?

3. Egy férfi, aki gyógynövényeket gyűjtött, gyermekkorától kezdve közel harminc éven át különböző sorcsapásoktól üzetve élt Miskoltzon. Eközben sokat ivott, éjszaka gyakran tivornyázott, csavargott, a megvetettség és a bizalmatlanság súlyos gondjai gyötörték. Végül, minthogy erejét vesztette és étvágytalanságban szenvedett, orvosi tanácsra 1781. február 4-én hánytatót vett be, de semmit sem javult; február 6-án délben egy görög szertartású papnak meggyónt, megerősítettet a szentségekkel, majd vég nélküli töprengésekbe merülve hirtelen őrjöngeni kezdett, a szobából a jelenlevőket kizárta, morgott, megállás nélkül vetette magára a keresztet, a Szentháromság nevét mondogatta, szörnyű dührohamai voltak, úgy, hogy megkötözve is alig lehetett megfékezni. Arca elsápadt, meredten nézett, a közelében állókra köpködött: a kezei remegtek, rángatóztak. Még nem volt délután öt óra, amikor orvost hívtak; ez észlelte, hogy végtagjai hidegek, érverése gyors, erőtlen, nagyokat, nehezen lélegzik, a halála közel van. Mikor az ott levők kérdezték az orvost, az-e ennek a betegségnek az oka, hogy ettől a férfitől nem sokkal azelőtt tagadta meg a szeretője az ölelését és visszautasította őt, maga az orvos először az oda hívott szeretőt figyelmeztette, hogy a férfinak hízkeljen, kedvesen nézve rá, bizalmasan beszélgesen vele, és nyugtassa meg a kedélyét, azután egy keverék szedését rendelte: R 6 uncia ruta-víz, $\frac{1}{2}$ drachma lágyított kámfor, $1\frac{1}{2}$ uncia meleg ecet, 2 uncia bazsarózsaszirup. Keverd, adassék. Külsőleg beöntést rendelt, s hogy lábaira tegyenek meleg téglákat. Különben a dühöngés erősödött, tehát éjszakára csillapítót írt fel: R 2 uncia menta-víz, $\frac{1}{2}$ uncia álkörmös, 15 csepp ópium, 1 uncia menta-szirup. Keverd, adassék, jelöld meg, hogy két óránként két kanállal. Azonban még erre sem tért vissza belé a természetes melegség, s nem csökkent az őrjöngés, hanem éjfél körül a halál zárta le a tragédiát, amennyiben az őrjöngés 11 órakor végzett vele. A temetését holtteste felboncolásáig elhalasztották. Miután tehát koponyáját felnyitottuk, ürege meg volt telve fekete vérral, a hasában a máj duzzadt volt, enyhén fekélyes, a lépe ugyancsak duzzadt volt. Egyébként a testében semmi más rendellenességet nem talált a nemes vármegye két neves sebésze.

4. Egy 35—40 éves, izmos, magas idegen, 1780-ban, Pünkösöd ünnepén a *Mind-Szent* temető mellett fekvő egyik kunyhóban hirtelen meghalt, bár azelőtt semmiféle betegsége nem panaszkodott, azt kivéve, hogy vizelete elakadt, nehezen jött. Arra gyanakodtunk, hogy *kőrisbogár* mérget vette be, és a mérgezés jeleként tagjai is kékülni látszottak. Úgy véltük tehát, hogy holttestét fel kell boncolni, és azt találtuk, hogy a hasában üszkös a vastagbél, a jobb ve-

séje meg van támadva, s húgyhólyagja teljesen fekélyes, és meg-alvadt, bűzös vérrrel, hosszú eleven bélgilisztákkal van tele. Ezekből az adatokból a híres *Morgagni* példáin okulva azt gyanítottam, hogy a giliszta a veséből a húgyhólyagba hatolt be, visszatartotta a vi-zeletet és meggyorsította a halált.

5. Egy középkorú asszony néhány éven át köhögött, kínosan vett lélegzetet, de azért épp oly gyakran látogatta a hetipiacot, s közben igen sok pálinkát ivott. 1781-ben pedig egy éjjel hirtelen meghalt. A férjét azzal vádolták, hogy megmérgezte; ezért kiküldtek az asszony holttestéhez, hogy egy sebész segítségével vizsgáljam meg. Amikor felnyitottuk a mellkasát, először a bordákhoz és a rekeszhez szorosan hozzánőtt mellhártyát találtunk; A tüdő lebenye hiányzott és annak helyét a természetesnél sokkal nagyobb szív foglalta el. A jobb szívöbölben hosszúkás, sárga zsírcsomóhoz hasonló anyag volt.

6. Egy nemes származású, fiatal, finom testalkatú nőnek, mi-közben 1780-ban a nyári napokat birtokán töltötte, szorulása tá-madt, amit az első napokban eltitkolt, végül súlyos állapotba ke-rült. Egyéb fájdalmaik között a köldöke körül hascsikarás jelentke-zett, étvágytalanság, émelygés, gyakori hányinger lépett fel nála; A nyolcadik napon be is lázasodott, a kilencedik napon csuklás, egyenetlen érverés jelentkezett, nagyon elgyengült, dobálta magát az ágyban. A betegség 5-ik napjától a tizedikig, — érvágás kivételé-vel, amit visszautasított, — belsőleg enyhe könnyítő gyulladáscsilla-pítókat, olajos szereket, mandulaolajat, keserűsöt, húslevest kapott, külsőleg pedig ledörgölést, bedörzsölést, pépes borogatásokat, mály-va-tejes fürdőket, először enyhe, olajos, sós beöntéseket, majd erő-sebbeket, dohányfőzetből valamint hánytató bőrkőből: ez mind nem használt. Bár a többiek azt gondolták, hogy közel van a halála, én magam a tizedik napon, reggel hét órakor kovácsfűjtató segítségével néhány mozdulattal a végelébe fűjtattam, ezt megismételtem, és miután egy negyed óra alatt szabaddá tettem a bélcsatornát, nagy-számban jött ki belőle a cseresznyemag más megkeményedett ürü-lék-darabokkal együtt. Ezzel a hippokratészi módszerrel az úrnőnek visszaadtam régi egészségét.

7. Megfigyeltem, hogy szemgyulladás keletkezett abból, ha az egyik ember szeme összhangban volt a másikéval: a minap pedig, midőn egy asszony a fagyos levegőről belépett a fűtött szobába, és arcát erős pirosság öntötte el, mindazoknak arcán, akik ennek az asszonynak az arcát a szobában hosszasan nézték, ugyanez a vörös-ség ütött ki, azaz ugyanaz a piros gyulladás mutatkozott az arcukon, csaknem fél óra hosszáig.

8. Ha a rákos betegség jelei nyilvánvalók voltak, s a két kiváló férfi, *Bierchen* és *Gamet* által leírt tünetek jelentkeztek, a betegeket sohasem tudtam gyógyítani; *Hippocratis* aforizmája sem segít sokat

a mi honfitársainknál ebben a betegségben: „Amiket a gyógyszerek nem gyógyítanak, azokat a vas gyógyítja: amiket a vas nem gyógyít, azokat a tűz gyógyítja. Amiket pedig a tűz nem gyógyít, azokat gyógyíthatatlanoknak kell tartanunk.” A minap volt egy rákos páciensem, akinek a nyaka és a nyelve volt beteg; nála az idézett aforizma, azaz a baj kiirtása lehetetlennek látszott. Nem mondhatom: Ó, higany! Ó, bürök! Ó, murek! Ó, kínakéreg! Ó, mirrha! Ó, belladonna! Ó, angol arzén! hanem: Ó, halál! Ó, utolsó gyógyszer! Remélem, hogy meg lehet találni a rák ellenszerét. Azokat a hatástalan és jól ismert orvosságokat pedig, melyekben a szemfényvesztők és kuruzslók szoktak bízni, akik a fölösleges gyógykezelési időből olykor meg nem érdemelt hasznót húznak, csak kinevetem. Mindazáltal a bürök — tapasztalatom szerint — gyógyította az idült beszűrődött mirigyeket.

9. Három sorvadásos esetről a jelentkező nyirokmirigy-dagاناتok miatt attól tartottam, hogy végzetes kimenetelűek lesznek: a két legreménytelenebb esetet, ami minden tüdővész ellenes szerre makacsnak bizonyult, naponta háromszor adott angol vitriolos elixírral, valamint pipacsvirágból készült itallal és izlandi zúzmóból készült teával, mézzel és murekkel készített pépes étellel meggyógyítottam.

10. Voltak olyan asszonyok, akik saját tejükkel nem akarták táplálni gyermekeiket, és úgy gondolták, hogy a természet emlőiket, mint bizonyos szerelem-jegyeket, nem gyermek táplálására, hanem mellük díszítésére adta — ezeknek a mellükből eredő legszentebb testi forrást, az emberi nem nevelőjét sikeresen kiszárítottam; belsőleg néhányszor adott rákszemből és káliumsulfátból készült porral szoktam a tejet elapasztani; külsőleg pedig az emlőkre illesztett kis zacskókkal kezelem őket, amikben a következő szerek vannak: R 1 drachma tört kámfor, $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ uncia bázisos ólomkarbonát, kúszó ebzöld-fű, szagos gólyaorr, kamillavirág, $1\frac{1}{2}$ uncia közönséges bükönylisztje finomra porítani; Keverd, adassék, használatra.

11. A fekete epés eseteknél, amikor a fekete epe nedve belekerül a belekbe, s azt előbb oldószerekkel jól kitisztítottam, herpeszek, gennyes bőrhólyagok, kiütések maradnak vissza; a rühös eseteknél pedig, ha előbb a rühös anyagot a tejnedvű növények főzetéből, háromszor lecsapott stibium pentasulfidból és higanyulfidból készült porral kellőleg gyengítették és kezelték, az elcsúfított testrészekre kent *Sydenham*-féle kenőcs mindig gyógyulást hozott; és sohasem csalódtam ebben a gyógymódban, csak arra kell ügyelni, hogy jó legyen az emésztés, és pontosan betartsák a diétát. Ez a kenőcs a következő: R 2 uncia lórum-gyökérből készült kenőcs, 1 uncia pomatum-kenőcs, 3 uncia kénvirág. $\frac{1}{2}$ scrupulus ródió olaj; ebből készüljön emulzió. Noha ezek után az emulziók után a gennyes bőrtályogok és fertőző sebek a test felszínéről rövid idő alatt eltűntek, ahol azonban belső orvosságoktól a test még nem tisztult meg tel-

jesen, ott végül újból előtörték és az embert szinte csábították arra, hogy a belső gyógykezelést tovább rendelje. Néhányszor azt is megfigyeltem, hogy az említett kenőccsel a testnedvességet is meg lehetett szüntetni, és a kihullott haj is néhány esetben újra nőtt.

12. Az érésben levő toroktályognál, ha nem kellett félni agyvérzéstől, s a betegek irtóztak az ellene alkalmazott sebészti késtől, de mielőtt kívánták a tályog megérését és kifakadását, az érett kezelést a néhányszor alkalmazott enyhe hánytató mindig sikeresen felnyitotta.

13. A bujakóros daganatot a következő recept teljesen elmulasztotta és megszüntette: Belsőleg R $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ uncia ammoniakgummi, tisztított higany, 2—2 drachma bürökpor-kivonat, jalappa-gyökér, $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ drachma natrium carbonicum, tisztított aloe, 1 scrupulus sisakvirág-extractum, mályvaszirup, amennyi elegendő, hogy ebből készüljön 3 nagy pirula, ebből adjunk naponta 3-szor 3-at. Külsőleg: $\frac{1}{2}$ uncia Mandragora-por, méz, amennyi elegendő, hogy ebből készüljön paszta, amit többször rá kell kenni a daganatra.

14. Van egy nemes származású kisasszony, akinek alig 12 éves korában már két alkalommal is megjött a menstruációja; anyjától, aki a minap halt meg tüdővészben, örökölte hajlamát a betegsége. Ezenkívül már tüdejének fejletlensége, előreálló váll-lapockái, hosszú nyaka, törékeny, gyenge hangja miatt is hajlamos a tüdővészre. A menstruáció után fejfájás marad vissza nála. Félek, hogy virágzó ifjúságában ragadja el a halál.

15. Hogy milyen gyors és rohamos a köleshimlő vírus, egy példával fogom bemutatni. Egy fiatal és zömök gyermekágyas asszony, miután már előbb magán hordozta a köleshimlő tüneteit, a bágyadságot, a melle körüli nyomást, a hasában jelentkező fájdalmat, görcsöket, nehéz légzést, forróságot, rendetlen és gyors érverést, türhetetlen szomjúságot, köhögést, — nemsokára kitört rajta maga a köleshimlő is. Eközben egy reggel felkelt az ágyból, amíg azt megvetik, és más inget vett magára; dél körül az odahívott orvos nyugtalannak és levertnek találta; a szívverése gyors, remegő és igen gyenge volt, belső forróság hevítette, mégsem érzett semmi szomjúságot; az arca rángatózott, a sok apró gennyes góc egy része lelapadt; Egy belsőleg szedett mézfő-vízből, pézsmából, Minderer-féle szeszből illóolajjal készült keverék, és a külsőleg használt, aromás, gyógyborokból készült borogatás, meg a hólyaghúzó szerek nem gyógyították meg őt, hanem még aznap a halál zárta le szemét.

16. A krónikus és ismeretlen okból keletkezett paralisznál, míg más gyógykezeléssel hiába próbálkoztunk, egy hánytatószer használt egy egyházi férfiúnak.

17. Az én szolgálólányomnál a *Sauvages*-féle Epilepsia uterina az *Osterdik*-módszer szerint elkészített olomcukor hosszas használata után elmaradt.

18. Egy kéthónapos csecsemő esete arra tanít, hogy az alvó csecsemőknek az a nevetés, amit dajkáink és bábaasszonyaink arra magyaráznak, hogy a gyermekek angyalokkal társalkodnak, görcs csupán, amely alvás közben gyakran nevetésben oldódik fel, aztán hirtelen jajgatva riadnak fel álmukból, közben hevesen próbálják összehúzni a rekeszizmukat, visszafojtani a lélegzetüket, és ezt szelek követik, vagy a vizelet, vagy a széklet megindulása. Midőn ez a gyermek a nevetés után nem riad fel álmából, a nevetést a *Sauvages*-féle strabismus lagophtalmos kísérte, ami két vagy három másodpercen át erősödött, és úgy tűnt nekem, hogy ez a nevetés meg-egyezik az említett *Sauvages*-féle trisinus cynogellos-szal.

19. Egy 18 éves fiatal tímár, aki néhány hónapig mellfájásban és hasfájásban szenvedett, köhögött és kínosan szedte a levegőt, végül 1782 januárjában meghalt; úgy véltük, hogy holttestét fel kell boncolni, mivel az a gyanú támadt, hogy megmérgezték; és a mellében a tüdő jobb lebenyét összeesve és a szomszédos szervekre erősen rátapadva találtuk, a balt ellenben dagadtnak, amit számtalan tályog rútított el. A szívburokból legalább öt fakanálnyi zöld vizenyőt vettünk ki. A szív maga kitágult volt, igen lesóványodott; a koszorú-véredények fekete vérral voltak tele; A jobb szív-fülcse vérral volt tele; mindkét kamrában, — a jobb oldaliban mégis bőségesebben — szurokfekete véralvadék sűrűsödött; a hasban az epehólyagon kívül, mely telis-tele volt sárga epével, és az ugyancsak epével elöntött szomszédos helyeken kívül semmi természetellenest nem találtunk. A jobb lába nyálkás gennytől megdagadt. Ugyanez év februárjában az említett ifjú tímár 40 éves édestestvére, miután néhány hónapon át szintén erős hasfájásban szenvedett, és annak hevesességét az orvosságok sem enyhítették, végül szerencsétlenül elpusztult. Felboncolták a holttestét, mivel ismét gyanú támadt arra, hogy saját felesége mérgezte meg, egyrészt azért mert az előző héten ennek a halottnak a testvére ugyanabban a házban halt meg; másrészt pedig azért, mert a megboldogult rosszul élt a feleségével. Felnyitván tehát a mellüreget, azt tapasztaltuk, hogy a jobb tüdő a mellhártya közvetítésével erősen a bordákhoz nőtt, mindkettő össze volt esve, s a porcogóhoz igen hasonló és lupiosteatomatosus-csomócskáktól duzzadt, dagadt és részben fekélyes. A szív kitágult volt, a jobb kamra és szív-fülcse sötét vérral volt elöntve, a bal kamra viszont, ahogy a bal fülcse is, üres volt. A hasüreget kinyitva azt láttuk, hogy a máj a szokásosnál nagyobb, egyébként természetes színű, az epevezeték feketés epével van telítve, ami a mellé levő részeket is sötét színűre festette. A gyomor és a patkóbél csodálatos módon felfújódott, sötét színű víz folyik belőle; a hasnyálmirigy duzzadt, csomós, súlyánál legalább tízszer nehezebb, mert a tömlője egyrészt faggyús anyagtól, másrészt pisz-

kos gennytől dagadt és némileg üszkös; a Wirsung-vezeték, amely a patkóbélbe szokott nyílni, eldugult; Egyrészt a vékonybelek is, másrészt a vastagbelek is duzzadtak a bélsártól, a belfodor csaknem egyenlő a hasnyálmiriggyel, a jobb vese kisebb a balnál, rostos daganatós, a húgyhólyag kívülről egy kissé üszkös, és annyira duzzadt a vizelettől, hogy könnyen nyomna két fontot; a gát duzzadt; a jobb oldali here savós burka vizenyős; az alsó lábszárak, és a lábszárcsontok, különösen a jobb oldaliak, sárga nedvtől duzzadtak. Így ezek a testvérek életüket elég természetes halállal fejezték be, és úgy tűnik, hogy az előbbi tüdővéstől, az utóbbi pedig hasnyálmirigy-, belfodor- és tüdő-gümőkórtól halt meg. De most már az a kérdés, mi történt, hogy ezek, akik a vérségi kötelék, a szeretet és a szülők révén oly szoros kapcsolatban álltak, körülbelül ugyanabban az időben betegedtek meg, és egyik a másik után halt meg. Vajon a betegség csirája itt a szülőktől öröklődött? Vajon nem abban a módban található az ok, ahogy mindketten éltek? Valóban tudjuk, hogy a mészportól, — amit a tímárok is szoktak használni — ha gyakran belélegezzük, tüdőbetegségek keletkeznek és a mirigyek elzáródnak. Vajon ez ad okot a mérgezés gyanújára? Márpedig a holttestek felboncolásakor semmiféle méregnyom nem mutatkozott. Vagy olyan mérgeket adtak be, amelyek hasonlóan hatnak, és lassan, hónapok és évek múlva ölnek?

20. Aligha tévedek, ha úgy vélem, hogy az emberi testbe kívülről bejutó hideg italt, meg a havat és a jeget, valamint a hideg fürdőket helytelenül tartják általános orvosságnak, amint egyesek hitték (*Act. Edinburg. V. kötet, II. rész, 1185. lap; Commenc. Norimb. 1736. 8. hét, 2. §*). Én magam ismertem egy kassai órást, akinél — mikor huruttal küszködött, — egy orvos, aki betegein hóval és jéggel szokott segíteni, a jeges víz itatásával tüdővést idézett elő. Egy falusi asszonynak a hidegen ivott víz lenövessel járó mellhártyagyulladást okozott. Itt Miskolcon a hó, amit fejkötő módján raktak a fejre őrzőngés esetében, növelte a deliriumot. A hideg fürdő a negyednapos hideglelésből gyógyulónak visszahozta a lázát. Ugyanattól a fürdőtől egy synochusban szenvedő és a meleget nem tűrő ember halálos hasmenést szerzett magának. És már egykor Hippocrates is megmondta az V. könyv 24. aforizmájában: „A hideg ellensége a mellnek”. A híres Bonet pedig azt tapasztalta, hogy a hideg víz ivásától halálos végű légszomjat lehet kapni, a holttestekben a tüdők a szívburkokhoz, vagy a középmellűrhöz vannak tapadva, és végtelen sok gümő borítja őket, s a hasnyálmirigy, a lép, a vesék, a hasi mirigyek beszűrődöttek. A híres Elias Hirschel megfigyelte, hogy a hideg fürdő árt az asztmás betegnek. Ezeken kívül számos orvosi megfigyelés írója tanúsítja, hogy milyen súlyos betegségek támadnak a hideg víz ivásából és a hideg fürdő túlzott használatából, melyek között a hirtelen halálon kívül elég megemléstünk az üszkösödést, a szívmegeállást, a kólikát és más görcsokozó hatást, a torokbajokat és idegi eredetű fájdalmakat. Hát akkor a hideg víz ivását, a havat, a jeget, és a hideg fürdőket hagyjuk meg

az Afrika belsejében élő népeknek, a garamantoknak? Legkevesébé sem; Hanem az éghajlat és a vérmérséklet különbözősége szerint — amire Hippocrates, *Galenus* és *Riverius* is tekintettel voltak, mikor ezekkel az eszközökkel éltek. — alkalmazzuk ezeket a gyógymódokat a jövőben is az emberi test betegségeinek enyhítésére. És valóban, az orvosi munkában a leghíresebb emberek már megfigyelték, hogy az említett gyógymód hatása nemegyszer igen egészséges volt. A híres Pringlius tanúsága szerint a székrekedést és a kólikát a hideg fürdő megszüntette. A *Gesner*-féle gyűjteményben az üszkösödésnek és hányásnak hideg víz az ellenszere. A jeles *Sarcond* heves gyulladáshoz láznakál hideg vizet adott. A jeles *Theden* kizárt sérv esetében hidegvizes, vagy jeges borogatást használt. A híres *Hahn* a törésből származó daganatokat ugyanezzel a borogatással szüntette meg. Két jeles férfi, *Dimsdale* és *Buchave* hideg vizet javasolt a gyümölcsoltásnál. A híres *Schmucker* a fejsébek és törések ellen eredményesen használta a hidegvizes borogatást. A szürakuzai orvosok a havat és a jeget zacskóba téve a vese tájékára illesztették és ezzel az elmaradt menstruációt újból megindították. A jeles *Smollet* tanúsága szerint a hideg fürdő használt asztma esetén. A himlőben fekvők szemét a philadelphiaiak is haszonnal mossák hideg vízzel a himlő kitörése előtt. Én magam is örömmel figyeltem meg, hogy a hirtelen haragú, lobbanó idegrendszerű és dühöngő emberek hideg fürdő használatát után megkönnyebbültek, és gyöngye felépítésű gyerekeknek, akár naponta is ezt szoktam előírni, bár az én szavaim gyakran keveset érnek.

21. Honfitársaink csaknem minden betegségben két gyógyszert részesítenek előnyben: egyiket belsőleg, ez a rákszem, a másikat külsőleg, ez a lábfürdő. A kiváló *Baglivius*, *Tissot* és *Hirschel* nyomán megfigyeltem, hogy az első gyakran semmit sem használt, vagy epelázaknál, és heves gyulladáshoz láznakál ártott; Az utóbbi — észlelésem szerint — körülbelül 100 személynél vagy fokozta a lázat, vagy megzavarta az álmot, nyugtalanná tette az éjszakákat, vagy ájulást okozott, izzadást váltott ki, vagy semmit sem ért, vagy csak a képzelet erejével használt valamit, a dugulásban szenvedőknek igen gyakran ártott. Könnyen meg lehet győzni engem egyrészt saját megfigyeléseim alapján, másrészt pedig az *Acta Edinburgica*-ban (V. kötet, 2. rész, 1132 és köv. lapok) található bizonyítékok átgondolása alapján arról, hogy ezt a gyógymódot használjam fejfájás és más betegségek esetén, — nem annyira azért, hogy elhárítsam, hanem azért, hogy megállítsam a görcsöket, feloldjam a megrekedt anyagot, és hogy — ha ez által megnő a vérkeringés, — elősegítsem a testnedvek kiterjedését: a jövőben pedig az a tervem, hogy feljegyzem azokat az eseteket, amelyekben a lábfürdő ártott vagy használt.

Ezekkel búcsúzó, kedves olvasó. Ahol nem hiszel nekem, tégy próbát, és ne neved rajtam: várd meg ezeknek a kutatásoknak a folytatását, amit a *miskoltzi növényvilágról* szóló tanulmányommal együtt gondosabban kidolgozva talán közzéteszek.

BENKŐ SÁMUEL TOPOGRÁFIÁJA

A 18. században, különösen a második felében Európa-szerte meggyorsult a gazdasági, politikai és a tudományos fejlődés. A feudalizmus gazdasági-társadalmi struktúrája kontinensszerte erőteljesen ropogott. Franciaországban már kirobbant a nyílt polgári forradalom, másutt az arra felkészülés különböző megnyilvánulásai a jellemzők. A felvilágosodás nagy százada megmozgatta a tudományos életet, létrehozta a nagy Enciklopédiát. A tudományok szintetizáló igénye azonban fellendítette az alapkutatásokat, a részletek feltárását is. Az eredetileg francia áramlat, a felvilágosodás hullámai végighömpölyögték egész Európát, hullámai áthaladtak Miskolcon is. Ennek egyik eredménye — többek között — *Benkő Sámuel* sokirányú tevékenysége. Magyarországon a felvilágosodás az államellenes összeesküvések, a mezőgazdasági és ipari átalakulás, a tudományok felvirágzásának évtizedei. Megroppant a feudalizmus gazdasági rendszere, fokozatosan kialakul a kapitalizmus számára oly fontos kereskedelmi tőke. A török iga lerázása után a 18. század első fele ugyan még a céhek megerősödésének jegyében zajlik, az utolsó harmadában megjelennek az ipari manufaktúrák. A földművelés két- és háromnyomásos rendszere már nem tudja ellátni a növekvő lakosságot, fejlődnek a mezőgazdaságban is a termelési viszonyok, megjelennek az új kultúrnövények, pl. a kukorica, burgonya, szálas takarmányok stb.

A század első évtizedében még dúl az ellenreformáció, Miskolcon 1709-ben, 1717-ben, valamint 1740-ben boszorkánypereket tartanak, ítéletek: „tűzön égetések”. Ugyanakkor a gazdasági fellendülés következtében nő a városok lakossága, fejlődik a tudomány, különösen a természettudomány és a kultúra. A 18. század második fele, talán még inkább az utolsó harmada a „magyar” írásbeliség nagy fellendülése. Igaz, némelyek — mint pl. *Benkő Sámuel* is — deákuul, kevesebben németül jelentették meg meg írásait.

A legtöbb *Benkő* nevű család Erdélyben, a Székelyföldön fordul elő, ősi fészük *Árkos*, onnan származtak szét. Az egyik a *kisbaconi Benkő* ág. *Benkő György* 1500-ban Háromszék főkapitánya, *Mihály* 1673-ban a sepsi szék jegyzője. Több tudós és írástudó is került ki a *Benkők* közül.¹

Benkő Sámuel 1743-ban Kisbaconban, Udvarhely megyében született, és 1825-ben Miskolcon hunyt el. Középiskoláit Erdélyben, orvosi tanulmányait Nagyszombatban és Budán végezte. Járt Németország és Hollandia egyetemlein, 1775-ben Leydában bölcsészdoktori, 1778-ban Budán orvostudori oklevelet szerzett. Még ugyanebben az évben, tehát 1778-ban Miskolcon telepedett meg, Borsod megye

physicusa, megyei főorvosa lett.² Mária Terézia 1752-ben kelt rendelete értelmében minden megye székhelyén tisztiorvosi hivatalt kellett létesíteni.³ Benkőnek ugyancsak tudós debreceni orvostársától, Weszprémi Istvántól tudjuk, hogy a megyei tisztiorvosok általában évi 500 forint tiszteletdíjat kaptak, de volt megye, ahol 800 forint fizetést határozott meg a kamara.⁴ Benkő Sámuel és felesége Deteky Anna házasságából három fiúgyermek született: 1781-ben Károly, Ferenc; 1783-ban Ignác, János, Nepomuki; 1786-ban Flórián, János. Mindhárom gyermekét Miskolcon, az Alsó plébánián, a Mindszenti templomban keresztelték és anyakönyvezték.⁵

„T. Doctor Benkő Sámuel Ur C. lakása” az 1789-i összeírás szerint nem a törzslakosságot magába foglaló középkori városmagban, hanem a görög klostrom mögött volt „Nagyságos Zsóry László és Zsóry István ur” szomszédságában, a minoriták majorjához közel.⁶ Szomszédait Sori néven több helyütt Benkő is említi topográfiajában.

Életét, tevékenységét megőrizték a korabeli fóliánsok, a Pataki—Gerga görög kereskedőház számadási könyveiben 1787-től 1791-ig rendszeresen szerepel: „Benkő Sámuel Doctor Ur, és Szerelmes Hitves Társa N. N.” Tartozásuk 1787-ben 347.57 forint. 1788. január 14-én „fizetni méltóztatott az Ur 40.—” forintot. Ugyanebben az évben vásárolt — többek között — francia kártyát, vaníliát, több butélia bort, aranyos gombot is textiliákkal, 1791-ben — talán mivel jobban ment a praxis — Benkő Sámuel egy „Atalag Asszuszőlő Bort” is vett 63 rénes forintért. 1790. március 25-én — valószínűleg öltönyre — egyetlen napon a következő vásárlását őrzi meg a görög kereskedő számadáskönyve:⁷

4 1/2 réf világos kék posztó a. 2.30	11.15
0,5 réf ezüst Borítás	10.50
1/2 réf posztó a fejebbtetttől	1.15
11 réf fehér gyóts	3.18
33 pár fain ezüstös gömb három fogóval	7.—
3 Tuttz. Uniformis Gomb	1.12
4 Teve=szőr	— 12
1 Lat Selyem	— 30
4 1/2 réf Tamisz	3.36
1 1/4 réf enyves vászon	— 15
8 apró perzsiái Bárán-Bőr	

Benkő Sámuel helyrajzára már másfél évtizede felfigyeltek. Frisnyák Sándor és H. Szabó Béla földrajzi írónak tekinti,⁸ Szabó Gyula Borsod megye éghajlata kutatása történetének kapcsán említi.⁹ 1964-ben M. Kiss Júlia közli a Topográfiaának az 1781. év időjárásáról szóló részét.¹⁰ Szökefalvi-Nagy Zoltán és Zétényi Endre szerint Benkő az orvosmeteorológiai vizsgálódás úttörője.¹¹ 1969-ben Huszti Vilmos, 1972-ben M. Kiss Júlia és Gyárfás Ágnes emlékeznek a tudós orvosra, majd átekinztést nyújtanak Topográfiajáról.¹²

Az 1782-ben megjelent munkát még a szerző életében, 1818-ban, majd egy év múlva ismét kiadták. Az 1818-as kiadás Miskolcon je-

lent meg Szathmáry József orvosdoktor gondozásában.¹³ A két kiadás közötti különbségekre hátrább részletesen visszatérek.

Benkő Sámuel további tudományos publikációs tevékenységét a következőkben összegezhetjük: Írt több orvosi szakmunkát, megjelentette hosszú időn át gondosan vezetett meteorológiai megfigyeléseit. Ezekről hátrább még szó esik. Jelentős a Bécsben, 1787-ben megjelent állambölcseleti műve: *Tentamen philopatriae in monarchiis et aristocratiis promovendae philosophicum*. Ezért a munkájáért II. Józseftől jutalmat kapott. Szabadelvű volt, de örömmel üdvözölte II. József abszolutizmusát (I. pl. a XXVIII. fejezet végét). Topográfiájában most megírandó „könyvecske”-ként említi a *Flora Miskoltziensis*-t (Miskolc flórája), ez valószínűleg sohasem készült el, nem említik a különböző bibliográfiák és más források sem.¹⁴

Miskolc helyrajza nem az első műve Benkőnek, de az elsőik közül való. Első publikációja 22 évesen, egyetemista korában, 1775-ben látott napvilágot. Munkájának tematikája tükrözi egész, széles érdeklődési körét, és előrevetíti további publikációs tevékenységét. A város története és leírása mellett részletesen helyt ad sok más megfigyelésnek. Igen jó áttekintést nyújt a kétszáz év előtti Miskolc városképéről, a lakosság életmódjáról, egészségügyi helyzetéről, természeti adottságáról, gazdálkodásáról, szőlőtermesztéséről és borkészítéséről.

Benkő Sámuel Topográfiájának főbb témái a következők:

1. A város geográfiai helyzete és lakossága: I—XII. fejezet.
2. A miskolci szőlőtermesztés és borkészítés: XIV—XVIII. fejezet.
3. Miskolc 1871. és 1872. évi időjárása: XIX.—XXV. fejezet.
4. A város története: XXVI—XXVII. fejezet.
5. A tájra jellemző betegségek: XXIX—XXX. fejezet.

A továbbiakban néhány kiragadott példával kívánom illusztrálni Benkő Sámuel közreadott munkájának jelentőségét, forrásértékűségét.

„A lélekszám csaknem 13 000-re rúg. 1780-ban a születések száma 593 volt, a meghaltaké 339, fiú 310, lány pedig 283. Az új házasságok száma 141, az összes házasságot kötötteké: 2286” — írja az első oldalakon. Forrása — amelyre hivatkozik is — „az 1780-ban készült népszámlálási táblázat.” A középkori városmag az 1755—1773. közötti években is újabb utcákkal, újabb negyeddel gyarapodott: Szepessy újsor u., Tóth u., Kisarnót u., Kishunyad u., Nagy-leánytemető u. (Szt. Anna u. egy része), Tizenháromváros u. (Vászonfehérítő u.), Füzes u., Pipisdombalja u., Tisztház sor stb.¹⁵ A diósgyőri koronauradalom a 18. század közepén betelepített szlovák és német úrbéres iparosoknak és gazdasági munkásoknak is osztott házhelyeket. 1770-ben az úrbéri összeírás 1100 felsorolt nevei között 97 a német vagy szlovák. 1792-ben az evangélikusok között 61 német és 128 szlovák család van. Ezek nagyrészt a felvégen laktak. Mérték telkeket pl. Szirma felé is a sáncon kívül.¹⁶

Miskolc város *sántzára* vagy *árkára* az első utalás 1562-ből származik: Ekkor említik a *Diósgyőri kaput* majd 1657-ben a *Szentpéteri kaput*. *Nyíri Dániel* — a város tudós levéltárnoka — szerint Miskolc ötször lett körülvéve: 1562 előtt; 1690-ben árkot is ástak a falon kívül; 1703-ban erős töviskerítést tettek az árok mellé; 1711-ben a Rabutin égetés után; majd végül 1739-ben a pestis idején.¹⁷ *Benkő Sámuel* is megemlíti az 1739-ben készített árkokat, valamint a négy égtáj felé eső kapukat, az órállomásokat és őrséget is.¹⁸ Az 1786-ban megjelent *Korabinszky*-féle leírás arról ad hírt, hogy az utcák szélesek, a házak egyenes rendben vannak, egymással összefüggően, egymás mellett állnak, s többnyire kőből vannak építve.¹⁹ Az utcákat 1764-ben még — a megszokott módszer szerint — a sárba hányt gallyakkal kötötték meg, pl. az új telepítésű *Derék*, *Fábián*, *Kisarnót* stb. utcákat. 1770-ben a főbb útvonalakat kikövezték.²⁰

Benkő Sámuel — sajnos — nem szolgáltat sok adatot a város külleméről, épületeiről, üzleteiről stb. Megemlíti, hogy 1780-ban összesen 2400 épület és 1424 pince van. A belváros házai, pl. a piac környéki kereskedőházak, a boltok, a kocsmák, a harmincadszedő hely, a katonatiszti szállások „szilárdan, kőből épültek”. A X. fejezetben külön említi az *Almási*-, *Büki*-, *Fáy*-házat; a *Zöldfa fogadót*, a *Foglárházat*, az *Apátság házat*, az *egri vicispán házat*, a város és a megye palotáját. A városszéli házak egyszerűbbek lehettek: „Azok a kis házak pedig, melyek a város szélén látszanak, inkább kunyhóknak nevezhetők, falaik ugyanis fából készültek és szalmatetősek.” — írja a X. fejezetben. Majd hátrább: az 1781-es tűzvész eleméztette: „a fából, földből épült házakat”. Akik mindenüket elvesztették: „házak helyett kunyhókban aludtak”. A XXX. fejezetben említi egy kunyhót, amely a Mindszenti temető mellett állt és laktak benne.

Tűz és a víz — az elmúlt századok során — sokszor pusztította Miskolcot. *Benkő* a XXVIII. fejezetben az 1746-os és az 1781. évi nagy tűzvészt említi. Az 1781. évi tűzvész 204 házat, 108 gazdasági épületet és 257 pincét pusztított el. A sorozatos kisebb és nagyobb tűzesetek elhárítására 1777-ben hozták létre Miskolcon a tűzoltóságot, az 1781. évi tűzvész után nagy teljesítményű vízipuskát és létrát szereztek be és létrehozták a strázsaságot, az éjjeli őrzést.²¹

A Bükk hegység keleti nyúlványainak két vízgyűjtője a *Szinva* és a *Pece* sokszor szerepel *Benkő Sámuel* munkájában; pl. az 1778. évi árvíz leírása kapcsán. A két békés patak a felhőszakadások következtében félelmetessé válik, 1788-ban pl. 13.156 r. forint kárt okozott.²² A 18. században szabályozzák a két patak városon áthaladó medrét, rendszerint felvidéki bányamunkásokkal, 1744-ben a mecenzéfiakkal kötnek szerződést. A 18. század során hidakat fektetnek a patakok felé: 1702-ben még csak egy szekérhíd ívelte át a Szinvát, 1744-ben a város alsó részére is állítottak, 1755-ben készül a kőből faragott *Forgó-híd*.

A XXVI—XXVII. fejezetben *Benkő Sámuel* hosszasan foglalkozik Miskolc történetével. A kérdés csak az, hogy az adatokat maga

die celebres; hinc silvæ Fauno, Cervis, Damis, Atagenibus, Perdicibus gratæ Incolarum simul ædificiis extruendis, & suibus faginandis utiles; item Colles *Diós-Györienses*, & *Babolnenses* Vineis exculti commendant situm: ab Ortū late flumine *Sajo*, camporumque frumento, & feno amicorum oblectat spectaculum: a Meridie colles *Havas*, *Tapoltza*, *Mind-szent*, itidem Viniferi, versus vicos *Csaba*, *Hejö*, *Szirma*, & fluvium *Sajo* in campos eleganter depressi *Bacho*, *Cerereque* læti. Convallem oppidum opplet duobus intermissam collibus, quorum uno velut umbone a Notis, altero ab aquilonaribus protegitur. Reliqua patent partim Euro versus campos, partim Favonio in vallem, quæ inter eosdem colles, utrinque longe porrectos, & amænæ sibi invicem objectos, ultra vicum *Diós-Györ* pergit. Proximi oppido Vici, & ferme mediæ horæ itinere ab eodem diffiti sunt: *Diós-Györ*, fedes olim Reginæ *MARIÆ I. LUDOVICI II.* conjugis: *Babolna*, *Befenyö*, *Felső-Zsoltza*, *Szirma*, *Hejö*, *Csaba*, & Thermæ *Tapolczenses*.

§. III.

Nominis Origo.

Ante Attilæ in Hungariam adventum Romanos has fedes tenuisse, sed alio nomine, urbis, aut vici titulo, tum ex loci opportunitate, cum vero ex eo, quod interdum agrestes reperiant urnas sepulcrales, & inter egestam humum effodiant, non multum ambigo; quod vero easdem Attilæ cœtanei mutato nomine *Miskoltz* appellaverint, quum incorruptis rerum gestarum monumentis caream, illud nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, ut miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat. Quis igitur, aut

quan-

TOPOGRAPHIA
OPPIDI
MISKOLTZ
HISTORICO MEDICA.

AUCTORE
SAMUELE BENKŐ,
PHILOSOPHIÆ, ET MEDICINÆ DOCTORE,
INCLYTI COMITATUS BORSOD PHYSICO OR-
DINARIO.

DENUO EDITA

Ca. 1813

JOSEPHI SZATHMÁRY

MEDICINÆ DOCTORIS.

MISKOLCZINI,
TYPIS MICHAELIS SZIGETHY, CÆS. REGIS
Privileg. Typographi. Anno 1813.

gyűjtötte és foglalta-e össze a gyér levéltári iratok alapján, vagy valakitől átvette azokat. Az oldalakon át való szó szerinti citálást ez időben sem tekintették plágiumnak. A város története, különösen a kiváltságok elősorakoztatása jórészt megfelel a valóságnak, egyes részei viszont ma már nem helytállóak. Az idevonatkozó oldalak elsősorban kultúrtörténeti tekintetben értékesek és érdekesek, — következőképpen ezek kritikai értékelésétől eltekintek.

„Nemesek és nem nemesek egyforma buzgalommal foglalkoznak földműveléssel és szőlőműveléssel, ezek fölösleges termését pénzzé teszik, és segítik a tisztas megélhetést. Csak az örmények húznak a kereskedelemből megvetett hasznót. Az egyszerű nép télen többet pihen, a tavasz közeledtével kimennek a földekre, szőlőkbe, rétekre, vagy a szántóföldekre.” Nem hiányoznak sem az ügyvédek, írnokok, jogi megbízottak és törvényszolgák sem. E sorokkal jellemzi *Benkő Sámuel* a VII. fejezet elején a város lakosságának foglalkozását, különösen a földművelést, a földet művelők életét igen sokszor idillikus színben ábrázolja.

Miskolc a 18. században, különösen annak második felében igen jelentős iparos és kereskedőváros. Itt is — mint másutt is — a feudalizmus korának termelési módjai és termelési viszonya, a céhes keretek között mozgó kisiparúzés volt a jellemző. Az Alföld és a hegyvidék találkozásánál fekvő városokban általában — így Miskolcon is jelentős kereskedő lakosság alakult ki, telepedett be. Nézük meg ezeket is *Benkő Sámuel* tükrében. Először arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy egyáltalában nem ad hírt a Város szomszédságában, Hámorban 1770-ben létesült kohóról és a Fazola-féle vashámorról, valamint az üveghutákról (Öhuta=Bükkszentlászló, Újhuta=Bükkszentkereszt).

A városban jelentékenyebb ipari üzem még nem működött a vízimalmokon kívül (XII. fejezet). A malmok nemcsak őrlésre, hanem kendertörésre is szolgáltak: „Részben a gabonaőrölő malmokat szolgálja, részben kendertörésre fordítják, részben pedig cserzővargák használják.” A Szinva vize vászonfehérítésre is alkalmas volt — mint azt napjainkig megőrizte az utcanév. A vászonfehérítőket 1732-ből már levéltári iratok is őrzik. A *Pap malma* mellett 1754-ben már *mángorló* is állott. A híres miskolci szövőasszonyok „ügyesek a lenvászón készítésében, jól bánnak a tüvel és rokkával is” — írja *Benkő*. (VII. fejezet).²³ Ugyanezen fejezetben dicséri a miskolciak magas és fehér kenyérét: „a kenyérsütés méltán jó hírű, mert a kenyér itt jó ízű és formájánál fogva is kitűnő. Ugyanis szépen megkel dagasztáskor, és remek fehér színű.” Az 1818-as kiadásban — mint hátrább citálom is — részletesebben ír a híres miskolci fehér kenyérről.

A város magyar népéről később *Benkő Sámuel* a Lakosok c. IV. fejezetben a következőket írja: Miskolcot eredetileg magyar lakosúnak tartja, ahova később betelepedtek különböző nyelvű népcsoportok. Idevonatkozóan a IV. fejezetben van egy citálásra indokolt passzus: „Ezekhez jöttek cseh, horvát, orosz, vandál eredetű szlávok, akik különböző események folytán kerültek ide, azután

osztrákok, stájer, bajor, svéd, frank származású germánok; örmények, akik rácokkal, görögökkel és törökökkel keveredtek, zsidók és cigányok.” A Miskolcra betelepült kereskedőket tehát örményeknek mondja, akikben más, elsősorban balkáni népcsoportok is keveredtek. Ezek az adatok felvetik az ún. görög kereskedők etnikai összetételét; úgy tűnik, hogy nem kizárólag görög nemzetiségűek, hanem görög kereskedői jog alatt élők voltak.²⁴

A 17. sz. végétől a Miskolcon letelepedett görög kereskedők a 18. századra meggazdagodnak és monopolisztikus helyzetet alakítanak ki. A kapitalisztikus iparúzéshez a tőkét Miskolcon is nem az ipari, hanem a kereskedelmi tőke hozta létre. Borral, gyarmatárúval, ruházati cikkekkel kereskednek.²⁵ A 18. század végének legnagyobb építetői e kereskedők voltak. — Annak ellenére, hogy *Benkő Sámuel* is kapcsolatot tartott fenn velük (náluk vásárolt, mint látuk), alig-alig említi tevékenységüket. A kereskedelemben felhasznált áruk között még a következőket említi: selyem, dohány, hamuzsír, ammóniák-só, kézműipari termékek.

A jellegzetes miskolci foglalkozások között elsősorban a szőlőtermesztéssel és a borkészítéssel foglalkozik a XIV. és a XVIII. fejezetekben kimerítően. Pontosan felvilágosítást nyújt a „Bacchus bejárta dombokról”, a szőlőtermesztő területekről, a szőlőtőkék talajmunkálatairól és metszéséről, a máslásról. A XV. fejezetben a miskolci és a hegyaljai borok sajátosságait veti össze, nem nagy különbséget tévén közöttük. A XVI. fejezetben a borok tárolását és javítását tárgyalja igen részletesen, láthatólag természettudományos iskolázottsággal, hátrább a pezsgőkészítést és a Hippocratesi bort. A borkereskedelem is igen jelentős volt Miskolcon. Nemcsak az itt termelt bort, hanem elsősorban a hegyaljait szállították az északi államokba. A jelentős kereskedelemre jellemző, hogy a *borkorcsolyások*, akik a boroshordókat le- és felrakták, már 1573-ban is tesztületet alkottak.²⁶

Városunk határa a 13 000 lakost sem tudta mezőgazdasági produktummal ellátni. Ezt *Benkő Sámuel* igen szemléletesen örökíti meg: „Magán a síkságon gabona terem és *Pan* legelteti nyáját, azonban *Ceres* istennő sosem olyan bőkezű, hogy a termés elég legyen a város minden lakosának; *Pan* sem tud gereblyéjével annyi szénát összehordani, hogy az istállókat télen megtöltse. Így azután, akiknek nincsen birtokuk, a szomszéd falvakban, a takarmány hiányán készpénzzel, vagy váltókkal kell segíteniök.” E néhány sor egyben a magyar földművelés és állattenyésztés 18. század-végi fejlettségének kritikája is.

Benkő Sámuel „A miskolci levegő természetéről” címmel adja közre Topográfiája XIX. fejezetét, utána a XX. és a XXI. fejezetben az 1781. és az 1782. évi időjárás alakulását írja le hónapról hónapra. Meteorológiai megfigyeléseket 23 éven át végzett, megfigyeléseit latin nyelven jelentette meg, ennek magyarra fordított változatát itt közre is adom: „Meteorológiai orvosi napló 1780, 1781, 1782, 1783, 1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1789, 1790, 1791, 1792, 1793. évekről, amelyben a légsúlymérő és a hőmérő állása, az uralkodó szelek

fajtája és más légköri jelenségek, a 9—10 éves ciklusok és azoknak a földi tartományra, a kritikus páros vagy páratlan napokra, a növények és állatok életére, természetére, növekedésére, megbetegedésére való befolyása, különösen pedig az emberek járványos, ragályos, endemikus, sporadikus, állandó, évente előforduló, fellépő betegségei, szerencsés és szerencsétlen szülések, említésre méltó törvényszéki esetek, az állatok pusztulásának, az emberek és állatok nevezetesebb megbetegedéseinek története, kórtana, gyógyítása és több elhunynak a boncolása jegyeztettek fel, lehetőség szerint teljes gondossággal és rövidséggel az egész Borsod megyében, különösen a királyi kamarai Miskolc városban.”²⁷ Az ötkötetes munkát megjelenése évében *Eyerel József* németre is lefordította, és miként az eredeti munkát, azt is Bécsben adta ki. Az 1794-től 1801-ig terjedő évekről szóló megfigyelését egy kötetben, 1802-ben adta ki *No-vae ephemerides annorum 1794—1801*. (Bécs, 1802) címmel.²⁸

Benkő Sámuel nem csupán orvosi területen rendelkezett kimagasló ismeretekkel, tágabb természettudományos műveltsége is figyelemre méltó. Topográfiájában rendszeresen hivatkozik *Linne K.* (1707—1778) *Systema naturae* c. rendszerező munkájára *Gesner K.* (1516—1565) svájci orvos és természettudós botanikai és állattani műveire, *Steno N.* (1638—1686) dán tudós fizikai munkájára. A borászattal kapcsolatban említi *Lamy* 1781-ben megjelent könyvét a borok megjavításáról, valamint több korszerű munkát (pl. *Mauprin, Haan*). Jól ismeri korának kiemelkedő külföldi meteorológiai orvosi irodalmát is: *Hippocrates és Galenus*, tehát a „klasszikusokon” keresztül hivatkozik *Baptista J.* (1682—1771) 1761-ben kiadott úttörő anatómiai munkájára; *Hell M.*, s mások ismert könyvére.

A művelt, a természettudomány korszerű ismeretein álló Topográfiájában is szembehelyezkedik egyes babonás hiedelmekkel, eljárásokkal, szokásokkal. A XXX. fejezetben említi, hogy a csecsemők álom alkalmával megnyilvánuló nevetése nem „dajkáink, bábaasszonyaink” magyarázata: „a gyermekek angyalokkal való társalkodásából származik.” Reménykedett a rák gyógyíthatóságában, valamint a hajhullás elleni orvosság megtalálásában (XXX. fejezet). A népi gyógyászat hatása tükröződik olyan megállapításában, hogy a megcsapolt nyírfa leve, melyet a néprajzi irodalom *virics*²⁹ néven tart nyilván, tisztítja a vért, (XVII. fejezet). A népszokások ismeretére utal a XIII. fejezet a gabonafélék rozsda-betegségének (rubigo) megelőzhetősége: „Végül ezt az egész tüneményt a Hold erejének tulajdonította: ugyanis mindig azt az utasítást adta, hogy ha a vetés ideje a Hold növekedésére esik, akkor a délelőtti órákban kell vetni, ha pedig a Hold fogy, egészen újholdig, a délutáni órákban.”

Benkő Sámuel Borsod vármegye tisztiorvosa volt 1778-tól haláláig, tehát majd egy fél évszázadon át működött Miskolcon. A megyei tisztiorvosi intézményt — mint már említettem —, 1752-ben *Mária Terézia* rendelte el.³⁰ Ilyen tisztifőorvos volt pl. Debrecenben *Csapó József*, aki ugyancsak litterárius ember volt, *Új füves és virágos magyar kert* (Pozsony, 1775) c. könyve botanikus tevékenységére utal. Utóda Debrecenben az ugyancsak tudós *Weszprémi István*,

fő műve a *Succinata Medicorum Hungariae et Transilvaniae* (1781) c. több kötetes bibliográfiája, illetőleg orvosi életrajzgyűjteménye. *Weszprémitől* tudjuk, hogy a 18. század második felében az orvosi gyakorlat nem fűződött feltétlenül orvosi diplomához. *Wáli Mihály* pl. még írni-olvasni sem tudott, de a gyógyításban elért eredményeiért elnyerte Zala megye főorvosi állását.³¹ Mária Terézia rendeletere értelmében a megyei orvosok hatáskörébe tartozott a terület melegvív- és gyógyforrásainak védelme, azokról az írásbeli beszámolás: Fizetésük általában 500 r. forint, néhol azonban elérte a 800 forintot is.

Miskolc, s talán a megye orvosi ellátottsága meglehetősen szerény 1780-ban. A városban összesen három orvost és két megyei sebészt említ. Felkészültségükről *Benkő Sámuel* a következő tájékoztatást nyújtja (VII. fejezet): „Mikor a tudatlanabbak betegszenek meg, vagy Bacchust hívják doktorként, és többre becsülik az orvos gyakran határozatlan tanácsaival szemben, erre aztán vagy megszabadulnak betegségüktől, vagy még súlyosabbakat szereznek; vagy alaptalan hiszékenységgel (jöllehet a városban három orvos és két megyei sebész működik), a borbélyhoz mennek, akik mesterségük nevetséges fogásait nem az egyetemekről, akadémiákról és kórházakból, hanem csak a borbélytányérból merítették, vagy a félelem külsejű ráncos anyókákhoz fordultak, akik jövődöléseikről és haszonleső fecsegéseikről hírhedtek, és akik fizetett szájjal tudnak hazudozni arról, hogy mily sok embernek használtak főzeteik és kenőcseik. Így azután úgy járnak hozzájuk tanácsért, mint valami háromlábú jóasztalhoz vagy Aesculapius templomába.” Több helyütt említi a *Betegvölgyet* és a *Betegek* utcáját, hírt ad a patikáról (XII. fejezet). Az első patika 1731-ben már működött, s 1735-ben már engedélyt kértek újabb létesítésére is.

A XXX. fejezetben magyar fordításban közölt receptek eredeti latin szövegét az alábbiakban adom:

Rp. Aquae rutae *unciae* 6, Camphorae subactae *drachma* $\frac{1}{2}$, Aceti calidi *uncia* $1\frac{1}{2}$, Sirupi peoniae *uncia* 2. Misce, detur.

Rp. Aquae menthae *unciae* 2, Sirupe kermesinus *uncia* $\frac{1}{2}$, Tincturae opii guttae 15, Sirupi menthae *uncia* 1. Misce, detur, signetur omni bihorio cochlearis 2.

Rp. Camphorae subactae *drachma* 1, Plumbi carbonici hydroxydati, Solani scandentis herbae, Geranii Robertiani, Chamomillae floris *ana uncia* $\frac{1}{2}$, viciae vulgaris farinae *uncia* $1\frac{1}{2}$, subtiliter pulverizata. Misce, detur, usui.

Rp. Unguenti ex Oxylapatho *unciae* 1, sulphuris praecipitati *unciae* 3, Cerae japonicae scrupulus $\frac{1}{2}$. Fiat linimentum.

Rp. Gummi ammoniaci, Hydrargii *ana uncia* $\frac{1}{2}$, Extracti cicutae, Jalappae *ana drachma* 2, Natrii carbonici, aloe *ana drachma* $\frac{1}{2}$, extracti aconiti *scrupulus* 1, sirupi althaeae, quod satis est, ut fiat pilula grossa III. Detur, Signetur ter de die Nro 3.

Rp. Pulveris mandragorae *uncia* $\frac{1}{2}$, Mellis quod satis est, ut fiat pasta.

A mértékegységek: *font* = 420 gramm; *uncia* = 35 gramm; *drachma* = 4,37 gramm; *scrupulus* = 1,45 gramm; *granum* = 0,07 gramm. Tehát 1 font = 12 uncia = 96 drachma = 288 scrupulus = 420 gramm.³²

Benkő Sámuel orvosi tevékenységét nemcsak itt közreadott Topográfiajának adatai, hanem számos, előbbieken már említett orvosi szakkönyve jelzi. Hírét, nevét megőrizték a kortársak is. Fialton, 1789-ben gyógyította Miskolc most felfedezett krónikás családjának egyikét. id. *Szeőts Sámuel* naplója első oldalain így örökíti meg:³³ „2 esztendő koromba a' forró nyavalyába estem, a' melyben olly nehezen váltam hogy soha magamtól mozdulni sem tudtam, a' hova estve tették a' kezemet, vagy lábamat, másnap viradatkor is ott találták ... mivel ezen terhes nyavalyámból csak ugyan kiis gyógyultam a körülöttem járó Doktornak Benkő Sámuelnek szorgalmazossága által.”

Déryné Széppataki Róza fiatalasszony korában találkozott az idős orvossal, aki úgy látszik, rettegett, anyagi csodadoktor hírében állott: „Meg is kaptam csakugyan egyszer a torokgyulladást, de mert mindig játszanom kellett, s elkéstem orvost hívatni, hat hétig feküdtem. A publikum békétlenkedett, hogy mikor gyógyulok már meg. A választmány egyik orvost a másik után küldte, hogy gyógyítsanak. A többek között lakott itt Miskolcon egy nagy hírű orvos, akiről azt mondták, hogy ha már meg is van halva valaki, ő föltámasztja, ha vagyonának felét odaigérik neki. Ezen érdemes orvos neve *Benkő* volt. Eljött tehát hozzám, szép szavait összeszedte, engednem meg, hogy piócákat rakjon föl. Én nem engedtem, mert én ez embertől félttem. Azt beszélték róla, hogy akire megharagszik, csínyt követ el rajta. Így egy dajkáját megvakította örökre, amiért nem engedelmeskedett neki. Ő tehát elment a választmányhoz, s mondá: »Bizony, bizony, veszedelmes a torka; de nem akar szótfogadni, nem akar meggyógyulni a kis makacs.« Megint kérték istenre, hogy jöjjön és vegyen rá. Eljött, hozott egy egész nagy halom narancsot, cukrászsüteményeket. Egy kissé selypített már: »Én moszt nem megyek el, mert azt mondá az öreg Miskolczy György úr, Benkő, meggyógyítsa Déryné, meg ne haljon, inkább tizenkét konziliárus, mint ő, mert elég derék honfi van a hazában, aki amazok helyét pótolandja, de Déryné nem lesz több.« Én jajgattam, a torkom mindinkább dagadt, tűzelt, már olyan vastag volt a torkom, mint a fejem. Hát csak rakta föl a tizenkét piócát. Az urak küldtek nagy süveg cukrokat, nagy csomag kávé, hogy jó édesen egyek mindent. Kellett is nekem az étel! Hat hétig semmit se ettem.”³⁴

Benkő Sámuel könyvét 1818-ban Miskolcon, a Szigethy-nyomdában ismét kiadták. Ezt a kiadást *Szathmáry József*, ugyancsak miskolci orvos rendezte sajtó alá. A második kiadásban *Benkő Sámuel* az ajánlás után, a XV. oldalon felkéri tudós kollégáját munkája újabb kiadásának gondozására ilyenképpen:

Feddhetetlen és neves barátomnak, Szathmáry József úrnak, az orvostudomány doktorának szívélyes üdvözetemet küldöm.

Sok barátom óhaja az, hogy újra megjelenjen Miskolc város helyrajza, amelyet ifjúkori botlasként írtam (hogy a nagy Hallerrel szójak — órála mondják, hogy amikor őfelsége II. József császár megkérdezte tőle, vajon ír-e még mindig verseket, azt válaszolta, hogy azok ifjúkori botlásai voltak), erre a munkára azonban idős korom, meg egyéb magán- és közügyeim miatt nincs időm; ezért merem ezt a súlyos terhet a Te válladra rakni, amely már ifjúkorodnál fogva is könnyen viseli ezt, ezért bíztam rád ennek a munkának az újra való kiadását: gazdagítsd ezt újabb megfigyeléseiddel, fűzd hozzá egy igaz, művelt orvos elmefuttatásait.

Mivel nem a Mesmer-iskolában, hanem a Kószszigeti hipokratészi iskolában tanultál és tanulsz, és mivel az én súlyos tudógyulladásomban tanácssal és segítséggel voltál mellettem, és így megörvendezettettél, ettől indítatva merlek téged, legfeddhetetlenebb barátomat felkérni és amíg csak élek, a Te legőszintébb kollégád maradok.

Miskolc, 1818. június 16-án.

Benkő Sámuel s. k.
a nemes Borsod vármegye tisztí orvosa

A következő oldalon *Szathmáry József* válaszlevelében mond köszönetet *Benkőnek* a megtisztelő megbízatásért:

Tekintetes és tudós Benkő Sámuel Úrnak, az orvostudományok doktorának, a nemes Borsod vármegye tisztiorvosának, igen sok Tudós Társaság tagjának üdvözet!

Kiváló férfiú, kedves, de ugyanakkor nehéz feladatot raksz a vállamra, amikor méltónak tartasz arra, hogy rám bíz e város — általad felvázolt — helyrajzának az utóbbi évek megfigyeléseivel gazdagított új kiadását.

Még ha ez herculesi munka lenne, ha a földeknek úttalan helyeit kellene is bejárnom, az sem rettentene vissza engem a neked kijáró engedelmességtől. Sohasem felejttem el a Te különleges, szinte atyai szívességedet, amellyel engem felkaroltál, napról napra gazdagított engem, ellátva orvosi megfigyeléseiddel, helyes és természetes javallataiddal.

De úgy tűnik nekem, hogy Apelles Venusát megcsodálni kelleme ugyan, de ecsettel hozzányúlni és hozzátenni, vagy elvenni belőle valamit is, és azok akár kisebb változtatását is tenni, veszélyes kockázattal teli munka.

A Te neved, amitől a gyakran legyőzött halál is fél, tiszteletet kelt nemcsak hazánkban, hanem a művelt Galliában is — az enyémet azonban a szomszédok is alig ismerik. Te ragyogó stílusban, kitűnően írsz — az én írásmódom viszont még nem eléggé letisztult. Nem lesz-e vajon e két stílus összevegyítéséből csiszolatlan, darabos írásmű?

De nehogy szerénységem ezen őszinte bevallása azt a vélekedést keltse benned, hogy a lustaságomat tettetéssel gyógyítom, szíves-örömet állok rendelkezéseidre erőpróbára készen, és ha úgy rendel: belekezek.

Miskolc, 1818. július 17.

Neved odaadó tisztelője
Szathmáry József s. k.
orvos-doktor

A két kiadás nem teljes mértékben felel meg egymásnak. Az alábbiakban a különbségekre kívánok rámutatni. Az 1818-as kiadás címlapja a következő:

Topografia Oppidi Miskoltz historico medica
auctore *Samuele Benkő*,
philosophiae, et medicinae doctore,
inclyti comitatus Borsod physico ordinario,
denuo edita cura *Josephi Szathmáry*
medicinae doctoris
Miskolczini, Typis *Michaelis Szigethy*, Caes. Regii
Privileg, Typography. Anno 1818.

Az 1818-as kiadás fejezeteinek sorrendje a következő:

Eminentissime ac celsissime Princeps (V. old.)

Proemium ad nobilissimos, et amplissimos Cives Miskoltzienses (XII. old.)

Amico Integerrimo Clarissimoque Domino Medicinae Doctori Josepho Szathmáry, Salutem Pluriman (XV. old.)

Viro Spectabili ac Eruditissimo Domino Samueli Benkő Medicinae Doctori, Inclyti Comitatus de Borsod Ordinario Physico plurimum Societarum Eruditarum Sodali Salutem (XVI. old.)

Topographia oppidi Miskoltz historico-medica (1. old.)

I. Latitudo, et Longitudo ejusdem Geographica (1. old.)

II. Situs (2. old.)

III. Nominis Origo (3. old.)

IV. Incolae (5. old.)

V. Religio (7. old.)

VI. Regimen (7. old.)

VII. Studia, Mores (8. old.)

VIII. Forum (22. old.)

IX. Incolae in territorio Sacro Regis Hungariae diademati proprio qualiter resideant, deducitur (23. old.)

X. Aedificia (29. old.)

XI. Schola (32. old.)

XII. Aquae (32. old.)

XIII. Territoria, natura, producta, et adjacentium Collium origo

XIV. Vineae, earundem, proprietates, Cultura, et Vindemiae inveterato vitio laborant, et ad majorem perfectionem deduci queunt (43. old.)

XV. Vinorum Miskoltziensium proprietates, et a Vinis Submontanis, seu Tokajensibus differentiae (48. old.)

XVI. Vinorum Conservatio, emendatio, adulteratorum detectio (51. old.)

XVII. Vini Campaniae (le Champagne) parandi ratio (60. old.)

XVIII. Vinum Hippocraticum (61. old.)

XIX. De albo Pane Miskoltziense (62. old.)

XX. De natura aëris Miskoltziensis (63. old.)

XXI. Oppidum Privilegiis ornatur (66. old.)

XXII. Oppidi fata, et alia notatu digna per annorum seriem evolvuntur (68. old.)

Observationes Quaedam Astronomicae (88. old.)

Observatio I. (88. old.)

Observatio II. (89. old.)

Observatio III. (90. old.)

Observatio IV. (91. old.)

Observatio V. (92. old.)

1782-es, első kiadás XXX-ig számolja a fejezeteket, de abból a XXII. és a XXVIII. fejezet hiányzik, tehát ebben a kiadásban valójában csak 28 fejezet van.

A Szathmáry József által gondozott második kiadásból viszont kihagyták az 1872-es kötet XX., XXI., XXIII., XXIV., XXIX és a XXX. fejezetét. Ezzel a következő témaköröket hagyták ki: Az 1781-es időjárás; Az 1782-es időjárás; Az időjárás megfigyelésének eszközei; Baglivius megfigyelései; Jóslatok az időjárásról; Az 1781-es év kórtana Miskolc városában; Az 1780—1781. évek feljegyzései Miskolcra. — Megállapítható, hogy az időjárási megfigyeléseket és az orvosi tapasztalatait hagyja ki. A két év időjárási megfigyeléseiről azért mondott le, mert — mint előbb is szó esett róla —, az évtizedeken át vezetett meteorológiai megfigyeléseit már kiadta. Az orvosi megfigyelései pedig részben már régiek, s talán elavultak is. Több apróbb különbség is megfigyelhető a két kiadás szövege között. A magyar kifejezéseken, helyneveken a magánhangzók hosszúságát már rendszeresebben jelzi. Pl.: az 1818-as kiadásban, a II. fejezetben már *Bábonyt* említ *Bábolna* helyett.

Az új kiadásba tett egy fejezetet, a XIX-diket *De albo pane Miskolcziense*, tehát a miskolci fehér kenyérről címmel. Ennek a szövege a következő:

„Kenyerünk különös díszévé válnak piacunknak, nemcsak azért, mert kellemes az ízük, szép fehérek és jó az alakjuk is, és azok között a kenyerek közt, amelyeket az országban piacra visznek és árusítanak, különösen kitűnnek. Sajnos nem ritkán akadnak olyan asszonyok, akik a londoni pékek nyomdokait követik, és kenyereiket timsóval rontják meg, így szeretnék annak fehérségét és alakját egyre jobban növelni. Ennek következményei szívpanaszok

és makacs székrekedés. Ez a család mégis könnyen leleplezhető: ha egy darab kenyeret hússzor annyi vízben felfőzünk és az oldat leszűrése után a folyékony anyagot teljesen kiszárítjuk, ott marad a nyolcoldalú tiszta tímsókrisztály, amelynek összehúzó, édes íze van.”

Az 1782-es, első kiadás VII. fejezetében *Studia, Mores* (Foglalkozások, szokások) cím alatt a Miskolcon élő nemesség és polgárság foglalkozásáról, munkájáról ír. Hossszasan foglalkozik — mint elől a szövegben olvashatjuk — az ügyvédek tevékenységével, a jogi és peres ügyekkel. Idevonatkozóan nem a legmegnyerőbb képet festi. Hasonlóképpen elmarasztaló a véleménye az orvosokról, az orvosi ellátottságról, valamint a lakosság egészségügyi szemléletéről és gyakorlatáról. A második kiadásban, az eredetileg alig háromoldalas fejezetet erőteljesen kibővíti, 11 nyomtatott oldallal megtoldja. Tekintettel arra, hogy ebben sok tekintetben megváltoztatja, vagy legalábbis módosítja korábbi véleményét, az alábbiakban a betoldást teljes terjedelemben közöljük. A közölt szöveg ugyancsak hasznos adatokat szolgáltat a város történetéhez.

„Csak az örmények folytatnak gyűlöletes árukereskedést. Az utóbbi időben azonban a magyarok is kezdenek ébredezni és sok polgártársunk, sőt a kiváltságokat élvező nemesek is nyilvános kereskedésre adják a fejüket. Több mint harmincan vannak az ügyvédek, akik ennek a városnak ékességei és oltalmazói. Néhányan a nemes vármegye törvényszékének ülnökségének a méltóságát is viselik, mások a jogi igazgatóságban, vagy belső uradalmak ügyvédeként foglalatoskodnak, egyesek pedig saját gazdaságuk igazgatásának szentelik magukat, nem folytatnak általános joggyakorlatot, mégis mindnyájan — azokat sem kivéve, akik teljesen annak a feladatnak szentelték magukat, hogy a perekben buzgón védjék ügyfeleik jogait, nem barátai a pereskedésnek. Mint emberek barátságosak, őszinte jóviszonyt tartanak fenn nemcsak a néppel, hanem egymás között is; a viszályok és ellenségeskedések elkerülésében jó példával járnak elől. Ezért bármennyire megnőtt is a számuk az utóbbi időben, úgy látszik, hogy hasznos nekik a perek számának a növekedése, mégis, mint a felek első bírái számtalan pert simítanak el, és noha így már eddig is sok viszályt lecsillapítottak, alapjában véve az ezekkel járó terheket, fáradságot és a sok éven át lángoló gyűlöletet is, hogy aztán még csak ne is gyanakodhasson arra senki, hogy azoknak a legmagasabb rendeleteknek az indítékait, melyeket az elmúlt évben kegyesen kiadtak azért, hogy az ügyvédek számát korlátozzák, akár a legkisebb mértékben is az ott lakó ügyvédekben lehet keresni. Ezek ugyanis mindannyian úgy élnek, hogy díszére válnak az ügyvédi hivatásnak, és gyakran már épp úgy felvannak készülve arra is, hogy az országban nagyobb méltóságokat töltsenek be, és mindnyájan méltók arra, hogy a jogok és a becsület megőrzését, amelyeknek hiányában az élet kinszenvedés, az órátermettségükre és kipróbált hűségükre bízzák.

Bizonygatják az emberek, hogy Vireynek ezt a véleményét a szebbik nemről: „Bár az osztrák nők sem csúnyák, a magyar nők általában szebbek” — méltán lehet alkalmazni a mi városunk la-

kőira is: A hajadonok és az asszonyok szeme nagy, a zergék szeméhez hasonló csillogású, az arcuk igen bájos, gyönyörű rózsás színű az ajkuk, az orruk szépen formált, homlokuk derült, igen szép, finom szálú, többnyire fekete a hajuk, a foguk fehér, testük formája gömbölyded, gyönyörködtető mozgásuk van, választékos ízléssel öltözködnek, modoruk mesterkéletlen, nincs benne illetlenség. A hajadonoknak biztosan nincs okuk kerülni Démokritosz filozófus finom orrát, amivel egyformán meg tudta különböztetni a szűzeket és a niket szűzeket. Férjhez menve nem hagyják el a női piperét; mivel egyáltalán nem teszik le a díszes öltözetet, s ezzel akarnak mindenkinek tetszeni. Nem rajonganak egyes amerikai nők kétférségéért; aztán elutasítják mind a mohamedán poligámiát, mind az athéniek bigámiáját, mivel (ha nem csal meg kegyes vágyakozásom) önkéntes és nem szolgai odaadással, erkölcsi feddhetetlenséggel, nyájassággal, mézes beszéddel, gyermekeiknek gondos nevelésével — akiket maguk szeretnek szoptatni — a házi teendők szorgalmas végzésével: ezekkel a valódi és velük született asszonyi erényükkel akarják megmutatni, hogy férjük ölelését egyedül óhajtják birtokolni.

A fent idézett Virey dicsérő szavai a következők: „Nő! Anya! A teremtés dicsősége! Mily örök hódolat ne illesse meg titeket a világmindenségben!” — Kiválóan sütik a fehér kenyeret, amely a dagasztás után csodálatos rugalmassággal megkel. A férfinem szangvinikus-kolerikus, a női nem szangvinikus, vagy vegyes temperamentumú. Mindkét nem mindkét valláshoz tartozik; egyik sem marad a másik mögött az Isten iránti kegyességében és az Egyház buzgó szolgálatában. Itt semmi táj-jellegű betegség nincs, csak ami az év időjárásából adódik; némely embernek a mértéktelen borivás okozza az idő előtti halálát, ez kelt veszekedéseket és viszályoskodásokat; sokan köszvényesek, hagymázosak, lábszárfekélyesek, sokan senyvkórosak, nyavalytörésben, vagy eszelős búskomorságban szenvednek. Mikor a tudatlanabbak betegszenek meg, borral gyógyítják magukat, amit az orvosok gyakran hatástalan tanácsainál többre tartanak: erre vagy megszabadulnak betegsüktől, vagy még súlyosabb lesz állapotuk. Mégis a tudatlanok ma már sokkal gyakrabban kérnek orvosi segítséget, mint a korábbi években. Ezért lehet itt több orvost és kirúrgust találni, mint az a város nagysága alapján várható; egyesek a Sydenham-Stoll iskolájából kerültek ki, mások a Brown, vagy ha úgy tetszik, a Schelling iskolából. Vannak továbbá borbélyok is, akik aligha lépték át ennek, vagy annak az iskolának a küszöbét, de innen-onnan ellesve orvosi formulákat, a tudás fénye nélkül azt ígéri a betegeknek, hogy enyhülést hoznak számukra. A gyógyítóknak ilyen sokasága és különbözősége között a nép is bizonytalan megoszlik véleményében: nem tudja, kit kerüljön, kihez forduljon. Még azok is, akikről méltán mondjuk, hogy tudásukban a nép fölött állnak, gyakran nem tudják eldönteni, hogy ki és milyen legyen az az orvos, akit felkeresnek, akire rábízhatják magukat és szeretteiket. Nem idegen tehát ennek a munkának a célkitűzésétől, hogy ebben a fejezetben egy kevés útmutatást adjunk.

Íme az igen nevezetes Percy tulajdon szavai arról, hogyan ismerhetjük fel a művelt embert általában, s a valóban művelt orvost különösen. „Mondd egy orvosról, hogy jól felkészült, hogy eszes, művelt ember. Ezzel megnőveled tekintélyét és keresetté teszed. Mondd azt, hogy szerfelett tanult férfi, hogy jól ismeri a könyveket, hogy megtanulta az összes szisztémákat, hogy valóban művelt ember! Ezzel azt kockáztatod, hogy elvesztitek őt, megingatjátok a beleve-tett bizalmat és minden jött-ment azt fogja hinni, hogy lát egy hiábavaló tudástól megszédült doktort teletűzdelve görög műveltséggel, felfuvalkodva a gőgösségtől, és aki ezer szerzőtől szószerint betanulva mindent, gyakran tesz ostoba módon valamit” (Boilau 4. szatírája).

Szívesen összetévesztik az igazi művelt embereket ezekkel az önfejtő tudálékosokkal, akiknek több jártasságuk van a könyvtárakban, mint a világban és többet olvastak, mint amennyi ítélőképességük van, ezek tűrhetetlenek a társadalomban, ahol csak következtelenségeket csinálnak; akik keveset gondolkodnak, bár nagy gondolkodók és igazolják Diderot-t, aki így nevezte őket: más zsákmányával megterhelt öszvérek. Tehát nem igazán az a tanult orvos, akinek igen nagy a könyvkészlete, ugyanis a könyvek sokasága gyakran eltakarja tulajdonosuk tudatlanságának tanúit. Sem az, aki igen sokat olvas: Párisban egyszer egy hencegő sok könyvet vásárolt össze, és bármit olvasott, mindenkinek elmesélte, annyira, hogy közmondássá vált: Páris utcáin nem látni mást, csak G-t és a lovát, és már nem lehet megkülönböztetni őket egymástól. Ugyanis szolgai módon esküdni a szerzők szavaira nem más, mint a szellem előhaladását szűk határok közé kényszeríteni. Többet használ a legkiválóbb szerzők olvasása, mint sok könyvé. Rousseau elve az volt az olvasásban, hogy keveset kell olvasni és sokat kell gondolkodni az olvasottakon.

Ne légy túlságosan ékesszóló — Celsus ugyanis már régen megmondta: Nem ékesszólással, hanem gyógyszerekkel kell a betegségeket gyógyítani. Maga az isteni Öreg — Hippocratesre gondolok — komolyan figyelmezteti az orvosokat, hogy kerüljék a költői szónoklatokat. „Ha pedig — így szól — a néptömeg végett akarsz értekezést írni, ne legyen az nagyon dicsekvő és költői fitogtatás, ez ugyanis a szorgalmas munka tehetetlenségét mutatja.” Ne használd az ékesszólást a tudatlanság mentsváráként és ne burkold a szerény tapasztalatot szépen hangzó szavak köpenyébe. Mégis választékos szavakkal beszélj, ahogy az szükséges a betegek felvidítésára, miként Stoll figyelmezteti az orvost: Ne legyen kemény és szavaiban zord a betegekkel szemben. De ne fecsegen haszontalan dolgokat, mivel a szószátyár orvos újabb betegség a betegeknek. Stock ezt mondja az orvosok mérsékletről. Sajnálatos, hogy Voltaire szavait igen gyakran kell helyesbíteni — a mi időnk hibáztatására: ha az orvos — így szól — nem birtokolja az ékesszólás ajándékát, akkor az kell, hogy csodákat tegyen.

9 Nem az a művelt orvos, aki jártas az orvostudományhoz kevés sé hozzátartozó dolgokban. Több okosság és ítélőképesség kell le-

gyen az orvoslás gyakorlásában, mint a tudományében. Knips Macoppe ugyanis helyesen mondta orvosi aforizmaiban: Aki csak orvos szerfőlött kevésre becsült és egyes emberek számára csupán számár. Szükséges, hogy az orvos sohase szűnjön meg orvos lenni, és amiként a festő, aki letéve a festett világot, festőkönyvet, ereje felfrísztésére sétálgatva keresi a távlatot, a helyszínt, vagy a modellt, így az orvos is — mégha pihen is — mesterségén gondolkodjék, és a többi idegen tudományból csak azt sajátítsa el, amely az ő mester-sége megvilágítására szolgál.

Ne legyen az orvos polihisztor! A gyakran említett Percy így beszél: igényt tartani a tudományok egyetemességére, ez nem más, mint az önszeretet ostobasága, a mindentudás törekvése, vagy az, hogy mindenből tudjunk egy keveset, csak felületes szellemet és elbizakodott tudatlanokat hoz létre. Igen szépen hangzik, hogy az összes tudományok egymással kapcsolatosak: ez talán igaz is: mégis kétségen felül áll, hogy — miután valaki valamilyen tudományt felkarol, a láncoknak lesznek olyan szemei, amelyeket csak felületesen, s olyanok is, miket még érinteni sem szabad. Aki ugyanis — amint Baglivius mondja —, más tudományokat erősen hajhász, teljesen elejti a szerencsés gyógyítás zálogát. Mit használ az orvosnak, hogy a régi görögök ruházatáról, Achilles pajzsáról, a régi brahmanok süvegéről beszél, és más haszontalan dolgokról, ha közben meghal a beteg, akinek betegségről olyan ékes, olyan választékos okfejtéssel vitatkozott csak a minap. Stoll azt mondja az ilyen orvosról: Olyan orvos ez, aki mást csinál.

XV. Lajosnak, aki megkérdezte, vajon valóban olyan képzett orvos-e Tronchin, ahogy elterjedt a híre, valaki így válaszolt: ez az orvos mindenhez ért, egy kicsit az orvostudományhoz is. Igen szépen hasonlítják össze az ilyen összehordott műveltséget a hadsereg alkalmatlan poggyászával, és a tudomány akadályának nevezik.

Tehát az a valóban képzett orvos, aki — miután az orvostudományt jól megalapozta a segédtudományokkal, ki tudja használni mindazokat a különböző ismereteket, amelyeket külföldi helyeken több tekintélyes kórházban szerzett, és mindazt egységbe gyűjti amit ott megtanítottak neki tudománya megvilágítására, és képes azokat gazdagítani tettekkel, helyénvaló megfigyelésekkel. Tegyük hozzá, hogy a jó orvos születik, az orvos tehetségét a természetnek valami szerencsés irányítása, veleszületett természetes hajlama határozhatja meg. Hiába van telve az orvos a filozófusok igen bőséges tanulmányaival, ha nincs ellátva valamiféle érzékkel, vagy azzal az éleslátással, amit az orvosok felismerő készségnek neveznek, sohasem fogja elnyerni az azonnali beleérzés képességét, ami azonnal feltárja a valóban képzett orvos előtt, hogy mit tegyen. Enélkül bizonytalanul ingadozik és az eszmék és tudományok sokasága miatt, amelyeket az emlékezetébe felhalmozott, tétovázva többé vissza nem hozható időt veszít el, későn készül el az orvosság — és bár nem öli meg a beteget, mégis hagyja meghalni. Hippocrates, bár kevés könyve volt, könnyű munkával valóban képzett orvos lett. Ezért mondta Baglivius, Hippocrates igen nagy tisztelője hallgatóinak:

„Hippocrates örök tanulmányozására buzdítlak benneteket, ugyanis egyedül ő tudta megmutatni hogy mi a tudás és a betegek gyógyításában dicséretesen tevékenykedni”. A valóban képzett orvos példája az igen nagy hírű Sydenhan, Angliának dicsősége. Az ő szilárd képzettsége abban mutatkozott, hogy a tényeket és a megfigyeléseket előírás szerint rendezte el, ő így ír a Johannes Mapletosthoz írott levelében: „Arra a meggyőződésre jutottam és ez velem erősödött egészen a mai napig, hogy aki figyelmét igen gondosan és a legnagyobb lelkiismeretességgel a betegségek természeti jelenségeire fordítja, annak a legnagyobb mértékben birtokában kell lennie a gyógymódok megtalálásának, igazi és természetes javallatoknak. Ezért én teljesen ennek a módszernek adtam át magam, abban bízva, hogy a természetet követem vezérként, sohasem fogok egy hajszálnyira sem letérni a helyes útról. Nem keresném idegen vidéken és a távoli időkben a valóban képzett orvosokat, elég lenne megmutatni annak élő példáját, a mi Hippocratesünkben, e könyv szerzőjében, ha nem lenne előttem jól ismert, hogy az ilyen dicsérő beszéd szerénységének nincs tetszésére.

Nem akarok itt tisztaságem többi társával szemben igazságtalan lenni. Elismerem érdemeiket az orvoslás ügyében, dicsérem fáradhatatlan buzgóságukat a beteglátogatásokban és a betegek gyógyítására legalkalmasabb módszer megtalálásában, elismerem a róluk alkotott jó vélemény jogosságát egyéb dolgokban is. De ha én hallgatók is, hangosan beszél a tapasztalat, hogy bár napról napra nőnek fel újabb orvosok, nemcsak a mi városunk, hanem az ország távolabbi tartományai is úgy tisztelik ezt az áldott öreget, mint a reménytelen jogi esetekben a felsőbb törvényszéket.

Nem hiányoznak a pesti Egyetemen vizsgázott és diplomát szerzett bábák sem. Hamisítatlan, nem csaló gyógyszereket kapni lehet elegendő mennyiségben a 4. tisztiorvosi hivatal gyógyszerfelügyelete alá rendelt gyógyszertárakban. Szakirodalmi tevékenységünket kitűnően előmozdítja az 1812 óta itt virágzó nemes Szigethy Mihálynak a császári-királyi szabadalmazott saját nyomdája. — Eukleidész tanulmányában igen jártas tanulók elegendő számban találhatók.”

Az 1818-as kötet végső, XXII. fejezete után *Observationes quendam astronomicæ* (Egyes asztronómiai megfigyelések) címmel a következő öt megfigyelést közli:

I. megfigyelés

A szivárványról: Ma már senki sem kételkedik abban, hogy ez az esős égen bizonyos ív alakjában terjeszkedik el; hogy a színek a napsugarak elhajlása és törése következtében azon esőcseppekben keletkeznek, melyek a szemhez e cseppek és a felkelő nap között jutnak el.

Hogy milyen a szivárványnak a tőlünk való távolsága, eddig még senki nem határozta meg. 1786 október havában a napfényre vízzel telt üvegedényt helyeztem el: és megfigyeltem, hogy a szem-

től 45 fokos szögben alkotott tengelyen szivárvány alakul, de nem ott lehet látni, ahol van; de ha 90 fokra, azaz a kétszeresére állítottam, ami az égi szivárvány esetében is helyesnek látszik, amelynek a mi szemünkben észlelt élénksége a távolság által fordított arányban csökken, tehát sohasem ott van, ahol észlelik.

II. megfigyelés

Midőn a júdeaiakról azt olvastam, hogy a mi üdvözítő Krisztusunk előtti korban három- vagy négyezer évvel, a kínaiakról pedig, hogy hatezer évvel ezelőtt a forró égőben, a nappálya hosszát megmérték, a napéjegyenlőségtől a déli árnyékvonal alapján, magam is feljegyzést és megfigyelést készítettem az ekliptika, azaz a nappálya megállapítására vonatkozólag az árnyék alapján: március 21-től egész június 24-ig mindennap és minden órában az árnyék határát pontos jelekkel megjelöltem, és megfigyeltem, hogy a déli vonal júniusban a legrövidebb, és már 4-étől észrevehetőleg hosszabbodik, és márciustól kezdve a 12-ik órától lassanként egy-két órával eltér.

Néhány különböző tartalmú orvosi megfigyelés. 1783. január 4-én Vata községben egy erős ifjú által szüzességtől megfosztott 5 éves és 3 hónapos, ágyban fekvő leánykát vizsgáltam meg. A történetek óta négy nap telt el. A leánykának heves altesti fájdalmai voltak, érintésre igen érzékeny. A szeméremajkak véresek, gyulladtak, a gáton repedés, a repedésben gennyes anyag, a szétszaggatott hymen, azaz a szűzhártya a méhnyak előtt, a szeméremajkak alatt szétdörzsölve, mivel az itt található szokásos járat még a férjhezmenésre érett szűz lányoknál sem nagyobb a borsónál. E leánykánál könnyű volt átdugni még a vizsgáló ujját is úgy, hogy a kisméretű méhét megvizsgálhattam. Ekkora erőszaktól ez a zsenge teremtés óriási vérvesztéseget szenvedett. Miután így kivizsgáltam, belsőleg langyos enyhítő szirupot, ivásra fájdalomcsillapító, görcsoldó főzetet és a fekélyek gyógyítására rózsamézzel kevert árpafőzetből készült befecskendezést, végül erősítő balzsamot ajánlottam. Ezek igen jól rendbe hozták őt. Ezt az esetet itt azért jegyzem fel, mivelhogy ezek után a lányka vidáman és pajkosan felserdült, a fiatalember pedig 3 évet töltött börtönben.

III. megfigyelés

Vizelet megrekedése és pokolvar férgectől. Egy 15 éves sápadt arcú miskolci szántó-vetőt esti mezei munkából hazatérve, heves lábikra fájdalom rohanta meg. Fogai feketések, hasa felpuffadt. A betegség 8-ik napján, 1784 július havában, a betegség kezdetétől mindedig étvágytalan, álmatlanságban szenvedő és nyugtalan beteg megtámadott lábikráján bab-nagyságú pokolvart és a pokolvaron két hólyagocskával ülő orbáncot találtam. Ehhez görcsös vérhas, gyenge érverés és szomjazás járult. A beteg, miután hajnalban

kevés vizeletet bocsátott ki, meghalt. A betegség helye a belekben volt, melyek 30 férget tartalmaztak, ez okozta a visszatérő lázt és a pokolvart.

IV. megfigyelés

Egy izmos, középkorú idegen 1780-ban pünkösdi ünnepén Mind-szenten egy temetőhöz közeli házikóban hirtelen meghalt. Életében nehéz, akadozó vizelesen kívül semmilyen panasza sem volt. Mivel a sebész a katétert hibásan vezette fel, vér ürült, erre mérgezés gyanúja miatt boncolásra került sor. A vastagbél üszkös; a jobb vese tönkrement, a húgyhólyag üszkös, tele bűzös, gennyes vércsomókkal, azokban élő giliszták voltak találhatók. E tünetek alapján, a Morgan által leírt eseteket tanulmányozva megállapítottam, hogy a vastagbélből és a veséből a giliszta a húgyhólyaghoz jutott le, a vizeletet elszorította, és a halált siettetete.

V. megfigyelés

Egy gazdag — középtermetű, barna arcú, fekete hajú és szemöldökű — férfi, aki ivásnak adta magát rossz felesége miatt, csaknem az egész őszen keresztül mértékletes életmódot folytatott. 1790. nov. 28-án Szentúrvacsorát vesz, családjával esti áhítatot tart, lefeküdni kíván, később felesége durva ürüggyel rátámad. A méltatlankodó férfi a 29-ik nap hajnalán 3 órakor az istállóban kötéllel vet véget életének. A koponyatető eltávolítása után láthatóvá vált a megvastagodott, vértől vöröslő koponya csonythártya, a vérömléstől duzzadó agykéreg, maga az agyvelő az agykéreg határán sötétes színű, szaga rothadó halhoz hasonló, bűzös, csúszamos, hasonló elhatárolt foltok az agyvelő közepén is, az elülső agykamrák folyadékot tartalmaznak, a lágy agyhártya kamrái betüremkedései a szövetek között kisebb-nagyobb halikra-szerű hólyagocskát tartalmaztak; a tobozmirigy körüli kitágult ereket teljes egészében vörös fonadék borította be, maga a tobozmirigy kemény, sárgás erektől kemény, mint ha ujjnyomásra érzékelhető megannyi homokszem lenne. Átvágva valamennyi, de elsősorban a laterális és circuláris sinusokból bőséges folyékony vér áramlott; magából a torkolati vénába leszálló bal sinusból átvágva úgy folyt a vér, mintha ereket vágunk volna rajta. Ennek az a magyarázata, hogy a kötél inkább a jobb, mint a bal oldali vénát szorította el. Az egyébként egészséges tüdők összeestek, nem túl véresek. A szív erős, a szívfal kemény, erős, fehéres-vörös. A máj igen nagy, kemény, göbös, körülbelül hat római font súlyú. Az epehólyag a vastagbélhez hozzánőtt, rejtett, kevés epét tartalmaz. A lép hátsó felületéhez porc nőtt hozzá. A gyomor emésztetlen élelmet tartalmazott.

Midőn a szóban forgó öngyilkos holttestét felboncolták, és igen sokan megsemmisítették a felboncolt holttestet, s vagy ettől, vagy az

öngyilkosság híréből megdöbbenve, ebben és a következő hónapban, egyesek minden ok nélkül felakasztották magukat, mások pedig az öngyilkosok felakasztott holttestét figyelmesen megtekintve, s a félelemtől űzve, a következő nyavalyákba estek: álmatlanságban szenvedtek, és nekik is az a gondolatuk támadt, hogy fel kéne akasztaniuk magukat, felhevültek, lázba estek, májukat fájlalták, mások orrvérzésben szenvedtek, nyelvük lepedékes, érverésük gyors, gyenge, kicsi, vagy túlfeszített volt, szomjaztak, nem volt étvágyuk, némelyeknek az ijedelem szívükre is ment, tagjaik remegtek, szomorkodva és lélekben elesve sápadoztak, számosan sajátmagukat élve felakasztva látták, mások őrzöngtek, némelyek ködös szemekkel hánytak, voltak, akik zsibbadást éreztek bőrükön, mások dideregtek, majd hevültek, mások végül magukon kívül tántorogtak, de olyanok is voltak, akik epilepsziát kaptak, attól függően, hogy milyen korúak, neműek, vérmérsékletűek voltak, vagy betegségük mennyire haladt előre és mi volt annak oka; öröklött hipochondria, fekete epe, idegingerlékenység, alkatuk lomha, vagy heves volta, használtak nekik a nyugtató, oldó tisztítószerek, súlyos esetekben a bedörzsölés, fürdő, csillapító-, görcsoldó szerek és az ellentétes betegségek; az ópium és bor viszont senkinek sem használt, sőt ártott. Egyesek mindjárt, mások egy hónap után rendbejöttek: az egészségesek elkülönítése a betegektől, az idegnyugtató szerek, melyek nem okoztak lázt, voltak a legfontosabb gyógyszerek.

MISKOLCZ VÁROS.

1. *Nagy Iván*: Magyarország családai. I. Pest, 1857. 303.
2. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái.; *Petrik Géza*: Magyarország bibliográfiája. 1712—1860. Budapest, 1888. I. 234—235.
3. *Szumowszki László*: Az orvostudomány története. Bp., 1939. 621. Bécs, 1781. IV. 627.; Szumowszki i. m. 621.
4. *Weszprémi István*: Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae. Bécs, 1781. IV. 627.; Szumowszki i. m. 621.
5. Alsó (mindszenti) plébánia születési anyakönyvi kivonatok.
6. Conscriptio oppidi Miskolc 1798.; Tanácsjegyzőkönyv, I. 52.
7. Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentáció (a továbbiakban HOM. HTD.) 73.875.1.
8. *Frisnyák Sándor*: Borsodi földrajzírók a XVI—XIX. században. Borsodi Földrajzi Évkönyv (a továbbiakban BFÉ.) II. Miskolc, 1959. 46—47.; *H. Szabó Béla*: Benkő Sámuel, Miskolc első földrajzi írója. BFÉ., I. 1958.
9. *Szabó Gyula*: Borsod-Abaúj-Zemplén megye éghajlatkutatásának története. BFÉ., III—IV. 1962. 113—114.
10. *M. Kiss Júlia*: Miskolc időjárása 1781-ben. BFÉ., V. 1964. 90—95.
11. *Szőkefalvi-Nagy Zoltán—Zétényi Endre*: Egy XVII. századi magyar meteorológus: Benkő Sámuel miskolci orvos. Borsodi Szemle, IX. Miskolc, 1965. 3. sz. 51—56.
12. *Husztai Vilmos*: Benkő Sámuel Topographia oppidi Miskoltz című műve. Borsodi Szle., III. 1959. 4. sz. 17—20.; *M. Kiss Júlia—Gyárfás Ágnes*: Emlékezés dr. Benkő Sámuelre. Borsodi Szle., XVII. 2. sz. 1972. 87—95.
13. L. a munka címlapját a 68. oldalon.
14. *Vö. Szinnyei* i. m. Vö. még *Szendrei János*: Miskolc város története. II. Miskolc, 1904. 683—686.
15. *Halmay Béla—Leszih Andor* (szerk.): Miskolc és Borsod-Gömör-Kis-hont egyelőre egyesített vármegyebeli községek. Magyar Városok Monográfiája, V. Bp., 1929. 105.
16. *Halmay—Leszih*: i. m. 106—107.; *Marjalaki Kiss Lajos*: Miskóc föld-jétől Nagy-Miskolcig. Klny. a Vármegyei Szociográfiák, Borsod megye kötetből.
17. *Nyíry Dániel*: Miskolc város sántza vagy árka. Történelmi Régészeti Közlemények. Miskolc, 1926. 3—6.; *Borovszki S.*: Borsod vármegye története. Bp., 1909. 169.
18. L. Benkónél a XXVII. fejezetben.
19. *Korabinszky* leírását 1.: *Halmay—Leszih* i. m. 103.
20. *Halmay—Leszih* i. m. 104—105.
21. *Halmay—Leszih* i. m. 102.; *Szendrei* i. m.
22. *Halmay—Leszih* i. m. 103.; *Szendrei* i. m.
23. *Vö. Halmay—Leszih* i. m. 79.
24. Ebben az időszakban *arnótnak* is nevezik őket. Vö. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, I. Bp., 1967. 178—179.; Vö. még *Dobrossy István*: Görög kereskedők Miskolcon. Katalógus a miskolci Herman Ottó Múzeum kiállításához. Miskolc, 1976.; *Dobrossy István*: A görög kereskedők szerepe és jelentősége Miskolc 18. századi üzlethálózatában. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 14. Miskolc, 1976.
25. L. *Dobrossy I.* előbb említett két tanulmányát

26. Vö. *Halmay—Leszih* i. m. 50. skk.
27. *Benkő Sámuel*: *Novae ephemerides astronomici-medicae...* Vindobonae, 1802.; További meteorológiai könyvei; *Benkő Sámuel*: *Ephemerides meteorologici-medicae...* I—V. Vindobonae, 1794.; *Benkő Sámuel*: *Medicinische Ephemeriden...* Wien, 1794.
28. *M. Kiss* i. m.; *Szőkefalvi-Nagy—Zétényi* i. m.
29. A magyarság néprajza. I. Bp., 1941. 35—36.
30. *Szumowszki* i. m. 621.
31. *Weszprémi* i. m. IV. 621—647.
32. L. az Új Magyar Lexikon megfelelő címszavait.
33. id. Szeőts Sámuel naplója 1787—1843. HOM. HTD.
34. Déryné emlékezései. I. Bp., 1955. 257—258.

SÁMUEL BENKŐ: TOPOGRAPHIA OPPIDI
MISKOLTZ HISTORICO-MEDICA
(HISTORISCH-MEDIZINISCHE TOPOGRAPHIE
DER STADT MISKOLC)

In der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts beschleunigte sich die wissenschaftliche, wirtschaftliche und politische Entwicklung in ganz Europa. Die geistige Ausströmung der Aufklärung überflutete den ganzen Kontinent. Eine hervorragende Persönlichkeit in der wissenschaftlichen Tätigkeit der ungarischen Aufklärung ist Sámuel Benkő. Die Aufklärung bedeutet in Ungarn die Jahrzehnte der staatsfeindlichen Verschwörungen, der industriellen und landwirtschaftlichen Entwicklung sowie des Aufblühens der Wissenschaften. Das ökonomische System des Feudalismus erlitt einen schweren Schlag, nach und nach hat sich das für den Kapitalismus so wichtige Handelskapital gebildet. Nach 150 Jahren türkischer Herrschaft steht die erste Hälfte des 18. Jahrhunderts noch im Zeichen der Stärkung der Zünfte, doch im letzten Drittel des Jahrhunderts treten schon die gewerblichen Manufakturen auf. Die Zwei- und Dreifelderwirtschaft der Landwirtschaft ist nicht mehr imstande, die sich ständig vermehrende Bevölkerung zu versorgen. Auch in der Landwirtschaft ändern sich die Produktionsverhältnisse, neue Kulturpflanzen erscheinen, wie z. B. Mais und Kartoffeln. Im ersten Jahrzehnt des Jahrhunderts wütet in Miskolc noch die Gegenreformation, 1709, 1717 und 1740 wurden sogar Hexenprozesse geführt, doch parallel zum wirtschaftlichen Aufschwung vermehrt sich die Stadtbevölkerung, entwickeln sich die Wissenschaften. Die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts bringt grossen Aufschwung in der ungarischen Literatur, obwohl einige — wie z. B. Sámuel Benkő — ihre Werke in deutscher oder lateinischer Sprache erscheinen lassen.

Sámuel Benkő ist eine hervorragende Persönlichkeit auf dem Gebiet der wissenschaftlichen Tätigkeit, die mit der Aufklärung begann. Er wurde 1743 in Kisbacon (Komitat Udvarhely, Siebenbürgen) geboren und starb 1825 in Miskolc. Er besuchte die Mittelschule in Siebenbürgen, dann studierte er Medizin in Nagyszombat und Buda, auch an Universitäten in Deutschland und Holland. Laut einer Verordnung der Königin Maria Theresia aus dem Jahre 1775 musste in jedem Komitatssitz ein Amtsarzt angestellt werden, sein Jahreseinkommen wurde mit 500—800 rhenus-Forint festgelegt. Sámuel Benkő und seine Frau Anna Deteky hatten drei Söhne, die in der Miskolcer Mindszenti-Kirche getauft und registriert wurden.

Sein Buch *Topographia oppidi Miskoltz historico-medica* erschien 1782 in Kassa, Komitatssitz des benachbarten Abaúj, in der Landerer-Druckerei. Das bedeutende Buch wurde 1818 und 1819 in Miskolc erneut herausgegeben. Obwohl der Autor Sámuel Benkő erst Jahre später verstarb, besorgte die beiden Miskolcer Ausgaben der Arzt József Szathmáry.

Sámuel Benkő hat eine bedeutende wissenschaftliche Publikationstätigkeit ausgeübt. Er schrieb mehrere medizinische Fachbücher und liess seine langjährigen meteorologischen Beobachtungen veröffentlichen. Von Bedeutung ist sein 1787 in Wien herausgegebenes staatsphilosophisches Werk: *Tentamen philopatiae in monarchiis promovendae philosophicum*. Er war liberal eingestellt, doch den aufgeklärten Absolutismus Joseph II. begrüsst er mit Freuden.

Sámuel Benkő's Werk ist ausschliesslich in lateinischer Sprache erschienen. Von den in kleiner Auflage erschienen Ausgaben sind heute nur noch einige Bände in Bibliotheken auffindbar. In seinem Werk finden wir die jugendliche Entwicklungsphase der Stadt Miskolc, daher hielten wir eine Neuauflage des Werkes — in ungarischer Übersetzung — für nötig. Diese Ausgabe wird hiermit erläutert.

In der Thematik der Topographie spiegelt sich das breite Interessengebiet des Autors und weist gleichzeitig auf seine spätere Publikationstätigkeit hin. Neben der Beschreibung und der Geschichte von Miskolc wurden viele andere Beobachtungen aufgezeichnet. Er gibt einen guten Überblick über das Miskolc von vor 200 Jahren, beschreibt die Lebensweise der Einwohner, das Gesundheitswesen, die natürlichen Gegebenheiten, den Weinbau, die Weinkellerei. Das Buch endet mit dem XXX. Kapitel, doch das XXI. und XXVIII. Kapitel fehlen.

Es folgen die Kapitel der Topographie:

Empfehlung.

Vorwort an die edelsten und hochwürdigsten Miskolcer Bürger.
Geschichtlich-medizinische Topographie der Stadt Miskolc.

I. Geographische Breite und Länge der Stadt.

II. Ihre Lage

III. Ursprung des Stadtnames

IV. Die Einwohner

V. Die Religion

VI. Die Stadtverwaltung

VII. Wissenschaften, Gepflogenheiten

VIII. Der Markt

IX. Der Autor erzählt, wie die Einwohner auf dem Gebiet der ungarischen heiligen königlichen Krone ansässig wurden.

X. Gebäude

XI. Schulen

XII. Gewässer

XIII. Die Gebiete der Stadt, ihre Natur, ihre Produkte, sowie der Ursprung der Benachbarten Hügel

XIV. Die Weinberge, ihre Eigenschaften und Bestellung. Über die falschen, eingewurzelten Methoden der Weinlese, und wie die Methode vervollkommen werden könne.

XV. Die Eigenschaften der Miskoltzer Weine, der Unterschied zwischen ihnen und den Tokajer Weinen

XVI. Die Lagerung und Verbesserung der Weine, die Entlarvung der Weinfälscher

XVII. Zubereitungsart des Champagners

XVIII. Hippocrates-Wein

XIX. Über die Natur der Luft von Miskoltz

XX. Volkstümliche Schilderung der Wetterberichte des Jahres 1781.

XXII. Das Wetter im Jahre 1782

XXIII. Es werden die Mittel aufgezählt, mit deren Hilfe die im Kapitel Wetter beschriebenen Winde beobachtet wurden. Nicht erwähnt werden jene Winde, die in den oberen Luftschichten herrschen und die Wolken treiben, nur jene, die in der Stadt Miskolc wehen

XXIV. Ich gebe die Beobachtung bekannt, die der namhafte Baglivius notiert hat und die nach Lust und Laune zu beobachten mir fast ein ganzes Jahr nicht gelang

XXV. Von den 19-Jahre-Perioden des Wetters. Die Vorhersage ist bis zu einem bestimmten Grad möglich, sowie das, ob ein fruchtbares oder unfruchtbares Jahr folgt

XXVI. Die Zierde der Stadt sind die Nobilitäten

XXVII. Ich erzähle das Schicksal der Stadt und andere Geschichten, die im Laufe der Jahre wert waren aufgezeichnet zu werden

XXIX. Die Pathologie des Jahres 1781 auf Grund der in der Stadt Miskoltz und in den benachbarten Dörfern dominierenden Krankheiten

XXX. Die in der ärztlichen Praxis notierten Beobachtungen und Untersuchungen 1780—81 in Miskoltz

Miskolc hatte 1780 etwa 13 000 Einwohner, die Zahl der Geburten lag bei 593, die der Todesfälle bei 339. Geboren wurden 310 Jungen, 283 Mädchen, die Zahl der Eheschliessungen betrug 141. Die Stadt ist seit dem 16. Jahrhundert von einem Zaun mit Toren umgeben. Die Namen der ehemaligen Stadttore sind bis heute erhalten geblieben: Győri-kapu, Zsolcai-kapu usw. 1782 gab es in der Stadt 2400 Gebäude und 1424 Keller. Die Häuser in der Stadt wurden aus Stein gebaut, doch gab es in den Aussenbezirken viele Holzhäuser mit Strohdächern. Die Feuersbrunst im Jahre 1781 hat — wie er schreibt — die „aus Holz und Erde gebauten Häuser“ vernichtet. Feuers- und Wassernot haben Miskolc in den vergangenen Jahrhunderten sehr oft heimgesucht. Benkő schreibt im XXVIII. Kapitel, dass die Feuersbrunst 1781 204 Häuser, 108 Wirtschaftsgebäude und 257 Keller vernichtet habe. Das Hochwasser hat 1778 in einem einzigen Jahr Schaden im Wert von 13 156 rhenus-Forint verursacht.

Miskolc war im 18. Jahrhundert eine bedeutende Industrie- und Handelsstadt. Die Meister vereinigten sich Schutz ihrer Interessen in Zünften. In den Städten, die an der Grenze der Grossen Ungarischen Tiefebene und der Gebirge lagen, hat sich eine bedeutende Kaufmannsschicht angesiedelt. An mehreren Stellen werden Wassermühlen erwähnt, die nicht nur zum Mahlen, sondern auch

zum Hanfbrechen benutzt wurden. Er erwähnt auch die Tätigkeit der angesiedelten grichischen Kaufleute, bei denen er selbst sowie seine Familie eingekauft haben — wie das die erhaltenen Kontobücher beweisen. Die Kaufleute lieferten in erster Reihe Wein und Getreide nach Polen, Russland und in die skandinavischen Länder.

Von den charakteristischen Miskolcer Beschäftigungen werden der Weinbau und die Weinkelterei ausführlich behandelt. Er gibt genaue Auskünfte über die „von Bacchus besuchten Hügel“, die Gebiete des Weinhaus, die Erdarbeiten, die Behandlung der Reben, die Weinlese, die Behandlung der Weine und ihre Lagerung im Keller. Er schreibt, dass man zwischen Tokajer und Miskolcer Weinen keinen grossen Unterschied machen kann.

Die jetzt herausgegebene Arbeit Sámuel Benkös wird es ermöglichen, die Geschichte der Stadt Miskolc besser und tiefgehender kennenzulernen.

József Szabadfalvi

SAMUEL BENKŐ: TOPOGRAPHIA OPPIDI
MISKOLTZ HISTORICO-MEDICA
(TOPOGRAPHIE HISTORICO-MÉDICALE
DE LA VILLE DE MISKOLC)

Dans la deuxième partie du 18e siècle s'accélérait dans toute l'Europe le développement économique, politique et scientifique. Les courants d'idées du siècle des lumières déferlaient sur notre continent. Un des personnages les plus remarquables de l'activité scientifique qui commençait avec la philosophie des lumières hongroise fut *Samuel Benkő*. En Hongrie, ce sont les décennies des conspirations politiques, de la réforme de l'agriculture et de l'industrie, de l'épanouissement des sciences. Le système économique du féodalisme s'ébranle et le capital de commerce — si important pour le capitalisme — se forme graduellement. Après la fin de l'occupation turque qui durait 150 ans, la première partie du dix-huitième siècle se déroule encore sous le signe du renforcement des corporations, mais dans le troisième tiers apparaissent déjà les manufactures industrielles. Le système à deux et à trois soles de l'agriculture si caractéristique du féodalisme est déjà incapable de ravitailler la population dont le nombre s'accroît de plus en plus. Les conditions de la production agricole évoluent aussi, de nouvelles plantes cultivées apparaissent, telles que le maïs, la pomme de terre etc. Á Miskolc dans la première décennie du siècle c'est la contre-réformation qui sévit, en 1709, 1717 et même en 1740 on fait encore des procès contre les sorcières, mais en même temps, grâce au développement économique, le nombre des habitants s'accroît et les sciences prennent leur essor. Dans la deuxième moitié du dix-huitième siècle, c'est le grand développement de la littérature hongroise. Il est vrai que quelques-uns — comme p. ex. *Samuel Benkő* aussi — font apparaître leurs oeuvres en latin ou en allemand.

Un personnage important de l'activité scientifique qui commence avec le siècle des lumières est *Samuel Benkő*. Il naquit en 1743 á Kisbacon (comitat Udvarhely en Transylvanie) et mourut á Miskolc en 1825. Il fit ses études secondaires en Transylvanie et étudia la médecine á Nagyszombat et á Buda. En outre, il fréquenta les universités allemandes et hollandaises. En vertu de l'édit de la reine Marie-Thérèse, publié en 1775, tous les départements devaient établir au chef-lieu un bureau pour un médecin inspecteur. Leur traitement fut fixé entre 500—800 florins par an. Du mariage de *Samuel Benkő* et de sa femme Anna Deteky naquirent trois fils, tous les trois furent baptisés et immatriculés á l'église Mindszent á Miskolc.

Son livre intitulé *Topographia oppidi Miskoltz historico-medica* fut publié en 1782 au chef-lieu du département voisin Abaúj, á Kassa, par l'imprimerie Landerer. Ce livre important apparut de nouveau en 1818 et en 1819, á Miskolc. Quoique l'auteur, *Samuel Benkő* ne soit mort que quelques années plus tard, les deux édi-

ons de Miskolc furent mis sous presse par le médecin József Szathmáry.

Samuel Benkő déployait une forte activité sur le terrain des publications scientifiques. Il écrivit plusieurs ouvrages médicaux, fit publier ses observations météorologiques qu'il avait faites très soigneusement pendant de longues années. Son oeuvre sur la théorie de la politique: *Tentamen philopatris in monarchiis promovendae philosophicum*, parue en 1787 à Vienne est aussi importante. Il était libéral, mais félicita avec joie l'absolutisme éclairé de Joseph II.

L'oeuvre de Samuel Benkő parue il y a presque deux cents ans, qui nous occupe ici, est rédigée en langue latine et ne fut jamais publiée en hongrois. De ses publications qui n'étaient pas apparues en fort tirage ne sont restées que peu de spécimens conservés par les bibliothèques. Comme dans l'ouvrage de Benkő on peut bien observer le développement de la ville de Miskolc depuis son adolescence, il nous paraît important de le publier de nouveau, cette fois en traduction hongroise.

Le programme de la *Topographia* reflète tout l'intérêt que l'auteur porte à ses vastes connaissances et en même temps, il indique son activité de publication future. À côté de l'histoire et la description de Miskolc il réserve une large place à beaucoup d'autres observations aussi. Il donne une vue d'ensemble excellente de la ville de Miskolc d'il y a deux cents ans, du mode de vie de ses habitants, de sa situation sanitaire, de ses dispositions naturelles, de la viticulture et de l'industrie viticole. Le livre se termine par le chapitre XXX., mais ne contient que 25 chapitres, parce que les chapitres XXI. et XXVIII. en manquent.

Les parties de la *Topographia* sont les suivantes:

Dédicace

Avertissement aux nobles et honorables bourgeois de la ville.

Topographie historico-médicale de la ville.

I. Latitude et longitude de la ville

II. Sa situation

III. L'origine du nom de la ville

IV. Ses habitants

V. Religion

VI. Services publics

VII. Sciences, habitudes

VIII. Le marché

IX. L'auteur y relate comment les habitants se sont établis sur le territoire de la Sainte Couronne Royale Hongroise

X. Édifices

XI. Écoles

XII. Les eaux

XIII. Les parties de la ville, leurs natures, leurs produits et l'origine des collines avoisinantes

XIV. Les vignes, leurs spécifités. Avec quelles pratiques

XV. Les caractéristiques des vins de Miskoltz et leurs différences des vins de Hegyalja, c'est-à-dire de Tokaj

XVI. L'encavement des vins, leur amélioration, le dévoilement des falsificateurs

XVII. La préparation du vin mousseux (du champagne)

XVIII. Le vin hycopras

XIX. De la nature de l'air de Miskolc

XX. Pronostic météorologique aux besoins du grand public de l'année 1781.

XXII. Le temps de l'année 1782.

XXIII. Nous énumérons les divers instruments à l'aide desquels furent observés les vents exposés dans le chapitre sur le temps. Au cours des explications des vents nous ne mentionnons pas ceux qui règnent dans les couches atmosphériques supérieures et chassent les nuages, ou viennent des nuages, seulement ceux qui soufflent dans la ville de Miskolc

XXIV. Je fais connaître l'observation qui fut notée par le célèbre Baglivius et que je ne pouvais remarquer à ma volonté malgré les observations d'une année entière

XXV. Des périodes de 19 années du temps. Dans une certaine mesure le temps peut être pronostiqué et on peut prédire si ce sera une année infertile ou fertile

XXVI. La ville est décorée de privilèges

XXVII. Je raconte le sort de la ville et d'autres événements remarquables qui se passèrent avec le temps

XXIX. La pathologie pendant l'année 1781, au fond des maladies qui sévirent à Miskolc et dans les villages environnants

XXX. Les observations et les consultations enregistrées dans la pratique médicale à Miskolc en 1780—1781.

Le nombre des habitants de la ville de Miskolc était en 1780 environ 13 000, le nombre des naissances 593, celui des morts 339. Parmi les nouveau-nés il y avait 310 garçons et 283 filles. Le nombre des mariages était 141. Depuis le seizième siècle la ville était entourée de clôtures, on ne pouvait y entrer que par des portes. Les noms des anciennes portes sont gardés encore aujourd'hui par des noms de lieu: Porte de Győr, Porte de Zsolca etc. En 1782, il y avait dans la ville 2400 bâtiments et 1424 caves. Dans le centre de la ville les maisons étaient bâties en pierre, mais aux faubourgs on trouvait beaucoup de bâtiments en bois et couverts de chaume. L'incendie de 1781 a détruit — écrit-il — „les maisons bâties en bois et en torchie”. D'ailleurs Miskolc fut très fréquemment dévasté par le feu et par l'eau. *Benkő* écrit au chapitre XXVIII. qu'en 1781 204 maisons, 108 bâtiments d'agricole et 257 caves furent détruits par le feu. Quant aux inondations, dans la seule année de 1778, elles commirent un dégât de 13 156 florins rhénans.

Au 18e siècle Miskolc est une ville d'industrie et de commerce très importante. Pour protéger leur intérêt, les maîtres se groupent en corporations. Dans les villes situées à la rencontre de la Grande Plaine hongroise et des montagnes, ainsi à Miskolc, se forme ou s'installe une couche de commerce importante. L'auteur fait mention en plusieurs pages des moulins à eau bâtis sur les ruisseaux tra-

versant la ville. Ces moulins ont été utilisés non seulement à la mouture, mais aussi au tillage du chanvre. Il parle de l'activité des commerçants grecs établis dans la ville; lui-même et sa famille achètent chez eux comme en témoignent ses livres de compte qui existent encore. Les commerçants transportaient en premier lieu du vin et des céréales vers le Nord, en Pologne, en Russie et aux États scandinaves.

Parmi les métiers nettement caractérisés de Miskolc, *Benkő* s'occupe en premier lieu et très amplement de la culture de la vigne et de l'industrie viticole. Il renseigne précisément sur „les collines parcourues par Bacchus”, c'est-à-dire sur les vignobles, sur la culture du sol, le maniement des ceps et les vendanges. Il décrit de manière précise la fermentation des vins et leur conservation dans les caves. Selon lui, il n'y a pas de grande différence entre les vins de Tokaj et ceux de Miskolc.

L'oeuvre de *Sámuel Benkő* que nous publions maintenant, servira bien à mieux connaître l'histoire de la ville de Miskolc.

József Szabadfalvi

NÉV-, HELY- ÉS TÁRGYMUTATÓ

Aesculapius 16
adó 46, 47, 48
agyag 34, 54
agyvérzés 59
Ajnátskő 48
alabástrom 35
albíró 22
alispán 21, 28
Almássi-ház 20, 24, 66
aloe 59
Althan püspök 22
ammóniák 14, 59
András hentes 20
Andrássy István, szentkirályi 14
Anglia 29
Angyalvölgy 53
Anna királynő 19, 46
Anonymus 12
anyarozs 27
anyatej 58
apátság 10, 25, 66
aranycepp 34
aranyér 54
aratás 41
arzén 58
Aszaló 14
Asztalos Péter 47
asztma 61, 62
aszú 30, 32, 37
Attila 12
Ausbruch 32
Avas (1. még Havas) 11, 19, 52
álkőrmös 56
álom 44
árok 52
Árpád 12
árvíz 28, 38, 50, 52, 66
ásványvíz 26

Bacchus 16, 30, 54
Baglivius 37, 45, 62
Balassa Ádám 49
Balassa Zsigmond 46
balzsam 34, 37, 82
Barkótzai gróf 49
Barla Márton 20
barlang 50
Batthián József 7
Battkus János, szikszói 13, 22
bazsalikom 34

bazsarózsaszirup 56
bábaasszony 27, 60, 81
Bábolna 11
bábolnai domb 10, 28
bábolnai völgy 26
Bábonyi bérc 30
bányavárosok 47
IV. Béla 13
Belgium 29
belladonna 58
benediktagyökér 35
Benkő Sámuel 63
beöntés 56, 57
Besenyő, 12, 49, 27
Betegek utcája 26
betegség 16, 26, 38, 47, 52, 54
Betegvölgy 26, 30
Bénye 33
Bierchen 57
bíró 14, 21, 47, 49
bíróság 46
bírság 47
bizserkór 27
Bocskai István 22
Bodrogkeresztúr 23
Boldizsár Zsigmond 23
Boldogságos Szűz háza 20, 22
bolt 17, 24, 66
boncolás 56, 60, 83
Bonot 61
bor 16, 30, 32, 33, 34, 37, 46, 49, 59, 70
borbély 16, 78
borkereskedő 35, 46
borkorcsolyások 70
borkő 33, 34, 56
borjúhús 16
borogatás 59, 62
borpince 28, 33, 47, 53
borostyán 28
Bors 13
Borsy-család 13
Borsod megye 11, 13, 23
Borsod megye palotája 24, 66
borszesz 30, 33, 34, 36
boszorkány 27
böjt 45, 55
bőr 54, 58
bőrtályog 58
Britannia 38

- Buchave 62
 Budavár 48
 bujakór 59
 Buffon 29
 búskomorság 16, 27, 78
 búza 10, 35, 49
 Bük Zsigmond 13
 Büki család 13
 Bükki-ház 24, 26, 66
 Bükk hegység 28
 bükkönyliszt 58
 bürök 58, 59

 Cardamomum 37
 Caprara 49
 Cato 15
 Celsus 38, 79
 Ceres 27
 cédrus balzsam 37
 le Champagne 37
 cigány 13
 citrom 37
 cukor 36, 37
 Cullen 36

 Csaba 11, 12, 19
 Csabair fű 35
 Csabai hegy 30
 Csapó József 71
 csatorna 26
 Császár 30
 csecsemő 53, 54, 55, 60
 Csehország 29
 cseplezsorvadás 54
 cserzővarga 26
 csík 16
 csűr 49, 53
 Czikó utca 47, 53

 daganat 54, 59
 dajka 53, 60
 Derék utca 47, 66
 dér 39
 Déryné Széppataki Róza 73
 Diana jegy 16
 Didák Kelemen 52
 diéta 55, 58
 Dimsale 62
 dió 34
 Diósgyőr 11, 12, 17, 18, 19, 25, 29
 diósgyőri uradalom 17, 65
 diósgyőri kapu 66
 diósgyőri vár 19—22, 46
 disznó 12, 30, 50
 doh 35
 dohány 14, 54

 drachma 56
 Dóry-család 13
 Duna 13

 ebszölőfű 58
 ecet 34, 56
 Eger 28, 46, 49
 Eger-patak 50
 egri alispán háza 24, 66
 elgyengülés 16
 elemi iskola 25
 elmebaj 27
 Enyingi Török Ferenc 17
 enyv 33, 34
 epebaj 33, 54, 58, 60, 62
 epilepszia 27, 53, 60
 Erdély 47
 erdő 10
 Erdődi Gábor 52
 Ernyő 30
 esküdt 21, 48
 eső 39, 44, 45, 50
 essentia 32
 Eszterházi Károly, galántai 50
 Eszterháziak 14
 Etna 53

 édesgyökér 35
 éhhalál 48
 éhség 46, 48, 49
 élesztő 37
 épületek 19, 24
 érvágás 34, 57

 faház 52
 fahéj 35
 fajt 11
 Fark 30
 Fábián utca 66
 Fáy-család 13, 52
 Fáy-ház 25, 53, 66
 fejfájás 34, 35, 53, 59
 fekély 56, 60, 78
 felhő 39, 44, 45, 50
 Felső-Magyarország 11
 Felsőzsolca 12, 19, 26
 I. Ferdinánd 21, 22, 46,
 féreg 82
 Foglár család 22
 Foglár ház 25, 66
 fogoly 11
 font 35, 37, 38
 Forgó 30
 forgó híd 66
 forrás 27
 Föld 29

föld 26, 53
földműves 14
földrengés 29
főbíró 23
főispán 21
Franciaország 29
fülgulladás 54
fürdő 12, 28, 61
fűrészmalom 26
Füzes utca 65

gabona 11, 16, 27, 28, 46, 43, 49
gabonaadó 48
galanga gyökér 35
Galenus 62
Gamet 57
Garadna 25
gát 50
gereblye 27
Gergely diák 20
germánok 13
Gesner, K. 62
Giaffer 46
gimnázium 25
golyva 38
Gombos Imre 48
golyavar 58
Gömör megye 13
gönci hordó 20
görcs 26, 59, 60, 62
görög pap 56
görögdinnye 17
görögkeleti 13
görögök 13, 70
Grant, Wilhelm 54
Grassalkovits Antal 17
Gusztini család 22
gümőkór 61

gyermekágy 55, 59
gyomor 36, 56
gyomorerősítő 32
gyógynövények 56
gyömbér 37
gyöngyvirág 35
Győri oldal 30
gyümölcs 16, 54
gyümölcsfa 28, 50
gyümölcstás 62

hagymáz 16, 78
Haan 36
Hahn 62
hajdú 48
hajhullás 59
hal 16

halastó 26
Haller-család 17
halotti tor 52
hamuzsír 14, 35
harang 51
harangöntés 51
harmincadszedőhely 24, 66
Harsány 53
hasfájás 53, 60
hasmenés 27, 55, 61
hasnyálmirigy 60, 61
Havas 11, 28
ház 18, 53
Hegyalja 33
hegyaljai bor 33
Heister 49
Hejő 10, 11, 51
helvét hit 13, 18, 22, 25, 51
hentes 20
herpesz 59
heti piac 16, 47, 57
híd 66
higany 58, 59
himlő 54, 62
hipochondria 54
Hippocrates 57, 61, 62, 77, 79
Hippocratesi bor 37
Hirschel, Elias 61, 62
Hold 28, 45
Hollandia 29
hordó 32, 33, 34, 37, 49
hó 39
hurut 54, 61
Huxham 38
húgyhólyag 57, 61
hús 16
húség 35
hüvelyesek 16, 26, 28, 54
hydrométer 36

ideggyengeség 36
időjárás 33, 37, 39, 44, 45
igavonó 49, 51
ínségeledek 46
írnok 14
iskola 25, 47
isotály 22
istálló 27, 53
Istvánfi 46

jalappa-gyökér 59
Janka Péter 48
János pap 19
János szűcs 20
jászói prépostság 22
jég 39

Jékelfalussi-család 28
Jékelfalu 28
Jézus-forrás 26, 52
II. József előbeszéd 51
jövendülés 16

kamilla 51, 58
kandiszukor 37
kanál 37
kanyaró 55
kapa 32, 49
Kassa 49, 50
katolikus 13, 22, 55
katonaság 48, 50
katonatiszti szállás 24
kád 30
Kálmán orvos telke 26
kámfor 55, 56, 58
kártya 15
III. Károly 17, 23
kelés 54, 59
kendertörő 26
kenőcs 58
kenyér 15, 48, 49, 76, 78
kereskedelem 14, 24, 33, 35, 46, 70,
77

Keresztes 54
Kerek heggy 30
kert 28, 50
kertész 39
keserűső 57
kékkő 36
kémény 53
kén 34, 35
képezés 35
kénsav 36
kénvirág 58
kézműipar 14
kilenced 19
kínakéreg 58
kincstár 17, 24
kincstári felügyelő 14
királyi kamara 14, 24
Kisarnót utca 65, 66
Kiságazat 30
Kiscsermők 30
Kisfalud 33
Kishunyd utca 65
Kiskomlós 30
Kisköves 30
Kisrusin 30
kiszáradás 35
kitaposás 30
kiütés, 35, 58
kiváltságok 46
kocsi 48

kocsmá 18, 24, 66
kolera 54
Kopnikianum 26
koriander 35, 37
Korpona 48
kovácsfűjtató 57
kólíka 36, 61
köből 49
kőd 39, 43
könhögés 38, 54, 57, 59, 60
köleshimlő 59
kömény 35
köszvény 16, 78
közigazgatás 13—14
kőbánya 10
kőház 24, 66
Kőkötő 30
kunyhó 25, 53, 56, 66
kuruc 48
kuruzsló 58
kút 26

II. Lajos 11, 46
Lakatos János 47
lakoma 16
Lamy 35
lábfekély 16
lábfürdő 62
láp 38
láz 33, 52, 54, 55, 57, 61, 62
legelő 11
len 15
levegő 37, 39, 44
levendula 35
légkör 37, 39
légzés 60
lépsorvadás 54
Léva 48
Lind 36
Linne, K. 27
Lipót 17, 50, 51
Liszka 33
lopótők 33
ló 49, 52
lórumgyökér 58
Lócse 48
Lócsei forrás 26

Magas heggy 30
Magnus, Albertus 29
major 26
malom 17, 26
Malom utca 18
mandragóra por 59
mandulaolaj 56, 57
marhavész 52

Mauprin 32
 Mád 33
 máj 54, 56, 60
 mályvaszirup 57, 59
 mályvatej 37
 mángorló 69
 Mária királynő 11, 12
 Mária Terézia 7, 17, 71
 Márjás család 22
 márvány 35
 másolás 32
 I. Mátyás 46
 II. Mátyás 46
 Mead 45
 melankólia 54
 mellhártyagyulladás 54, 60, 61
 menstruáció 53, 59, 62
 menta 56
 mennydörgés 34, 39, 43, 46
 Mertzy 49
 meszely 33, 37
 meténg fű 34
 meteorit 46
 meteorológia 38, 39, 44, 45, 70
 metszés 30
 Mezőzombor 33
 mérgezés 61
 mérő 43
 mész 35, 36
 mészkeő 35
 méz 11, 17, 20, 34, 58, 59
 Miklóssy család 22
 II. Miksa 17
 Minderer-szesz 59
 Mindszent 11, 22, 38, 83
 Mindszent utca 25
 Mindszenti temető 56
 Mindszenti templom 22, 64
 minorita 22, 25, 26, 52, 64
 minorita templom 22
 mirha 58
 Miskolc nemzetség 12
 Miskolc név 12
 Mocsári család 13
 Mohamed szultán 46
 Morgagni 57
 Múcsony 28
 Murányi István 48
 murok 58
 must 30, 34

 Nagyágazat 30
 Nagy Csermök 30
 Nagykomlós 30
 Nagyleánytemető u. 65
 Nagyrusin 30

Nagyszombat 51
 napszúrás 54
 narancs 35
 nád 36
 Nádas tó 30
 nádméz 36
 nemes vármegye 13
 Németország 29

 nyavalyatörés 16, 73
 nyáj 27
 Nyári család 17
 nyírfá nedv 37
 nyirokmirigy 58

 Ó-Miskolc 45
 Olajos Gergely 20
 Olaszi Batulo 33
 orbánc 82
 Országh Borbála 17
 Országh Ilona 17
 országos vásár 16
 orvos 16, 34, 37, 52, 55, 56, 59, 72,
 77
 Osterdik-módszer 60
 ólom 36, 58
 ólomcukor 56, 60
 Ónod 14, 48, 49
 oppidum 56

 ökör 49, 52
 őrzöngés 27
 örmény 13, 14, 25, 69, 77
 Örs 13
 Örs nemzetség 12
 örvénygyökér 35
 özönvíz 29
 őrség 52
 őszibarack 28, 35
 őz 11

 palack 37
 pallos jog 46
 Pan 27
 Papszer 22, 50, 52
 paradicsom 35
 paralysis 27, 36, 59
 papmalma 69
 Pataki—Gerga 64
 Patikaház 26, 72, 81
 patkóbél 60, 61
 patrícíus 15
 Pálffy-család 14
 pálinka 57
 Pápa hegy 30
 Pece 26, 28, 50, 52, 66

penész 33, 34, 35
per 14
Perényi Gábor 17
Pesthi Ferenc 21
pestis 38, 47, 52
Petróczy István 48
pezsgő 37
pézsmá 59
piac 16, 19, 24, 43, 47, 52, 53
pikton kólika 36, 56
pince 18, 24, 34, 48, 66
Pipisdombalja utca 65
plébánia 20
plébános választás 45
pisztráng 26
Podolinszki György 51
pokolvas 82
pomatum kenőcs 58
Praellect 27
Pringlius 62
prés 30
putton 30, 32
Pünkösöd 30, 53, 56

Rabutin 50, 66
rác 13
rák 26, 55, 57, 58
II. Rákóczi Ferenc 50
rákszem 57, 58, 62
rebarbara 55
református 13
reszketés 35
Revitzki János 23
rét, 7, 18, 53
rézagyú 51
Riverius 62
rokka 15
Rozsnyó 48
I. Rudolf 17
Rudolf 22
ruta-víz 56
rüh 54, 58

Sadán 33
Sajó 10, 26, 49, 51
sajt 20
Sarcond 62
Sartor Gergely 20
Sauvages 27, 60
sav 36
sánc 65
sárgaság 54
Schmucker 62
Schultz 48
sebész 16, 56, 78
selyem 14

Seneca 53
senyvkór 78
seprő 33, 35, 37
serpenyő 36
sertés 30
Severius 13
sérv 62
sisakvirág 59
skorbut 36
skrupulus 55, 58
Smollet 62
sorvadás 54, 58
só 17
Sóry oldala 30
sőrálja 37
sövény 50
Steno, N. 29
stráza 66
strúma 26
Sydenham 58, 81

Szarka hegy 30
szarvas 11
szarvasmarha 49, 50
Szathmáry György 13
Szathmáry József 65, 73
Szathmáry-család 13
szántóföld 18, 20
szárazbetegség 38
szárazság 45, 54
Szeg 33
szegfűszeg 35
szemgyulladás 57
szenátus 47
Szendrő 14, 47, 48
szent Benedek háza 20
szent Ferenc rend 20
Szentgyörgyhegy 30
szent György nap 30, 39
Szt. István 17, 19, 22
szent István plébánia 19
Szentistván hegy 25
szent Mihály háza 20
Szentpéter 13
Szentpéteri kapu 66
Szeőts Sámuel 73
Szepesi család 13
Szepesi Sámuel 13
Szepessy újsor 65
szerecsendiő 35, 37
székrekedés 33, 60
szél 10, 38, 39, 44, 45, 50, 53
széna 18
Szigethy nyomda 73, 81
Szikszó 47
Zsinva 11, 12, 25, 26, 28, 38, 50, 66

Szirma 10, 11, 51
 Szirma utca 47
 szivárvány 41, 81
 szív 57, 60
 szláv 13
 szokások 14
 szolgabíró 48, 53
 Szomolnok 49
 szorulás 33, 36, 57
 szőlő 10, 14, 18, 20, 28, 30, 50, 53,
 70
 szőlőshegyek 53
 Szőlősi Ferenc 14
 Szőlősi János 23
 szüret 20, 30, 33
 születés 27, 56
 Szűz Mária egyház 22

tajtékkő 26
 takarmány 18, 27
 Talján András, vizeki 28
 Tapolca 10, 11, 28
 taposás 30
 taposókád 30
 Tardi Imre 48
 tarló 51
 Tállya 33
 tea 55, 58
 telek 18
 tej 35, 37
 tejláz 55
 temetés 47, 52, 54
 templom 19, 47
 tenger 29
 tetanusz 27
 téglaegető 26
 Theden 62
 Thököly 47
 tímár 26, 60
 timsó 34, 36
 Tissot 28, 62
 Tisza 13
 Tisztház sor 65
 tisztartó 16
 Tizenháromváros utca 65
 tojás 34
 Tokaj vár 50
 tokaji bor 30, 33
 Tolcsva 33
 toroktályog 59
 torony 49, 50
 Tót utca 22, 65
 tömlőc 48, 49
 török 13, 46
 törvényszék 14, 77
 törvénytörvény 14

trágyázás 27, 30
 turbolyafű 55
 tüdő 38, 60
 tüdőgyulladás 54
 tüdőleheny 57, 60
 tüdővész 27, 52, 53, 58, 59, 60
 tű 7
 tűzoltóság 66
 tűzvész 24, 51, 53, 66

Újfalu 33
 Újváros 22, 25
 Új-Miskolc 45
 uncia 34, 37, 56, 58
 úrbéri jog 18
 uradalom 16
 urna 11
 utcák 24, 47, 66

ügyvéd 14, 77
 ürmös 35
 üszök 28
 üszkösödés 56, 60, 62
 üveghagyma 36

vadhús 16
 vallás 13, 18
 vas 58
 vasföld 26
 Vata 82
 váltóláz 54
 vám 46
 vámszedő 47
 vármegye majorja 26
 város árka 66
 városbíró 47
 városi kúria 24, 66
 városi tanács 14, 51, 52
 vásár 16, 50
 vásárbíró 16
 vászon 15
 Vászonfehérítő utca 65, 69
 verem 52
 vese 57, 61, 83
 vetés 28
 Vezűv 53
 vér 35, 37, 56, 62
 vérhas 54, 82
 vérmérséklet 37
 villám 34, 39, 43, 46
 virág 28, 54
 vitriol 58
 vizahólyag 34
 vizelet 33, 35, 56, 60, 82,
 víz 25, 37, 54
 Vogel 27

Wáli Mihály 72
Weszprémi István 64, 71
Wichmann 28
Wirsung-vezeték 60
Wolf 44

zab 49
zivatar 39, 43, 50
Zombor 33

Zöldfa fogadó 25, 66
zöldség 28

Zsadány 33
zsellér 46
zsidó 13
Zsigmond 45
Zsóry család 28, 64
Zsóry oldala 30

TARTALOM

A szerkesztő előszava — — — — —	5
A szerző ajánlása — — — — —	7
Előbeszéd a legnemesebb és legtekintélyesebb miskolci polgárokhoz —	9
 Miskoltz város történeti-orvosi helyrajza — — — — —	11
I. A város földrajzi szélessége és hosszúsága — — — — —	11
II. Fekvése — — — — —	11
III. A város nevének eredete — — — — —	12
IV. Lakosok — — — — —	12
V. Vallás — — — — —	13
VI. A közigazgatás — — — — —	13
VII. Foglalkozások, szokások — — — — —	14
VIII. A piac — — — — —	16
IX. A szerző elmondja, hogy a lakosok a magyar királyi szent korona területén miként telepednek meg — — — — —	17
X. Épületek — — — — —	19
XI. Iskolák — — — — —	25
XII. Vizek — — — — —	25
XIII. A város területei, természete, terményei, valamint a szomszéd dombok eredete — — — — —	26
XIV. A szőlők, azok sajátosságai, művelésük. Arról, hogy milyen meggyökeresedett hibás eljárással szüretelnek és hogyan tökéletesíthetik módszerüket — — — — —	30
XV. A miskoltzi borok sajátosságai és a hegyaljai vagy tokaji borokhoz mért különbségei — — — — —	33
XVI. A borok tárolása, javítása, a hamisítók leleplezése — — — — —	34
XVII. A pezsgő (le Champagne) készítésének módja — — — — —	37
XVIII. Hippocratesi bor — — — — —	37
XIX. A miskoltzi levegő természetéről — — — — —	37
XX. Az 1781. év népszerűen előadott időjárásjelentése — — — — —	39
XXII. Az 1782. év időjárása — — — — —	43

XXIII. Felsoroljuk azokat az eszközöket, amikkel az „Időjárás” c. fejezetben ismertetett szeleket megfigyeltük. A szelek ismeretése során nem szerepelnek azok, amelyek felsőbb rétegekben uralkodnak és a felhőket hajtják, vagy felhőkből támadnak, csak azok, amelyek Miskoltz városában fújnak	—	44
XXIV. Ismertetem azt a megfigyelést, amit a neves Baglivius jegyzett föl, és amelyet nekem csaknem egy teljes éven át észlelni kedvem szerint nem sikerült	— — — — —	45
XXV. Az időjárás 19 éves szakaszaiból. Bizonyos mértékig előre megállapítható az időjárás és az, hogy terméketlen, vagy termékeny év következik-e	— — — — —	45
XXVI. A várost kiváltságokkal ékesítik	— — — — —	45
XXVII. Elbeszélem a város sorsát és más, az évek során feljegyzésre méltó eseményt	— — — — —	46
XXIX. Az 1781-es év kórtana Miskolc városban és a szomszédos falvakban uralkodó betegségek alapján	— — — — —	54
XXX. Az orvosi gyakorlatban följegyzett megfigyelések és vizsgálatok Miskoltzon, 1780—1781-ben	— — — — —	55
<i>Szabadfalvi József: Benkő Sámuel Topográfiája</i>	— — — — —	63
<i>Jegyzetek</i>	— — — — —	85
<i>Historisch-medizinische Topographie der Stadt Miskolc</i>	— — — — —	87
<i>Topographie historico-médicale de la ville de Miskolc</i>	— — — — —	91
<i>Név-, hely- és tárgymutató</i>	— — — — —	95

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLEN MEGYEI
MÚZEUMI IGAZGATÓSÁG

10,— Ft